

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΒΡΟΝΤΙΣΙΟΥ*

Α'

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Περὶ τῆς ἱερᾶς μονῆς Ἀγίου Ἀντωνίου τοῦ Βροντισίου οὐδεμία ἔχει γραφῆ μέχρι τοῦδε εἰδικὴ μελέτη¹⁾, παρ' ὅλον ὅτι πολλάκις ἀναφέρεται αὕτη ὡς σπουδαῖον πνευματικὸν κέντρον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκαλλιέργηθησαν καὶ ἠὺδοκίμησαν, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἑνετοκρατίας, τὰ γράμματα, ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ κωδικογραφία.

Ἡ σύνθεσις μιᾶς τοιαύτης μελέτης δὲν εἶναι βεβαίως ἔργον εὐχερές, ἀφοῦ ἐλλείπουν αἱ ἐπαρκεῖς ἐκεῖναι εἰδήσεις, διὰ τῶν ὁποίων θὰ καθίστατο δυνατὸν νὰ λυθοῦν πολλὰ κατ' αὐτὴν προκύπτοντα προβλήματα καὶ νὰ εὐκολυνθῇ ἡ ἐξιχνίασις, ἂν ὄχι ὅλων, τοῦλάχιστον τῶν σπουδαιότερων περιόδων τοῦ μακροῦ βίου τῆς Μονῆς. Αἱ πολλάκις μαρτυρηθεῖσαι συλήσεις καὶ συχναὶ ἐρημώσεις²⁾ αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων, κατὰ τὴν 19ην κυρίως ἑκατονταετηρίδα, ἐξηφάνισαν πολλὰς τῶν ἐν αὐτῇ μαρτυριῶν περὶ τῆς ἱστορίας της. Οὕτω ὀλίγα μόνον καὶ ἀνεπαρκῆ στοιχεῖα δύναται κανεὶς νὰ ἀντλήσῃ σήμερον ἐκ τοῦ κλιῶς διατηρουμένου τοιχογραφικοῦ καὶ εἰκονογραφικοῦ πλούτου τῆς Μονῆς³⁾,

*) Ἡ παρούσα μελέτη ἀνήκει εἰς τὸν κύκλον ἐργασιῶν τοῦ Φροντιστηρίου Βυζαντινῆς Φιλολογίας, τοῦ ἰδρυθέντος καὶ τελούντος ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν διδασκάλου καὶ τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν κ. Νικολάου Β. Τωμαδάκη.

1) Ἴδε ὅσα μόνον σημειοῦνται ὑπὸ Νικ. Βέη, Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Ἀροανείᾳ μονῆς τῶν Ἀγίων Θεοδώρων, Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός, Ἐπετηρίς, ἔτος 9ον (1906), σσ. 55 - 59 καὶ ἐπίμετρον σσ. 79 - 80. Ἴδε ὡσαύτως τὴν λέξ. «Βροντήσι» ἐν τῷ Ἐγκυκλοπαιδ. Λεξικῷ Ἐλευθερουδάκη, 3 (1928), σ. 573α τοῦ Σ. Ξ(ανθοῦδίδου). Νικ. Σταυρινίδου, Στὰ ἐρημοκκλήσια καὶ στὰ μοναστήρια τῆς Μεσσαρᾶς, Βροντήσι - Βαρσαμόνερο - Ἀπεζανές - Ὁδηγήτρια, ἐφημ. «Δράσις», φύλλα 1499 - 1515 (Ἡράκλειον Κρήτης, Μάιος - Ἰούνιος 1937) Βασ. Λαοῦρδα, Κρητικὰ παλαιογραφικά, Κρην. Χρον., Ε' (1951), σ. 236.

2) Ὅσα σημειοῦνται ὑπὸ Νικ. Σταυρινίδου, ἔνθ' ἄνωτ., φ. 1507 (27 Μαΐου 1937), περὶ ἐπεισοδίων τῶν μοναχῶν τοῦ Βροντισίου μετὰ τῶν Ἀμπαδιωτῶν τοῦ Ἀμαρίου καὶ (φ. 1504, 23ης Μαΐου) περὶ διαλύσεως τῆς Μονῆς. Ἴδε καὶ Κατίνας Τσατσαρωνάκη, Μία ἐκθεσις ὁμοιότητων τοῦ 1866, περ. Κρητικὰ Χρονικά, Η' (1954), σσ. 20 - 21.

3) Μανόλη Χατζηδάκη, Τοιχογραφίαι στὴν Κρήτη, Κρητ. Χρον.,

ἐκ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ σφζομένου ναιοῦ, καί τινων ἄλλων κτηριακῶν καὶ διακοσμητικῶν ὑπολειμμάτων⁴, ὡς καὶ μιᾶς μόνον σφζομένης καὶ χρονολογουμένης ἐπιγραφῆς⁵.

Ἐγγραφοὶ μαρτυρίαι, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν ἐκάστοτε τὰς πολυτιμωτέρας πηγὰς γνώσεως τῆς ἱστορίας τῶν παρομοίων ἰδρυμάτων, δὲν εὑρέθησαν εἰς τὴν μονὴν Βροντισίου, παρ' ὅλον ὅτι, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἐφυλάσσετο ἄλλοτε ἐν αὐτῇ μέγα πλῆθος χειρογράφων⁶. Ἀντιθέτως ἔχει διαπιστωθῆ ἢ ὑπαρξίς δεκάδος καὶ πλέον σχετικῶν με αὐτὴν ἐγγράφων, ἀποκειμένων εἰς διάφορα ἀρχεῖα⁷, πολλῶν ἐνθυμήσεων καὶ σημειωμάτων εἰς κώδικας καθὼς καὶ ἀνεκδότων ἐπιστολικῶν κυρίως κειμένων, ἐχόντων πολλὴν τὴν σχέσιν με τὴν Μονὴν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ δράσαντας ἐκκλησιαστικοὺς πατέρας.

Πάντα τὰ στοιχεῖα ταῦτα, χωρὶς νὰ λύουν τὸ πρόβλημα τοῦ χρόνου καὶ τῶν συνθηκῶν ἰδρύσεως τοῦ Βροντισίου, συμβάλλουν ὅμως εἰς τὴν καλυτέραν γνῶσιν μιᾶς περιόδου χαρακτηριστικῆς καὶ σπουδαίας διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, τῆς περιόδου δηλ. τὴν ὁποῖαν καλύπτουν ὁ τελευταῖος αἰὼν τῆς Ἐνετοκρατίας καὶ ὁ πρῶτος τῆς Τουρκοκρατίας εἰς τὴν νῆσον, καὶ κατατάσσουν τὸ Βροντίσι μεταξὺ τῶν ἀκμαιοτέρων ἐν Κρήτῃ κέντρων μοναχισμοῦ τῶν χρόνων ἐκείνων.

Ὅλων αὐτῶν τῶν στοιχείων τὴν συναγωγὴν καὶ τὸν ἔλεγχον ἐπιχειροῦμεν διὰ τῆς παρούσης διατριβῆς⁸, προσκομίζοντες καὶ νέα τινὰ

Ὶ (1952) σσ. 71, 80 καὶ 86 - 89, τοῦ ἰδίου, Ὁ Δομήνικος Θεοτοκόπουλος καὶ ἡ Κρητικὴ ζωγραφικὴ, Κρητ. Χρον., Δ' (1950), σσ. 390 - 398.

⁴) G. Gerola, Monumenti Veneti dell' isola di Creta, 2 (1908), σσ' 280 σημ. 3, 282 σημ. 2, 289 σημ. 1, τ. 3ος (1917), σσ. 189 - 190 σημ. 2 καὶ 191 σημ. 2 καὶ τ. 4ος (1932 - 1940), σ. 157. Ἴδε καὶ Ξανθοῦδίδου, ἐνθ' ἄνωτ.

⁵) Στεφ. Ξανθοῦδίδου, Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐκ Κρήτης, περ. Ἀθηνᾶ, 15 (1903), σσ. 142 - 143, πρβλ. καὶ Gerola, ἐνθ' ἄνωτ. τ. 3ος, σ. 190.

⁶) Πρβλ. Νικ. Σταυρινίδην, ἐνθ' ἄνωτ. φ. 1506, 26ης Μαΐου 1937.

⁷) Ἦδη ἔχει διαπιστωθῆ ἢ ὑπαρξίς ἐγγράφων σχετικῶν με τὴν Μονὴν εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Ἐνετίας, πρβλ. Κ. Μέριτζιου, Θωμᾶς Φλαγγίνης καὶ ὁ μικρὸς Ἑλληνομνήμων, ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 32 σημ. 1, εἰς τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Συναϊτικοῦ μετοχίου Ἡρακλείου (περὶ αὐτοῦ κατωτέρω ὁ λόγος), εἰς τὸ Τουρκικὸν Ἀρχεῖον Ἡρακλείου (T.A.H.), πρβλ. Νικ. Σταυρινίδου, ἄνωτ. φ. 1504, καθὼς καὶ εἰς τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, πρβλ. Δ. Α. Ζακυθηνοῦ, Τὰ ἱστορικὰ καὶ Μοναστηριακὰ Ἀρχεῖα Κρήτης, περ. ΕΕΚΣ, 2 (1939), σ. 515, ἀρ. 82.

⁸) Χάριτας ὀφείλομεν εἰς τὸν σεβαστὸν ἡμῶν διδάσκαλον κ. Ν. Β. Τομαδάκην, διὰ τὴν παρότρυνσιν εἰς τὴν σύνταξιν τῆς παρούσης μελέτης καὶ τὴν διάθεσιν ἐκ τοῦ φροντιστηρίου του τῶν μικροταινιῶν τῶν Παρισινῶν χει-

στοιχεῖα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν Λαυρεντίου τοῦ Μαργουίνου, ἡγουμένου τῆς Μονῆς, μετὰ τοῦ Κρητὸς ἱεράρχου Μαξίμου τοῦ Μαργουίνου, ἐπισκόπου Κυθήρων καὶ τινων ἄλλων. Περαιτέρω ἐλέγχομεν, σχολιάζομεν καὶ συντάσσομεν ἱστορίαν τοῦ κώδικος ὑπ' ἀρ. 85 τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, τοῦ ὁποίου πολλαὶ ἐνθυμήσεις ἔχουν ἄμεσον σχέσιν μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Βροντισίου· ἀκολούθως δὲ προβαίνομεν εἰς τὴν ἔκδοσιν τεσσάρων ἐγγράφων τοῦ Τουρκικοῦ Ἀρχείου Ἡρακλείου, σχετικῶν καὶ αὐτῶν μὲ τὴν Μονήν⁹.

Αἱ ὑπάρχουσαι περὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἱστορίας τοῦ Βροντισίου πληροφορίες εἶναι ἐλάχισται καὶ ἐνίοτε ἀσαφεῖς· κρίνομεν ὅμως ἀπαραίτητον τὴν μνειάν καὶ τὸν ἔλεγχον αὐτῶν ἐνταῦθα, διὰ τὴν μόρφωσιν μιᾶς γενικῆς ἔστω ἰδέας περὶ τῆς περιόδου αὐτῆς.

Ἡ περιοχὴ, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχει ἰδρυθῆ ἡ Μονὴ—τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου καὶ τῆς Ἀναψηλαφήσεως τοῦ Ἀποστόλου Θωμᾶ—εἶναι ἐξόχως κατάλληλος διὰ τὴν ἀνάπτυξιν ἡρέμου μοναστικοῦ βίου. Εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον σχεδὸν τῆς ἀποστάσεως τῶν σημερινῶν χωρίων Βορίζα καὶ Ζαρὸς Καινούργιου, εἰς τὰς κεντρικὰς νοτίους ὑπωρείας τοῦ Ψηλορείτου, ἐπὶ πυκνοφύτου κλιτύος, ἐκ τῆς ὁποίας δύναται νὰ ἀντικρῦση κανεὶς μέγα μέρος τῆς πεδιάδος τῆς Μεσσαρᾶς, τὴν μακρὰν ὄροσειρὰν τῶν Ἀστερουσίων καὶ τὸ Λιβυκὸν πέλαγος. Ἀνατολικῶς καὶ δυτικῶς τοῦ Βροντισίου, εἰς μικρὰς ἀποστάσεις, εἶναι ἰδρυμένοι πολλαὶ ἀρχαιόταται μοναὶ καὶ παρεκκλήσια, τῶν ὁποίων ὁ διασφζόμενος τοιχογραφικὸς διάκοσμος καὶ ἐπιγραφαὶ τινες μαρτυροῦν μεγάλην ἄλλοτε ἀκμὴν τοῦ μοναχισμοῦ εἰς τὴν περιοχὴν αὐτήν. Ἐξ αὐτῶν γνωστὰ καὶ παλαιόθεν μαρτυρούμενα εἶναι αἱ μοναὶ Ἁγίου Φανουρίου τοῦ Βαλσαμονέρου¹⁰ καὶ τῆς Παναγίας Καρ-

ρογράφων, πρὸς μελέτην τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Μαργουίνου, καθὼς καὶ εἰς τὸν ἀξιότιμον διευθυντὴν τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κ. Μ. Ι. Μανουσάκην, διὰ τὰς χρησίμους ὑποδείξεις του καὶ τὴν παραχώρησιν τῶν σχετικῶν δελτίων καὶ σημειωμάτων του

⁹) Τὰ ἐγγράφα ταῦτα παρεχώρησεν εἰς ἡμᾶς ὁ μεταφραστὴς τοῦ Ἀρχείου καὶ γνωστὸς ἱστοριοδίφης κ. Νικ. Σταυρινίδης, τὸν ὁποῖον ἐπίσης εὐχαριστοῦμεν θερμῶς.

¹⁰) Περὶ τῆς μονῆς ταύτης μαρτυροῦνται πολλά, ἰδίως διὰ τὴν κατὰ τὴν Ἐνετοκρατίαν ἱστορίαν της. Ἴδε ἐνδεικτικῶς Στ. Ξανθοῦδίδου, Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαί..., ἐνθ' ἄνωτ. σσ. 138 - 142. Νικ. Σταυρινίδου, ἐνθ' ἄνωτ., φ. 1516 κέξ (1η - 26η Ἰουν. 1937). Charles Astruc. Maxime Margounios et les recueils Parisiens de sa correspondance, Κρητ. Χρον., Γ' (1949), σ. 229, ἀρ. 81 καὶ 82. Βασ. Λαοῦρδα, Κρητικὰ Παλαιογραφικά, Κρητ. Χρον., Δ' (1950), σ. 235. Μαν. Χατζηδάκη, Τοιχογραφίες...,

διωτίσεως¹¹ ὡς καὶ τὰ μονύδρια καὶ παρεκκλήσια τῆς Παναγίας Μονοχώρου¹², τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου¹³, τοῦ Σταυρωμένου¹⁴ κ.ἄ. Ἐκ τοῦ πλήθους αὐτοῦ τῶν μονῶν καὶ ἐκκλησιῶν, ὡς ἀρχαιότεραι καὶ σπουδαιότεραι θεωροῦνται αἱ καὶ πλησιέστεραι ἀλλήλων μοναὶ Βροντισίου καὶ Βαλσαμονέρου, τὰς ὁποίας ἡ παράδοσις φέρει ὡς στενῶς συνδεθείσας μεταξύ των, τὴν δὲ πρώτην δημιουργηθεῖσαν ἐκ τῆς δευτέρας.

Τίθεται λοιπὸν τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων τῶν μονῶν αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ τὸ τῆς τυχὸν ἐξαρτήσεως τῆς μιᾶς ἐκ τῆς ἐτέρας καὶ τῶν μικροτέρων, ἀνωτέρω ἀναφερθεισῶν, ἐκ τῶν δύο μεγαλυτέρων¹⁵. Ὑπάρχει σχετικὴ πρὸς τὸ ζήτημα αὐτὸ εἶδησις εἰς λαϊκὴν παράδοσιν, ἀκουομένην εἰς τὴν περιοχὴν, ὅπου εὐρίσκονται ἰδρυμένοι αἱ μοναὶ. Κατὰ τὴν παράδοσιν αὐτὴν¹⁶ «τὸ Βαλσαμόνερον ὑπῆρξεν ἄλλοτε ἕδρα τῆς Μονῆς, τιμωμένης ἐπ' ὀνόματι τῆς Παναγίας, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καὶ τοῦ Ἁγίου Φανουρίου, ἦτο δὲ «κεφαλομονάστηρο» μὲ τὸ Βροντίσι ἐξ-άρτημά του καὶ μετόχια τὴν Παναγίαν Μονόχωρου, τὴν Παναγίαν Καρδιώτισσαν, ὅπου σφύζεται τὸ αὐτὸ μὲ τὸ τοῦ Βαλσαμονέρου τέμπλον, τὴν Ἁγίαν Παρασκευὴν, εἰς τὸ χωρίον Ἀμπελοῦζος Μεσαρᾶς καὶ μὲ κτήματα εἰς τὸ χωρίον Γαλλιᾶ». Τὰ ἐν τῇ παραδόσει ἀναφερόμενα περὶ πολλῶν μετοχίων τοῦ Βαλσαμονέρου συμφωνοῦν ἐν μέρει μὲ τὰς πηγὰς τοῦ Τ.Α.Η.¹⁷ καὶ τὸ γεγονὸς τοῦτο προσδίδει ἴσως εἰς αὐτὴν

ἐνθ' ἄνωτ., σ. 72. Ἀλεξ. Κ. Χατζηγιάκη, Ἐκκλησίες Κρήτης, Ρέθυμνο 1954, σ. 153 ἀρ. 156. Κ. Δ. Καλοκύρη, Αἱ Βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι τῆς Κρήτης, Ἀθῆναι 1957, σ. 37 σημ. 4, σ. 43 ἀρ. 70, σ. 47 ἀρ. 16, σσ. 49-50, σ. 56 ἀρ. 83, κ.λ.

¹¹⁾ Στ. Ξανθοουδίδου, Χριστ. Ἐπιγρ., ἐνθ' ἄνωτ. σ. 147 κέξ. καὶ Κατίνας Τσατσαρωνάκη, Μία ἐκθεσις..., ἐνθ' ἄνωτ. σ. 27.

¹²⁾ Στ. Ξανθοουδίδου, ἐνθ' ἄνωτ. σσ. 135-138 καὶ Κ. Καλοκύρη, ἐνθ' ἄνωτ. σσ. 43, 44 ἀρ. 27, σ. 55 ἀρ. 75 κ.λ.

¹³⁾ Καλοκύρη, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 46 ἀρ. 25.

¹⁴⁾ Μαν. Χατζηδάκη, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 75 καὶ Ἀλ. Χατζηγιάκη, Ἐκκλησίες..., ἐνθ' ἄνωτ. σ. 153, ἀρ. 156.

¹⁵⁾ Ἡ Παναγία Μονοχώρου ὑπῆρξεν ἀρχικῶς μετόχιον τοῦ Βαλσαμονέρου, ὡς μαρτυρεῖται εἰς ἔγγραφον τοῦ Τουρκ. Ἀρχ. Ἡρσκλ. (τ. 41ος, σ. 152) ἀργότερον δὲ περιῆλθεν εἰς τὴν κυριότητα τοῦ Βροντισίου, πρβλ. καὶ Νικ. Σταυρινίδην, ἐνθ' ἄνωτ., φ. 1504, ἐνθα σημειοῦνται πολλὰ περὶ μετοχίων Βαλσαμονέρου. Σχετικὰ μὲ τὰ μετόχια τοῦ Βροντισίου, Ἅγιος Ἀντώνιος, εἰς χωρίον Βρέλι καὶ Ἁγία Παρασκευή, εἰς χωρίον Ἀμπελοῦζος Μεσαρᾶς εἶναι τὰ ἔγγραφα τοῦ Τ.Α.Η. ἐν τ. 3φ σσ. 85 καὶ 156 καὶ τ. 4φ, σ. 395.

¹⁶⁾ Τὴν παράδοσιν κατέγραψεν, ἐκ στόματος Κ. Νικολακάκη, ἐκ τοῦ χωρίου Γαλλιᾶ Καινούργιου, ὁ γνωστὸς μεσαιωνοδίφης κ. Στέργιος Σπανάκης.

¹⁷⁾ Περὶ τῆς Μονῆς, τιμωμένης ἐπ' ὀνόματι τῆς Παναγίας, ἴδε καὶ Βασ. Λαοῦρδα, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 235. Περὶ τοῦ Μονόχωρου, ὡς μετοχίου τοῦ Βαλσαμονέρου, ἴδε ἀνωτέρω σημ. 15. Περὶ δὲ τῶν ἄλλων κτημάτων τῆς Μονῆς ἴδε

σχετικὴν ἀξιοπιστίαν. Τὰ ἀναφερόμενα ὅμως περὶ Βροντισίου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξελεγχθοῦν περαιτέρω καὶ νὰ τεκμηριωθοῦν ἄλλοθεν.

Σχετικὴ, ἀλλ' ἀνακρίβωτος, εἶναι ἑτέρα πληροφορία, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ἐν τῷ ἐν Ἑρακλείῳ Σιναϊτικῷ Μετοχίῳ τοῦ Ἁγίου Ματθαίου φυλάσσεται ἔγγραφον¹⁸, ἀναφέρον, ὅτι ἡ μονὴ Ἁγίου Φανουρίου τοῦ Βαλσαμονέρου ἰδρύθη ὑπὸ μοναχῶν ἐλθόντων ἐκ Ρόδου ἢ δὲ μονὴ Βροντισίου ὑπῆρξε μετόχιόν της. Τὸ χειρόγραφον δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἴδωμεν, παρὰ τὰς προσπαθείας μας, ἀρνηθέντος τοῦ σημερινοῦ ἔφημερίου τοῦ Ἁγίου Ματθαίου τὴν ὑπαρξίν χειρογράφων εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ εἰρημένου μετοχίου¹⁹.

Τούτων οὕτως ἢ ἄλλως ἐχόντων, ἡ μελέτη τοῦ τοιχογραφικοῦ κυρίως διακόσμου καὶ τῶν κτηριακῶν ὑπολειμμάτων τῶν δύο μονῶν ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν λειτουργίαν ἀμφοτέρων ἤδη κατὰ τὸν 14ον αἰ.²⁰, παραλλήλως δὲ αἱ ἔγγραφοι περὶ αὐτῶν μαρτυρίαι ἐμφανίζονται μόλις μετὰ τὸ 1400, ἀναφερόμεναι κυρίως εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ Βαλσαμονέρου καὶ ἀπλῶς πληροφοροῦσαι περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Βροντισίου. Οὕτω ἐκ τῶν ἐπιγραφικῶν χαραγμάτων εἰς κτηριακὰ ὑπολείματα τοῦ Ἁγίου Φανουρίου μανθάνομεν περὶ ἀλλεπαλλήλων οἰκοδομήσεων καὶ ἀνακαινίσεων τῶν ναῶν εἰς τὸ Βαλσαμόνερον κατὰ τὰ ἔτη 1404, 1407, 1426, 1428, 1431²¹. Τὰ χαράγματα αὐτά, μετὰ χρονο-

καὶ Νικ. Σταυρινίδου, ἔφημ. «Δραῖσις» 25ης καὶ 26ης Ἰουνίου 1937, πρβλ. καὶ Ἀχιλλ. Α. Κύρου, Οἱ Ἑλληνες τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ὁ Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, Ἀθῆναι 1938, σ. 372.

¹⁸) Τὴν πληροφορίαν ἔδωσεν εἰς ἡμᾶς ὁ Σιναΐτης πατήρ Θεόδωρος Τζεδάκης, ὁ ὁποῖος βεβαιοῖ ὅτι εἶδε καὶ ἀνέγνωσε τὸ χειρόγραφον.

¹⁹) Ἄγνωστον εἶναι διὰ ποίους λόγους ὁ ἔφημέριος τοῦ μετοχίου ὑποστηρίζει, ὅτι ἅπαντα τὰ χειρόγραφα τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ἁγίου Ματθαίου κατεστράφησαν κατὰ τὴν Γερμανικὴν εἰσβολὴν εἰς Ἑράκλειον, ἐνῶ καὶ μεταπολεμικῶς εὐρέθησαν καὶ ἐξεδόθησαν ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα ἐξ αὐτῆς, πρβλ. Νικ. Ε. Ζευγαδάκη, Δύο Πατριαρχικά Σιγίλλια, Κρητ. Χρον. Β' (1948), σσ. 507 - 520.

²⁰) Μαν. Χατζηδάκη, Τοιχογραφίες..., ἐνθ' ἄνωτ. σσ. 71, 80, 86 - 89. Περὶ ἀρχικοῦ ναοῦ αὐτόθι σ. 72 πρβλ. καὶ Ξανθοῦδίδην, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 143. Περὶ Βαλσαμονέρου ἴδε ἀμφοτέρω τὰ ἔργα Χατζηδ., καὶ Ξανθοῦδ., σσ. 138 - 142.

²¹) Ξανθοῦδίδου, αὐτόθι καὶ G. Gerola Monumenti, τ. 2ος σσ. 300, 306. Ὁ Ν. Δ. Καλογερόπουλος ἀναφέρει ὅτι ἀνέγνωσεν εἰς Βαλσαμόνερον ἐπιγραφὴν τοῦ ἔτους 1332, (ἴδε Ἀχ. Κύρου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 372). Δὲν λαμβάνομεν ὑπ' ὄψιν τὴν πληροφορίαν αὐτὴν ἀφοῦ ἔχει ἀποδειχθῆ ὅτι ὅσα ὑπεστήριξεν ὁ Καλογερόπουλος ἦσαν ἐν τῷ συνόλω των ἀβάσιμα· σχετικῶς ἴδε Ν. Β. Τωμαδάκη, βιβλιοκρισίαν τοῦ βιβλ. Ἀχιλλ. Α. Κύρου, Οἱ Ἑλληνες τῆς Ἀναγεννήσεως κ.λ. κ.λ., ΕΕΚΣ, 1 (1938) σ. 580.

λογιῶν, συνεχίζονται μέχρι τοῦ ἔτους 1616, παράλληλοι δὲ ἔγγραφοι μαρτυρίαί τῶν χρόνων αὐτῶν περὶ τῆς Μονῆς²² πιστοποιοῦν μεγάλην αὐτῆς ἀκμὴν μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 16ου αἰ., ὅτε πλέον ἀρχίζει νὰ παρακμάζη. Ἀντιθέτως αἱ περὶ Βροντισίου εἰδήσεις μέχρι τοῦ ἔτους 1572 εἶναι ἐλάχισται. Ὁ Gerola, γράφων περὶ τῆς μνημειώδους μαρμαρίνης κρήνης τοῦ προαυλίου τῆς Μονῆς, ἀποφαίνεται «*Malgrado i gravissimi guasti cui andò soggetta, essa mostra che il suo artefice, certamente cinquecentesco, sapeva usare lo scalpello con valentia non comune nell' isola*»²³. Ἡ διαπίστωσις αὐτὴ τοῦ Gerola δύναται νὰ ἀποτελέσῃ σοβαρὰν ἔνδειξιν ἀκμῆς τῆς Μονῆς ἤδη κατὰ τὸν 15ον αἰ. Τὴν πρώτην ὅμως καὶ μοναδικὴν ἴσως, κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν, ἔγγραφον περὶ Βροντισίου μαρτυρίαν εὐρίσκομεν εἰς σημεῖωμα ἱερομονάχου τινὸς Ἰωσήφ Φλεβοτόμου, γράψαντος κατὰ τὸ ἔτος 1473 ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 482 (117) κώδικος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μονῆς τοῦ Σινᾶ «...καὶ τὸν καιρὸν ὁποῦ ἐξόρισεν ἡ ἀφεντία τῶν Βεναιτικῶν τοὺς πνευματικοὺς πατέρας ἐκ τῆς νήσου Κρήτης ἐν τῷ ,ς' τοῦ' (6976 = 1468) μηνὶ αὐγούστῳ ἐξῆλθεν καὶ ὁ ἐν ὀσιωτάτοις καὶ πνευματικοῖς πατράσι παπᾶς κῦρ Νίλων ὁ Καλοσυνὰς ἐκ τὸν ἅγιον Ἀντώνιον τῷ Βροντήσῃ ἐκ τὴν Κρήτην καὶ ἐπέρασεν εἰς τὴν Κορώνην εἰς τὸ Νησίον ὀνόματι Πηγανοῦσαν...», καὶ κατωτέρω «...καὶ ἐπαρέλαβα τὸ τοιοῦτον βιβλίον ὡς ἴδιόν μου. Μηνὶ νοεμβρίῳ ἰδ' ἡμέρα εἰ τοῦ ,ς' τοῦ' (6982 = 1473)²⁴. Ἡ ἐνδιαφέρουσα ἡμᾶς ἐνταῦθα

²²) Ἴδε Charles Astruc καὶ Βασ. Λαοῦρδαν, ἐνθ' ἄνωτ.

²³) Monumenti..., 4 (1932 - 1940), σσ, 73 - 74 πρβλ. καὶ Ξανθοῦδ ἐνθ' ἄνωτ. σ 142.

²⁴) Ἴδε V. Benesevic, Catalogus codicum manuscriptorum Graecorum, qui in Monasterio Sanctae Catharinae in Monte Sina asservantur, τ. 1ος, Petropoli 1911, σ. 268, No 482 (117), ἀρ. 7. Τὴν ἐνθύμησιν παρέχομεν ὀλόκληρον: «Ἐνθύμησιν πῶ ἐγὼ Ἰωσήφ τάχα δὲ καὶ ἱερομόναχος γαίνημα καὶ θεῖμα τῆς πόλεως Μηζηθρά ὁ κατακόσμον Ἰωάννης ὁ Φλαιβοτόμος υἱὸς τυγχάνων Τιμοθέου τοῦ Φλαιβοτόμου περὶ τῆς ἁγίας βίβλου ταύτης. τὸ πῶς ὑπάρχει ἡμέτερον ἤγουν πατρογονικόθεν μου καὶ ἐξοδίασα, καὶ ἐκοπίασα καὶ εἴφερα το εἰς τὴν Κορώνην καὶ μὲ ἔτερα βιβλία διάφορα. τὸν καιρὸν διὰν ἐπέτεγεν ὁ σινιῶρος Σιγισμούντος με τὰ φουσαῖα τῶν Βεναιτικῶν εἰς τὸν Μηζηθράν καὶ τὸν καιρὸν ὁποῦ ἐξόρισεν ἡ ἀφεντία τῶν Βεναιτικῶν τοὺς πνευματικοὺς πατέρας ἐκ τῆς νήσου Κρήτης ἐν τῷ ,ς' τοῦ' (6976=1468) μηνὶ αὐγούστῳ, ἐξῆλθεν καὶ ὁ ἐν ὀσιωτάτοις καὶ πνευματικοῖς πατράσι παπᾶς κῦρ Νίλων ὁ Καλοσυνὰς ἐκ τὸν ἅγιον Ἀντώνιον τῷ Βροντήσῃ ἐκ τὴν Κρήτην καὶ ἐπέρασεν εἰς τὴν Κορώνην εἰς τὸ νησίον ὀνόματι Πηγανοῦσαν. Καὶ ἐγόρασεν τὴν παροῦσαν βίβλον ὁ ἄνωθεν εἰρημένος παπᾶς κῦρ Νίλων μὴ ἐξεύρων οὐ ὑπάρχει ἡμέτερον διὰ δουκάτα β'. ἤγουν δύο δουκάτα βενέτικα. καὶ μὴ ἐξεύρων ὁ θεῖος μου ὁ παπᾶς κῦρ Παῦλος ὁ Φλαιβοτόμος καὶ διδάσκαλος τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου τὸ ποῦ εὐρίσκομαι, ἐπώλησεν τὴν βίβλον μου ταύ-

χρονολογία εἶναι ἡ πρώτη (1468), ἡ ἀναφερομένη εἰς τὴν ἔξορίαν τοῦ εἰρημένου ἱερομονάχου Βροντισίου «παπα κῦρ Νείλου Καλοσυνᾶ», τοῦ ὁποίου ἀναφέρεται καὶ ὁ θάνατος, λαβὼν χώραν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1468 - 1473, καθὼς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ἐνθυμήσεως, τὴν ὁποίαν παραθέτομεν ὀλόκληρον ἐν ὑποσημειώσει. Ὑπὸ τὸ ὄνομα Καλοσυνᾶς, ἐκτὸς τοῦ ἀναφερομένου ἀδελφοῦ τοῦ παπα Νείλου «κυροῦ Μακαρίου (Καλοσυνᾶ)», γνωρίζομεν πολλοὺς πνευματικοὺς ἄνδρας μαρτυρουμένους ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1299 εἰς πλεῖστα κείμενα²⁵.

Ἐτέραν εἶδησιν περὶ Βροντισίου κατὰ τὸν αἰῶνα αὐτὸν καὶ κατὰ τὰ πρῶτα τρία τέταρτα σχεδὸν τοῦ ἐπομένου (16ου) αἰῶνος δὲν γνωρίζομεν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ Βαλσαμόνερον, τὸ ὁποῖον, ὡς εἴπομεν, μαρτυρεῖται πολλαχόθεν κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν, ὅχι ὅμως καὶ μετὰ τὸ 1600, ὅτε αἱ περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις εἶναι ἀραιότεραι. Τοῦτο ἴσως εἶναι ἐνδεικτικὸν τῆς μετὰ τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰ. παρακμῆς τοῦ Βαλσαμονέρου ἀφ' ἑνός, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐνδυναμώσεως τοῦ Βροντισίου καὶ συγκεντρώσεως ὑπ' αὐτὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς δυνάμεως τῆς περιοχῆς.

την· καὶ ἐγὼ εὗρισκόμενος εἰς τὸ ἅγιον ὄρος τοῦ Σινᾶ εἶχα μεγάλην δίψαν περὶ τῆς βίβλου ταύτης. καὶ ἐμήνυσα εἰς τὴν Κρήτην περὶ τούτου πολάκις· καὶ ἔμαθα τὸ πῶς εὗρίζεται εἰς τὰς χεῖρας τοῦ παπα κῦρ Νείλου τοῦ Καλοσυνᾶ· καὶ ἐπαρεκάλεσα τὸν ἅγιον οἰκονόμον τῆς ἀγίας Αἰκατερίνας τῶν σιναϊτῶν κῦρ Λαυρέντιον τὸν καλοτάριον εἰς τὸ νὰ ἐξαΐδράμη νὰ μοῦ ἐπάρη τὴν βίβλον ταύτην· ὅμως δὲ ἐξέδραμεν μετὰ σπουδῆς καὶ ἠῦρεν τὴν βίβλον ταύτην εἰς τὰς χεῖρας τοῦ παπα κῦρ Νείλου· καὶ οὐδὲν ἔσωσεν νὰ τὴν ἐπάρι τὴν δέλτον ταύτην, διότι ἐκοιμήθη ὁ ἅγιος ὁ κῦρ Νίλος· ὅμως δὲ ἔμεινεν τὸ παρὸν βιβλίον εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἀδελφοῦ του κυροῦ Μακαρίου (Καλοσυνᾶ). καὶ ἔδωκέν το εἰς τὰς χεῖρας τοῦ κῦρ Λαυρεντίου τοῦ οἰκονόμου διὰ δουκάτα δ'. καὶ οἴφερέν το ὁ κῦρ Πέτρος Λυβηανὸς μετὰ τοῦ κῦρ Μαλαχία τοῦ Ταγράδου εἰς τοῦ Σινᾶ. καὶ εὗρέθη καὶ ἐγὼ ὁ ἄνωθεν εἰρημένος παπᾶς Ἰωσήφ ὁ Φλαιοτόμος· μετὰ τοῦ ἀγίου τοῦ καθηγουμένου τοῦ ἀγίου ὄρους Σινᾶ παπα κῦρ Μακαρίου. καὶ ἄλλων ἀδελφῶν ε'. εἰς τὸ κάριος καὶ ἐπαρέλαβα τὸ τοιοῦτον βιβλίον ὡς ἰδιόν μου. Μηνὶ νοεμβρίῳ ἰδ' ἡμέρα ε' τοῦ ,ϚϞβ' (6982 = 1473).

²⁵) Περὶ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν συνθήκην Ἑνετῶν - Καλλέργη (1299) ἴδε Κ. Μέρτζιου, Κρητ. Χρον., Γ' (1949), σσ. 278, 282. Κωδικογράφους ὑπὸ τὸ αὐτὸ ἐπώνυμον Καλοσυνᾶ ἴδε παρὰ Μ. Vogel - Vict. Gardthausen, Die griechischen Schreiber..., Leipzig 1909, σσ. 37 - 38 καὶ 173. Πέντε μέλη τῆς οἰκογενείας ἴδε καὶ παρὰ Βασ. Λαοῦρδα, Κρητ. Χρον., Δ' (1950), σ. 251, περὶ δὲ τοῦ ἱατροῦ καὶ κωδικογράφου ἐν Τολέδῳ Ἀντωνίου Καλοσυνᾶ ἴδε Ἀχιλλ. Κύρου, Οἱ Ἑλληνας τῆς Ἀναγεννήσεως..., ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 349 - 350. Εἰς ἔγγραφον τοῦ Τ. Α. Η. τοῦ ἔτους 1658 (τ. 1ος, σ. 72, ἀριθ. μεταφρ. 129, σ. 67) εὗρομεν τὸ ὄνομα «Παπα Μαθιὸς Καλοσύνης ἐκ τοῦ χωρίου Κυργιάννα», ὅπερ προσθετέον εἰς τὰ γνωστά ἤδη πρόσωπα ὑπὸ τὸ ὄνομα Καλοσυνᾶς.

Αἱ πρὸς τοῦτο ἄλλως τε συνθῆκαι τῆς ἐποχῆς ἦσαν κατάλληλοι. Ἦδη ἀπὸ τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 16^{ου} αἰ. ἤρχετο μία νέα περίοδος, διὰ τὸν ὀρθόδοξον κληρὸν τῆς Ἑνετοκρατουμένης νήσου. Νέαι μοναὶ ἰδρύνοντο, πολλαὶ παλαιότεραι ἀνεξωγοῦντο καὶ ἐξειλίσσοντο εἰς μεγάλα ἐκκλησιαστικὰ κέντρα καὶ ὁ μοναχισμὸς ἐγνώριζε νέαν ἀκμὴν²⁶, ἀπέκτα ἰσχὺν καὶ ἀνεδείκνυε μεγάλους ἱεράρχας καταλαμβάνοντας ὑψηλὰς ἐκκλησιαστικὰς θέσεις. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τοῦ θρησκευτικοῦ ὄργανοῦ πολλαὶ παλαιαὶ μοναὶ, παρεκκλήσια καὶ μονύδρια ὑπήγοντο ὑπὸ μίαν, πολλακίς νεωτέραν, μεγάλην καὶ πλουσίαν, ἣ ὁποία καθίστατο οὕτω ἐκκλησιαστικὸν καὶ πνευματικὸν κέντρον τῆς περιοχῆς, ἔνθα ἦτο ἰδρυμένη²⁷. Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη προφανῶς καὶ εἰς τὴν ἄνω, πρὸς βορρᾶν, περιοχὴν τῆς ἐπαρχίας Καινούργιου, ἔνθα πολλὰ μονύδρια καὶ παρεκκλήσια συνωκίσθησαν περὶ τὸ Βροντίσι²⁸, τὸ ὁποῖον ἀπέβη κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς τὸ πνευματικὸν κέντρον τῆς περιοχῆς.

Β'

ΟΙ ΗΓΟΥΜΕΝΟΙ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΒΡΟΝΤΙΣΙΟΥ

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΤΣΑΓΚΑΡΟΠΟΥΛΟΣ - ΛΑΥΡΕΝΤΙΟΣ ΜΑΡΙΝΟΣ
ΚΑΙ Η ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΑΥΤΟΥ

1. Γεράσιμος Τσαγκαρόπουλος, 18η Φεβρουαρίου 1572.

Ὁ Γεράσιμος Τσαγκαρόπουλος, ἄγνωστος ἄλλοθεν, μαρτυρεῖται ὡς ἡγούμενος τῆς Μονῆς κατὰ τὴν 18ην Φεβρουαρίου 1572 εἰς ἔγγραφον

²⁶) Στ. Ξανθοῦδίδου, Κρητικὰ συμβόλαια ἐκ τῆς Ἑνετοκρατίας, Χριστιαν. Κρήτη, 1 (1912), σσ. 4 καὶ 6. Τοῦ ἰδίου, Δύο νέα βιβλία περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης ἐπὶ Ἑνετοκρατίας, Χριστ. Κρήτη, 2 (1914), σσ. 282 - 283. G. Gerola, Monumenti..., 3 (1917), σ. 157 κέξ. Νικ. Β. Τωμαδάκη, Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ πρὸς τὴν Ἱερὰν Μονὴν τοῦ Γδερνέττου, Κρητ. Χρον., Ε' (1951), σ. 264 σημ. 3 καὶ 4. Τοῦ ἰδίου, Ἰππόλυτος Χίου ὁ Κρής, Κρητ. Χρον., Ζ' (1953), σ. 38.

²⁷) Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρομεν τὴν μονὴν Ἀρετίου, ἣ ὁποία «*ἠυπόρησεν ἐπ' ὀλίγον καὶ ἐπὶ μονύδρια προσετέθησαν εἰς αὐτήν*», ἴδε Ξανθοῦδίδου, Κρητ. συμβόλαια..., ἔνθ' ἄνωτ., σ. 6, ἴδε ἐπίσης, περὶ συγκεντρώσεως τῆς δυνάμεως μονῶν ὑπὸ μίαν, Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τῆς Ἀγίας Τριάδος τῶν Τσαγκαρόλων ἐν Ἀκρωτηρίῳ Μελέχα Κρήτης, ΕΕΒΣ, 9 (1932), σ. 298 καὶ 299.

²⁸) Ἰδε περὶ μετοχῶν τοῦ Βροντισίου ἀνωτέρω σημ. 15. πρβλ. καὶ τὰ ἀναφερόμενα ὑπὸ Ν. Σταυρινίδου (ἔνθ' ἄνωτ. φ. 1504 24ης Μαΐου 1937) τρία μετόχια τῆς Μονῆς. Εἰς ἐνθύμησιν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 85 κώδικος (βλ. Φ. 79β) τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, εὐρίσκομεν καὶ τὸν «*Σταυρωμένον*» (ἴδε ἡμετέραν σημ. 14 ἀνωτέρω) ὡς παρεκκλήσιον τοῦ Βροντισίου, ἔνθα, κατὰ τὴν

ἀποκείμενον εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ Δούκα τῆς Κρήτης ἐν Ἑνετία²⁹. Εἰς ὅσα εἶναι γνωστὰ περὶ τῆς οἰκογενείας τῶν Τσαγκαροπούλων³⁰ προσθετέα καὶ τὰ ἐξῆς στοιχεῖα, προερχόμενα ἐκ περιληπτικῆς μεταφράσεως τοῦ ἐν τ. 4φ, σ. 36 (ἀριθμ. μετφρ. 633, σ. 211) ἐγγράφου τοῦ Τ.Α.Η.:

«Ἡ Ἀνεζίνα, τὸ γένος Μανιοῦ, κάτοικος τοῦ Μετοχίου Τσαγκαροπουλιανά, ὑπαγομένου εἰς τὸ χωρίον Ἀξέντι τῆς Ἐπαρχίας Μονοφατισίου, διαμερίσματος Χάνδακος, δηλοῖ, ὅτι ἔλαβεν ἀνελλιπῶς παρὰ τινος Γεωργίου γρόσα ἀσλάνια 100, ἅτινα τῷ εἶχε δώσει ὡς δάνειον (χρονολ. 1672).

Ἐπὶ τῆς μάρτυρος οἱ Μάξιμος Τσαγκαρόπουλος, υἱὸς Μιχαῆλ, Παπᾶ Θαλασσινός, υἱὸς Ἐμμανουήλ».

Τὸ ἀναφερόμενον χωρίον Ἀξέντι (= Ἀῦξέντη, τοῦ Ἀῦξεντίου) μαρτυρεῖται ἤδη ἀπὸ τοῦ 15ου αἰ., διεσώθησαν δὲ ἐν αὐτῷ πλεῖστα ἐπιγραφὰὶ τῶν χρόνων τῆς Ἑνετοκρατίας³¹. Παρὰ τὸ μετόχιον Τσαγ-

ἐνθύμησιν, ἐτάφη ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς Μητροφάνης Δέσος. (Ἴδε περιγραφὴν τοῦ κώδικος ὑπὸ Δημ. Ι. Πάλλα εἰς Byzantinisch - neugriechische Jahrbücher, τ. 11 (1934/5), σ. 337η' = Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, περίοδ. Γ', τ. 2 (1936) σ. κ').

²⁹) Κ. Δ. Μέρτζιου, Θωμᾶς Φλαγγίνης..., ἐνθ' ἄνωτ., σ. 32, σημ. 1.

³⁰) Ἴδε Μ. Vogel - V. Gardthausen, ἐνθ' ἄνωτ. σσ. 84 - 85 ἐνθα ἀναφέρεται «Γεώργιος ἐλάχιστος ἱερεὺς ὁ Τζαγγαρόπουλος, Κρήτης τὸ γένος, οἰκέτης τῆς [ἀγίας] Αἰκαιερίνης [τῶν Σιναϊτῶν]» κωδικογράφος, γράψας κατὰ τὰ ἔτη 1457, 1461, 1463...1472. Γνωστὸς ἐπίσης ἐξ ἐγγράφου εἶναι «ὁ Πέτρος Τσανκαρόπουλος, πρωτοπαπᾶς Ρεθύμνης μὴ ἀρεστὸς εἰς τοὺς Ἑνετοὺς 1461» (ἴδε Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἐπίμετρον περὶ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ, Κρητ. Χρον., Ε' (1951), σ. 330). Εἰς τὴν παρὰ Τρίναν ἀπογραφὴν τῆς Κρήτης (1644) ἀναφέρονται Τσαγκαρόπουλοι nobiles cretenses καὶ cittadini εἰς Χάνδακα καὶ cittadini εἰς Χανιά, (ἴδε Μ. Ι. Μανούσακα, Ἡ παρὰ Τρίναν ἀπογραφὴ τῆς Κρήτης (1644), Κρητ. Χρον., Γ' (1949), σσ. 49, 51, 54).

Μεταξὺ τῶν εἰς Ζάκυνθον Κρητῶν προσφύγων ὑπάρχει καὶ Marietta Zancaropoula, (ἴδε Κ. Δ. Μέρτζιου, Δύο κατάλογοι τῶν ἐν Κερκύρα καὶ Ζακύνθῳ Κρητῶν προσφύγων, Κρητ. Χρον., Ε' (1951) σ. 28). Ἴσως ἐκ τῶν Τσαγκαροπούλων, οἱ ὅποιοι προσέφυγον εἰς Ζάκυνθον εἰς εἶναι καὶ ὁ ἀναφερόμενος ὡς ἐπιμεληθεὶς ἔκδοσιν τῆς «Κλίμακος» ἐν ἔτει 1693, «Ἀθανάσιος ἱερομόναχος Τζαγγαρόπουλος, ὁ ἐκ Ζακίνθου» (ἴδε Α. Ξυγυπούλου, Ὁ Ἅγιος Γοβδελαᾶς τοῦ Ἐμμ. Ζάνε, Κρητ. Χρον. Α' (1947), σ. 479 σημ. 30). Εἰς ἐγγράφον τοῦ Τ.Α.Η. τοῦ ἔτους 1671 ἀναφέρεται «...ἐκεῖθεν διὰ τοῦ δρόμου φθάνομεν ἀνωθεν τοῦ μετοχίου Πορτὶ τοῦ φόρου ὑποτελοῦς Τζαγκαροπούλου» (Γρηγ. Μιχ. Σηφάκη, Τουρκικὸ ἐγγράφο τοῦ 1671, Κρητ. Χρον. Ι' (1956), σ. 298 καὶ σημ. 32).

³¹) Πρβλ. Ξανθοουδίδην, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 149 - 150 καὶ Vogel - Gardthausen, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 200, ὅπου ἀναφέρεται «Ἰωάννης ὁ Ταβου-

καροπουλιανὰ τοῦ χωρίου Ἰξέντι συναντῶμεν ἕτερον «μετόχιον Πορτὶ τοῦ φόρου ὑποτελοῦς Τσαγκαροπούλου»³².

Τὸ «Πορτὶ» τοῦτο εἶναι τοπωνύμιον τοῦ χωρίου Ἁγία Βαρβώρα τῆς Ἐπαρχίας Μονοφατισίου, ἡ δ' ἀπόστασις, ἡ ὁποία χωρίζει τὸ χωρίον τοῦτο ἀπὸ τὸ Ἰξέντι εἶναι μικρά. Οἱ κάτοχοι τῶν δύο μετοχίων προέρχονται προφανῶς ἐκ τοῦ αὐτοῦ κλάδου τῆς οἰκογενείας τῶν Τσαγκαροπούλων, οἱ ὅποιοι κατοικοῦν εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν τῆς Κεντρικῆς Κρήτης.

2. Λαυρέντιος Μαρίνος 1593 - 1616.

Τὸν Λαυρέντιον Μαρίνον³³ γνωρίζομεν κυρίως ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ μετὰ πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν προσωπικοτήτων τοῦ τέλους τοῦ 16ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 17ου αἰ., μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται ὁ Μάξιμος Μαργούντιος (1549 - 1602), ὁ Μελέτιος Πηγᾶς (1549 - 1601), ὁ Κύριλλος Λούκαρις (1572 - 1638) κ. ἄ.

Πρώτην μνείαν³⁴ περὶ τοῦ ἡγοιμένου τοῦ Βροντισίου εὐρίσκομεν εἰς ἐπιστολὴν Νικολάου τοῦ Ροδίου, ἱερέως, ἀπευθυνομένην πρὸς Γαβριὴλ τὸν Σεβῆρον, διαμένοντα ἐν Ἐνετίᾳ, ἐν ἔτει 1584 καὶ ἀναφέρει «καὶ γὰρ διὰ γραμμάτων, ὡς ἔοικα, τοῦ ἐν ἱερομονάχοις ὁσιωτάτου κυρίου Λαυρεντίου τοῦ Μαρίνου ἔγνω, ὡς τινες...κακῶς σοι καιήγγειλάν μου, ἐφ' ᾧτε κωλύσωσιν ἴσως ἢ καὶ τέλεον ἀπαλείψωσι τὴν πρὸς ἡμᾶς σου σχετικὴν εὐνοίαν...»³⁵. Ἐτέραν μνείαν περὶ Λαυρεντίου Μαρίνου εὐρίσκομεν εἰς ἐπιστολὴν τοῦ ἱερομονάχου Λεοντίου [Εὐστρατίου τοῦ Κυπρίου], γράφοντος ἐκ Βιέννης τὴν 16ην Φεβρ.

λάριος ὁ τοῦ Χανδάκης Κρήτης ἐκ χωρίου Ἀῦξεντίου» γράψας κατὰ τὰ ἔτη 1440, 1449, 1451.

³²) Ἴδε Γ ρ Μ. Σ η φ ἄ κ η ν, ἐνθ' ἄνωτ.

³³) Προέρχεται καὶ οὗτος ἐξ οἰκογενείας λίαν γνωστῆς ἐν Κρήτῃ, τὸ δ' ἐπώνυμον αὐτοῦ, ἐνετικῆς προελεύσεως, εἶναι τὸ Marino - Marin > Μαρίνος - Μαρής, πρβλ. Quirin > Κουρίνος - Κουρής, περὶ τῶν ὁποίων ἴδε Ν. Μ. Παναγιωτάκης, Τὸ τοπωνύμιον Πελεκαπίνα, περ. Κρητικὴ Ἔστια, τεύχ. 33 - 34 (Ν/βριος - Δ/βριος 1952), σ. 67.

³⁴) Τὴν 13ην Ἰουνίου 1572 ἀπευθύνει ἐπιστολὴν «Τῷ εὐλαβεσιάτῳ ἱερομονάχῳ καὶ ὡς ἐν Κυρίῳ ἀδελφῷ κυρίῳ Γαβριήλῳ τῷ Τρύφωνι Νικόλαος ὁ Μαρίνος». Τὸν Νικόλαον τοῦτον δὲν γνωρίζομεν ἄλλοθεν. Ἴσως πρόκειται περὶ τοῦ κατὰ κόσμον ὀνόματος τοῦ Λαυρεντίου. Τὴν ἐπιστολὴν ἴδε παρὰ Ιο. Lamius, Deliciae eruditorum seu veterum ἀνεκδότων opusculorum collectanea—[vol. XV: Gabrielis Severi et aliorum Graecorum recentiorum epistolae]—Florentiae MDCCLIV, σ. 140.

³⁵) Τὴν ἐπιστολὴν ἴδε παρὰ Ιο. Lamius, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 72 - 74.

1589 πρὸς τὸν ἐν Ἐνετίᾳ ἐφημέριον τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Διονύσιον τὸν Κατηλιανὸν «...προσαγορεύσας μοι οἰκείως τὸν λογιώτατον κύριον ἐν ἱερομονάχοις Λαυρέντιον τὸν Μαρίνον³⁶».

Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς μανθάνομεν τὸ πρῶτον περὶ διαμονῆς τοῦ Λαυρεντίου Μαρίνου εἰς Ἐνετίαν. Ἡ εἶδησις ἐπιβεβαιούται καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Διονυσίου Κατηλιανοῦ γράφοντος ἐξ Ἐνετίας, ἀχρονο-λόγητον ὅμως ἐπιστολήν, πρὸς τὸν Λαυρέντιον «ἀφ' ἧς ἀπεδήμησας, γῆ τὸν φίλιον, ὑπερφυᾶ τὴν καρδίαν δέδηγμισι...»³⁷. Τὴν διαμονὴν τοῦ Λαυρεντίου εἰς Ἐνετίαν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς βεβαίαν καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1584 (3η Σεπτ.) ὅτε ἔγραφεν ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς Νικόλαος ὁ Ρόδιος πρὸς Γαβριὴλ Σεβῆρον. Εἶναι φυσικὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι «τὰ γράμματα... τοῦ ἐν ἱερομονάχοις ὀσιωτάτου κυρίου Λαυρεντίου» ἐγράφησαν διατρίβοντος αὐτοῦ εἰς Ἐνετίαν καὶ οὕτω μόνον ὄντος εἰς θέσιν νὰ πληροφορήσῃ τὸν Νικόλαον τὸν Ρόδιον περὶ τῶν συκοφαν-τιῶν, αἱ ὅπουται ἐξυφαίνοντο ἐναντίον του. Ὁ Λαυρέντιος πάντως ἀνεχώρησεν ἐξ Ἐνετίας πρὸ τοῦ 1590 ἢ καὶ κατὰ τὸ ἔτος αὐτό, ὡς ἐμφαίνεται ἐξ ἑτέρας ἐπιστολῆς τοῦ αὐτοῦ Διονυσίου τοῦ Κατηλιανοῦ γράψαντος «Ἐξ Ἐνετιῶν, ἀφ' ἧς (= 1590)». «Οὐ μόνον τοὺς παρόντας τῶν φίλων ἢ εἰλικρινῆς φιλία ἀγαπᾶ, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπόντας παροτρύνουσα ἀλλήλους ποθεῖσθαι, καὶ τοι δεῖγμα ταύτης τὸ γράφειν συνεχῶς, ὅπερ ὅσον ἂν συνεχέστερον ποιῆς, τοσοῦτο πλέω ἡμῖν χαριῇ»³⁸. Βάσει τῆς ἐπιστολῆς ταύτης δυνάμεθα νὰ χρονολογήσωμεν τὴν προηγουμένην τοῦ Διονυσίου Κατηλιανοῦ πρὸς τὸν Λαυρέντιον, τὴν δημοσιευθεῖσαν ἄνευ χρονολογίας. Ἡ ἐν λόγῳ ἐπιστολὴ πάντως ἐγράφη μετὰ τὸ 1589, ὅτε μαρτυρεῖται ἔτι ἡ παραμονὴ τοῦ Λαυρεντίου εἰς Ἐνετίαν. Ἐκ τῶν στοιχείων, τὰ ὅποια δυνάμεθα νὰ ἀντλήσωμεν ἐξ αὐτῆς φαίνεται, ὅτι ἐγράφη πρὸ τῆς ἀνωτέρω χρονολογουμένης, ἐν ἔτει 1590, ἐπιστολῆς τοῦ αὐτοῦ Διονυσίου. Ἀνάλυσιν τῶν στοιχείων αὐτῶν ἐπιχειροῦμεν κατωτέρω, παρουσιάζοντες ἐν περιλήψει τὰς ἐπιστολάς τοῦ Διονυσίου πρὸς τὸν Λαυρέντιον. Ὁ Διονύσιος Κατηλιανός, ἱερομόναχος ἐκ Ζακύνθου, ὑπῆρξεν κατὰ τὰς δύο τελευταίας δεκαετίας τοῦ 16ου αἰ., ἐφημέριος τοῦ ἐν Ἐνετίᾳ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου³⁹, ἐνθα συνῆψε

³⁶) Ἰδε I o. L a m i i, Deliciae eruditorum...—[vol. IX: Maximi Margunii, Dionysii Cateliani, Antonii Eparchi, Arsenii Monembansiensis epistolae]—Florentiae MDCCXL, σ. 71.

³⁷) L a m i u s, ἐνθ' ἀνωτ., vol. IX, σσ. 72 - 73, ἀρ. 40.

³⁸) Αὐτόθι, σ. 73 ἀρ. 41.

³⁹) Ἰδε K. Σάθσ, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, ἐν Ἀθήναις 1868, σσ. 293 - 294. Πρβλ. καὶ É m. L e g r a n d, Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des Ouvrages publiés en Grec par des Grecs aux XVem et

σχέσεις μετὰ πολλῶν ἱεραρχῶν τῆς ἐποχῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Λαυρέντιος Μαρίνος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου (1602), ὁ Διονύσιος προεχειρίσθη ἐπίσκοπος Κυθήρων ἀλλ' ἀρχικῶς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀσκήσῃ τὰ ἐπισκοπικά του καθήκοντα, ἐμποδιζόμενος ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Κεφαλληνίας, «ὁ ὁποῖος ἠξίου τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐποπτεῖαν τῆς νήσου ἐκείνης»⁴⁰. Ἐπίσκοπος Κυθήρων πάντως τιτλοφορεῖται εἰς τὰς πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὰς Μάρκου Μορεζήνου, Γαβριήλ Ροδίτου, Ἱερεμίου Ζαγκαρόλου κ.ά.⁴¹. Ὁ ἴδιος ἔγραψεν πολλὰς ἐπιστολὰς εἰς διαφόρους, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Λαυρέντιος Μαρίνος, τοῦ ὁποῖου καὶ τὴν βοήθειαν ἐζήτησε ὅτε συνήντα τὰς ἀντιδράσεις τοῦ ἐπισκόπου Κεφαλληνίας.

1. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΤΟΥ ΚΑΤΗΛΙΑΝΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ
ΠΡΟΣ ΛΑΥΡΕΝΤΙΟΝ ΜΑΡΙΝΟΝ

1

Τοῦ αὐτοῦ (Διονυσίου τοῦ Κατηλιανοῦ) λαυρεντίῳ τῷ μαρίνω.

(Lamius, [IX] (MDCCXL), σσ. 72 - 73, ἀρ. 40)

Ἰπσ. Ἐφ' ἧς ἀπεδήμησας, νῆ τὸν φίλιον, ὑπερφυᾶ τὴν καρδίαν δέδημαι....

[μεταξὺ 16ης Φεβρ. 1589 - 1590]

«Ὁ Διονύσιος ὁμιλεῖ περὶ τῆς μεγάλης λύπης, ὑπὸ τῆς ὁποίας κατέχεται ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀνεχώρησεν ὁ Λαυρέντιος. Ὅπου καὶ ἂν καταφύγη ἐνθυμεῖται, μετὰ πόνου, τὸν ἀπουσιάζοντα φίλον. Ὅθεν, διὰ νὰ καταπαύσῃ ὁ διακαῆς του πόθος, παρακαλεῖ τὸν Λαυρέντιον νὰ ἐπιστέλλῃ (μὴ φείδου καλάμου καὶ μέλανος), ὅχι μόνον εἰς αὐτὸν (τὸν Διονύσιον) ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλους τοὺς εἰλικρινεῖς αὐτοῦ φίλους (τοῖς πᾶσι, τοῖς εἰλικρινῶς φιλοῦσι καὶ προσποιοῦσι τὰ σά). Ἐν τέλει στέλλει χαίρετισμοὺς πρὸς πάντας τοὺς γνωστούς».

Εἶναι προφανές ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφη ἀμέσως μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Λαυρεντίου ἐξ Ἐνετίας. Ὁ Διονύσιος λέγει δὲν ἔχει ἔτι συνηθίσει εἰς τὴν ἀπουσίαν τοῦ φίλου καὶ δὲν φείδεται περιπαθῶν ἐκφράσεων διὰ νὰ περιγράψῃ τὴν λύπην του. Ἀντιθέτως εἰς τὴν ἐπομένην ἐπιστολὴν (1590) εἶναι μετριοπαθέστερος εἰς τὰς ἐκφράσεις του καὶ ὑποστηρίζει, ὅτι ὑπάρχει τρόπος διατηρήσεως τῆς ἀγάπης μεταξὺ δύο φίλων, ὁ διὰ τῆς συνεχοῦς ἀλληλογραφίας. Ἡ τοιαύτη διατύπω-

XVIem siècles, τ. 2ος, Paris 1885, σ. 146 καὶ σημ. 6, ἐνθα βιβλιογραφικὸν σημείωμα περὶ Διονυσίου Κατηλιανοῦ.

⁴⁰) Κ. Σάθια, ἐνθ' ἂν.

⁴¹) Αὐτόθι.

σις ἐπιστολῶν εἶναι συνήθης εἰς τὴν βυζαντινὴν καὶ μεταβυζαντινὴν ἐπιστολογραφίαν.

2

Τοῦ αὐτοῦ τῶ αὐτῶ.

(L a m i u s [IX], σ. 73, ἀρ. 41).

Inc. *Οὐ μόνον τοὺς παρόντας τῶν φίλων ἢ εἰλικρινῆς φιλία ἀγαπᾷ...*

(Ἐξ Ἑνετιῶν ,αφζ' (= 1590).

«Ἡ εἰλικρινῆς φιλία δὲν δεικνύεται μόνον εἰς τοὺς παρόντας τῶν φίλων, ἀλλὰ παροτρύνει νὰ ἐπιθυμῶμεν πολὺ καὶ τοὺς ἀπουσιάζοντας μακρὰν ἡμῶν φίλους. Δεῖγμα τῆς φιλίας αὐτῆς εἶναι ἡ συνεχῆς δι' ἐπιστολῶν ἐπαφή. Ὅπως τὰ φρέατα καθίστανται καλύτερα, ὅσον περισσότερο ἀντλοῦμεν ἐξ αὐτῶν, οὕτω καὶ τὰ συνεχῆ γράμματα τοῦ Λαυρεντίου εὐχαριστοῦν περισσότερο τὸν Διονύσιον. Ἄς γράφη λοιπὸν εἰς τὸν Διονύσιον ὁ Λαυρέντιος καὶ ἄς εἶναι βέβαιος ὅτι θὰ λαμβάνῃ καὶ αὐτὸς ἐπιστολὰς τοῦ φιλιτάτου του Διονυσίου παρ' ὅλον ὅτι οὗτος ἔχει πολλὰς φροντίδας».

Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην μετὰ τῆς προηγουμένης ὁ Legrand⁴² ἀποδίδει εἰς τὸν Λεόντιον Εὐστράτιον καὶ ὄχι τὸν Διονύσιον Κατηλιανόν, παραπλανηθεὶς ἀπὸ τὴν διάταξιν, τὴν ὁποίαν ἔχουν τὰ κείμενα εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Lamius. Αἱ ἐπιστολαὶ δηλαδὴ ἀκολουθοῦν εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο μίαν ἐπιστολὴν τοῦ Λεοντίου Εὐστρατίου πρὸς τὸν Διονύσιον Κατηλιανὸν ἐπιγραφομένην: «*Τῶ ὀσιωτάτῳ καὶ σπουδαιοτάτῳ ἐν ἱερομονάχοις κυρίῳ διονυσίῳ...λεόντιος ἱερομόναχος...*»⁴³. Αἱ ἐπόμεναι ἐπιστολαὶ δὲν ὀνομάζουν τὸν ἀποστολέα, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπιγράφονται: «*τοῦ αὐτοῦ τῶ μανουήλι τῶ βλασιῶ τῶ Κυδωνιάτῳ*»⁴⁴, «*τοῦ αὐτοῦ τῶ λογιωτάτῳ λαυρεντίῳ τῶ μαρίνῳ*» κ.λ. Ὁ Lamius ὁμῶς βεβαιοῖ περαιτέρω ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιστολῶν τοῦ Κατηλιανοῦ⁴⁵, σημεῖον τὸ ὁποῖον διέφυγε τὴν προσοχὴν τοῦ Legrand καὶ οὕτω ἐδημιουργήθη ἡ σύγχυσις περὶ τὸν ἀποστολέα.

⁴²) Bibl. Hell... du Dix - septième siècle, t. III, σ. 140, ἀρ. 9, 10.

⁴³) L a m i u s, [IX], σ. 70, ἀρ. 37.

⁴⁴) Αὐτόθι, σ. 71, ἀρ. 38.

⁴⁵) Αὐτόθι, σ. 270 σημ. 1: ...idque constat ex Epistola Dionysii Cateliani ad Manuelem Blastum Cydoniatem, quam superius pag. 71 exhibuimus, καὶ κατωτέρω ...Manuelem seu Emmanuelem Blastum, Cydoniatem, cui scribit laudatus Catelianus superius pag. 62, 69, 71 (Lamius, σ. 271 ἀνωτέρω).

3

Τῷ λογιωτάτῳ Λαυρεντίῳ τῷ Μαρίνῳ καὶ οἰκονόμοις.

(L a m i u s, [IX], σσ. 76 - 77, ἀρ. 45)

Ἰnc. Ὅτι μὲν οὐπω κόρον ἔλαβον ἐπηρεάζειν ἡμᾶς οἱ ἀπάτη καὶ δόλῳ τὰς εὐνοίας κλέπτειν μεμαθηκότες...

(*Ενετίηθεν, 1592)

«Ὁ Διονύσιος κοινοποιεῖ εἰς τὸν Λαυρέντιον τὴν πρὸς Γαβριήλ τὸν Σεβῆρον ἐπιστολὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Β' καὶ τὴν ἐπὶ τούτῳ ἀπάντησιν τοῦ Σεβῆρου πρὸς τὸν Πατριάρχην. Ὁ Διονύσιος ἀποστέλλει ἀντίγραφα ἀμφοτέρων τῶν ἐπιστολῶν πρὸς τὸν Λαυρέντιον, παρακαλεῖ δὲ αὐτόν, ἀφοῦ λάβῃ αὐτὰ ἀνὰ χειρᾶς, νὰ τὰ ἐπιδεικνύῃ, εἰς μὲν τοὺς φίλους διὰ νὰ εὐχαριστηθοῦν, εἰς δὲ τοὺς ἐχθροὺς διὰ νὰ λυπηθοῦν (ἀνὰ χειρᾶς λαβῶν, τοῖς μὲν φίλοις πρὸς ἡδονήν, τοῖς δὲ ἐχθροῖς πρὸς λύπην ἀφόρητον δείκνυε συνεχῶς). Ἐν τέλει παρακαλεῖ νὰ τοῦ ἐπιστραφοῦν «αἱ βίβλοι» τάχιστα καὶ νὰ τὸν πληροφορῇ ὁ Λαυρέντιος περὶ ἑαυτοῦ δι' ἐπιστολῶν του».

Ἡ ἀναφερομένη ἀνωτέρω ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου Β' πρὸς τὸν Γαβριήλ Σεβῆρον εἶναι ἴσως ἢ κατὰ τὸ ἔτος 1592 ἀποσταλεῖσα αὐτῷ ἐν εἴδει προτροπῆς ἐπιστολή, ἢ ἀνακοινοῦσα τὴν ὑπὸ τοῦ συνοδικοῦ δικαστηρίου ἀθώωσιν τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου καὶ προτρέπουσα τὸν Σεβῆρον εἰς διαλλαγὴν μετὰ τοῦ Μαργουνίου⁴⁶. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ ἔρις τῶν δύο ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν συνετάρασσε τὴν Ἑλλην. κοινότητα τῆς Ἑνετίας ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1583⁴⁷, πολλάκις δ' ἀνεμείχθησαν πολλαὶ προσωπικότητες τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας⁴⁸, διὰ νὰ συνδιαλλάξουν αὐτούς. Ἐν τέλει συνεκλήθη συνοδικὸν δικαστήριον, τὸ ὁποῖον ἠθώωσε κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1592 τὸν Μαργουνίον καὶ προέτρεψε τὸν Γαβριήλ Σεβῆρον πρὸς διαλλαγὴν, ἢ ὁποία τελικῶς ἐπετεύχθη κατὰ τὸ ἔτος 1593⁴⁹. Λαμ-

⁴⁶) Παναγ. Γ. Νικολοπούλου, Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου ἐπιστολαὶ δύο ἀνέκδοτοι, ΕΕΒΣ, 20 (1950), σ. 334 καὶ τοῦ ἰδίου, Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου ὁμιλία ἐπὶ διαλλαγῇ, ΕΕΒΣ, 21 (1951), σ. 288.

⁴⁷) Εἰς ἐπιστολὴν τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου, γράφοντος ἐν ἔτει 1590 πρὸς Γαβριήλ τὸν Ροδίτην, ἀναγιγνώσκωμεν περὶ τῆς διαρκείας τῆς ἔριδος τῶν δύο ἀνδρῶν τὰ ἑξῆς: «Οὐκ ἔφερον ὄλωσ τὴν κακὴν, φεῦ, τυραννίδα, τυραννούμενος ὑπὸ τῆς συκοφάντιδος γλώττης ἔτος ἤδη τοῦτι ἔβδομον» (τὴν ἐπιστολὴν ἴδε παρὰ Ν. Β. Τωμαδάκη, Ὑμνογραφικὰ καὶ Ἀγιολογικὰ Ἰωάννου τοῦ Ξένου καὶ τρεῖς νέοι συγγραφεῖς κανόνων, ΕΕΒΣ, 20 (1950) σ. 330).

⁴⁸) Παν. Νικολοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ. ΕΕΒΣ, 20, σ. 333, ὅπου ἀναφέρεται ἡ ἀνάμειξις τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου Β' καὶ τοῦ τότε πρωτοσυγκέλλου Μελετίου τοῦ Πηγᾶ.

⁴⁹) Αὐτόθι, σ. 334.

βανομένης ὑπ' ὄψει τῆς ἀνακουφίσεως, τὴν ὁποίαν ἐπροξένησεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ ἀπόφασις αὐτὴ τῆς Συνόδου καὶ ἡ μετάνοια τοῦ Σεβήρου, εἶναι φυσικὸν νὰ δικαιολογήσωμεν τὴν ἀθροῦσαν διανομὴν ἀντιγράφων τῶν ἀνταλλαγείσων, διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς διαλλαγῆς, ἐπιστολῶν εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κύκλους⁵⁰ καὶ τὴν μεθ' ἱκανοποιήσεως ἀγγελίαν τοῦ γεγονότος εἰς τοὺς φίλους τῶν διαλλαγέντων. Σημειωτέον ὅτι ὁ Λαυρέντιος ἦτο φίλος ἐκ τῶν καλυτέρων τοῦ Μαργουνίου. Κατὰ ταῦτα ἡ ἀνωτέρω ἐπιστολὴ τοῦ Διονυσίου, μαθητοῦ τοῦ Γαβριὴλ Σεβήρου καὶ ἐκ τῶν ἐπιστηθίων φίλων τοῦ Μαργουνίου, τὸν ὁποῖον διεδέχθη εἰς τὴν ἐπισκοπικὴν ἔδραν τῶν Κυθήρων, ἐγράφη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1592, γνωστοῦ ὄντος ὅτι ἡ ἀπόφασις τοῦ συνοδικοῦ δικαστηρίου ἐκοινοποιήθη κατ' Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους αὐτοῦ⁵¹.

4

Τῷ παροσιωτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ καθηγουμένῳ τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου τοῦ Βροντησίου κυρίῳ Λαυρεντίῳ τῷ Μαρίνῳ, ἀδελφῷ ἐν Χριστῷ ἀγαπητῷ καὶ περιποθήτῳ τῆς ἡμῶν ταπεινότητος, χάριν, ἔλεος, εἰρήνην παρὰ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

(L a m i u s, [XV], σσ. 156 - 157)

Inc. Οὐ δίκαιον δεῖν ἡμῖν κέκριται μὴ προσειπεῖν σου τὴν ἀγάπην, εἰς τοῦτο τοῦ βαθμοῦ τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι ἀναχθεῖσι, φίλων ἄριστε Λαυρέντιε...

[Ἐνετίηθεν, μετὰ τὸ 1602]

«Ὁ Διονύσιος πληροφορεῖ ὅτι ἀνεδείχθη ἐπίσκοπος Κυθήρων, ἀλλ' ἠμποδίζετο, ὑπὸ τινων Κεφαλλήνων, νὰ μεταβῆ εἰς τὴν ἐπισκοπὴν του καὶ νὰ ἀσκήσῃ τὰ ἐπισκοπικά του καθήκοντα. Ὅθεν, γνωρίζων ὅτι ὁ Λαυρέντιος ἀπέλαυε τῆς ἐκτιμήσεως πολλῶν καὶ εἶχεν ἰσχὺν καὶ ἐπιβολὴν εἰς τοὺς συγχρόνους ἐκκλησιαστικοὺς πατέρας, ζητεῖ τὴν βοήθειαν καὶ τὴν ἐπέμβασίν του, ὣν βέβαιος ὅτι δύναται νὰ πράξῃ τοῦτο ὁ ἡγούμενος τοῦ Βροντισίου (οἶδαμεν δὲ ὅτι ἰσχύεις αὐτόθι βουλευθεῖς)».

Ἡ ἐπιστολὴ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ L a m i u s ἄνευ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀποστολέως καὶ ἄνευ χρονολογίας. Γνωστοῦ ὄντος ὅμως ὅτι ὁ Διονύ-

⁵⁰) Ἴδε τὴν αὐτὴν ἐπιστολὴν Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου πρὸς Γαβριὴλ τὸν Ροδίτην (N. B. Τ ω μ α δ ά κ η, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 330, στ. 21), ἐνθα ἀναγιγνώσκωμεν περὶ παρομοίου συνοδικοῦ γράμματος «...τίνα δ' ἂν ἔχοισιν τὸν σκοπόν, ἀκριβῶς εἶση τῷ πατριαρχικῷ τουτωί καὶ συνοδικῷ γράμματι ἐντυχών· ἀλλὰ γὰρ μὴ ἀναίτιος εἶης παρὰ Θεῷ, εἰ μὴ παρρησίᾳ ἐπιδεῖκνύοις αὐτό, καὶ τοῖς βουλομένοις ἐκδιδοίης ἀντίγραφα».

⁵¹) Π. Νικολοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ. ΕΕΒΣ, 21, σ. 288.

σιος διεδέχθη τὸν Μάξιμον Μαργούνιον († 1602) εἰς τὴν ἐπισκοπικὴν ἔδραν τῶν Κυθήρων καὶ ὅτι πράγματι συνήντησε μεγάλας δυσκολίας εἰς τὴν ἀνάληψιν τῶν καθηκόντων του⁵², ὡς ἄλλως τε καὶ ὁ προκάτοχος του Μάξιμος, δυνάμεθα μετ' ἀσφαλείας νὰ ἀποδώσωμεν ταύτην εἰς τὸν Διονύσιον καὶ νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐγράφη μετὰ τὸ ἔτος 1602, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Μαργούνιος⁵³.

Ἐπιστολὰς δύο πρὸς Λαυρέντιον Μαρίνον ἔγραψεν⁵⁴ καὶ ὁ κλεινὸς Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κύριλλος ὁ Λούκαρις, κατὰ κόσμον Κωνσταντῖνος, τοῦ ὁποῖου τὰς σχέσεις μετὰ τοῦ Λαυρεντίου Μαρίνου γνωρίζομεν καὶ ἐξ ἑτέρων του ἐπιστολῶν πρὸς διαφόρους ἱεράρχας.

Οὕτω ἐξ ἐπιστολῆς του πρὸς Νικόλαον τὸν Ρόδιον, γραφείσης ἐξ Ἑνετίας τὴν 29ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1590, ὁ Κύριλλος λέγει «...τὸν δσιώτατον Λαυρέντιον τὸν Μαρίνον ὡς παρ' ἐμοῦ ἀσπάσειας»⁵⁵. Ἡ μνεῖα αὕτη περὶ τοῦ Λαυρεντίου ἐπιβεβαιοῖ τὴν ἐξ Ἑνετίας ἀπουσίαν του κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον τοῦ 1590. Τὸν Λαυρέντιον εὐρίσκομεν καὶ εἰς ἑτέραν ἐπιστολὴν τῆς 13ης Ὀκτωβρίου τοῦ 1590, ἀπευθυνομένην ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως πρὸς Λεόντιον Εὐστράτιον [Κύπριον], ὅπου ἀναγιγνώσκομεν «τὸ τῆς Λογικῆς χειρόγραμμα, ὅπερ αὐτὸς πάλαι ἀντέγραφον ἐκ τοῦ θεοφιλεστάτου⁵⁶, διηρπάγη μοι καὶ τῷ Μαρίνω ἀπεδόθη. Ἐγὼ δὲ οὐ μετρίως φέρειν τὸ προᾶγμα δεδύνημαι»⁵⁷. Ἄγνωστον εἶναι ἂν ὁ Κύριλλος εἰς ἑτέρας ἐπιστολὰς του, πρὸς τὸν Λαυρέν-

⁵²) Κ. Σάθα, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 294.

⁵³) Κ. Μέρτζιου, Θωμᾶς Φλαγγίνης..., ἐνθ' ἄνωτ., σ. 257 - 266. Περὶ Διονυσίου Κατηλιανοῦ ὡς ἐπισκόπου Κυθήρων ἴδε καὶ Ν. Β. Τωμαδάκη, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 316.

⁵⁴) É. m. L e g r a n d, Bibl. Hellén... du Dix - septième siècle, IV (Paris 1896), σσ. 207 - 208, ἀρ. 30 καὶ σσ. 265 - 266, ἀρ. 89. Βιβλιογραφίαν περὶ Κυρίλλου Λουκάρεως ἴδε παρὰ Μ. Ι. Μανούσακα, Ἡ ἀνέκδοτος μυστικὴ ἀλληλογραφία τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως πρὸς τὸν Ἄγγλον πρεσβευτὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Sir Thomas Rowe (1625 - 1628), Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης, τ. Β' (1955), σ. 531, σημ. 2.

⁵⁵) L e g r a n d, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 200, ἀρ. 21.

⁵⁶) Ἴσως πρόκειται περὶ χειρογράφου ἀνήκοντος εἰς τὸν Μάξιμον Μαργούνιον, τὸν ὁποῖον καὶ εἰς ἑτέραν του ἐπιστολὴν, πρὸς Φρειδερίκον τὸν Σουλπούργιον, ὀνομάζει ὁ Κύριλλος διὰ τοῦ αὐτοῦ, ὡς καὶ ἄνωτέρω, τρόπου: «Βιβλίω πρὸ μικροῦ ἐντετύχηκεν ὁ θεοφιλέστατος Κυθήρων ἐπίσκοπος (Μάξιμος Μαργούνιος)» (L e g r a n d, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 198, ἀρ. 19). Σημειωτέον, ὅτι ὁ Λούκαρις ἐτύγχανεν μαθητῆς τοῦ Μαργουνίου καὶ συγγάτοικος αὐτοῦ ἐν Ἑνετία: «Ἐγὼ δὲ αὐτῷ (τῷ Μαργουνίῳ) συνδιατρίβων καὶ ξυμβιοτεύων», (L e g r a n d, αὐτόθι, σ. 199).

⁵⁷) L e g r a n d, αὐτόθι, σ. 201, ἀρ. 22.

τιον Μαρίνον, ἀναφέρεται εἰς τὸ θέμα τῆς διαρπαγῆς τῆς χειρογράφου Λογικῆς. Περὶ τῆς προσωρινῆς πάντως παρεξηγήσεως αὐτῆς τῶν δύο ἀνδρῶν οὐδεμία νύξις γίνεται εἰς τὰς δύο κατωτέρω ἐπιστολάς τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως πρὸς τὸν Λαυρέντιον Μαρίνον.

2. ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΤΟΥ ΛΟΥΚΑΡΕΩΣ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΠΡΟΣ ΛΑΥΡΕΝΤΙΟΝ ΜΑΡΙΝΟΝ

1

Τῶ ὀσιωτάτῳ ἐν ἱερομονάχοις καὶ σοφωτάτῳ ἀνδρὶ κυρίῳ Λαυρεντίῳ τῷ Μαρίνῳ, Κωνσταντῖνος ὁ Λούκαρις, εὖ πράττειν.

(Legend, Bibl. Hell... du XVIIIs., t. IV, σσ. 207 - 208 ἀρ. 30)

Inc. Τὸν σκυτέως γενέτην, Ἰφικράτην τὸν Ἀθηναῖόν φημι, στρατηγὸν ὄντα καὶ ρήτορα, ἐπύθειτό τις τῶν πολιτῶν...

(Ἐνετίηθεν, 28 Αὐγούστου 1591)

«Ὁ Κωνσταντῖνος διαβεβαιοῖ ἐνταῦθα τὸν Λαυρέντιον, ὅτι, ἂν ἤρωτάτο κάποτε διατι «μέγα φρονεῖ», θὰ ἀπήντα διὰ τοῦ αὐτοῦ σοφοῦ τρόπου, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπήντησε καὶ ὁ Ἰφικράτης ὁ Ἀθηναῖος εἰς παρομοίαν ἐρώτησιν Ἀθηναίου τινὸς πολίτου. «Ὑπερηφανεύομαι», θὰ ἔλεγεν ὁ Κωνσταντῖνος, «ὄχι διατι εἶμαι Λάκων ἢ Ἀττικός, Κρής ἢ Ἀθηναῖος, ἀλλὰ διότι ἀπέκτησα φίλον τὸν Λαυρέντιον, τὸν κεκοσμημένον μετὰ πολλῶν τῶν ἀρετῶν (τῶ ὄντι σοφόν, ἀκαπήλευτον τῶ ἤθει, τὸν τῆς κοινῆς παιδείας δεινὸν ἀντιλήπτορα, λόγοις καὶ διδασκαίς ἀλόγων ἐκδιώκοντα τὰ ἀρρωστήματα). Περαιτέρω εὐχεται ὁ Κωνσταντῖνος, ὅπως αὐξάνηται ὁ ἀριθμὸς τῶν πνευματικῶν ἔργων (λόγων) τοῦ Λαυρεντίου, ὅσον αὐτὸς προχωρεῖ εἰς ἡλικίαν. Τὴν ἐπιστολὴν θὰ ἐπιδώσῃ εἰς τὸν Λαυρέντιον ὁ πατὴρ τοῦ Κωνσταντίνου, προσφιλέστατος καὶ αὐτὸς εἰς τὸν παραλήπτην. Διὰ τοῦ Λαυρεντίου χαιρετίζει τὸν ὀσιώτατον Νεόφυτον τὸν Βενέριον, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι μὲν προσωπικός του φίλος, τυγχάνει ὅμως ἐπιστήθιος φίλος τοῦ πατρὸς τοῦ Κωνσταντίνου καὶ συγχρόνως εἶναι ἐγκρατέστατος τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας, αὐτὸ δὲ εἶναι ἀρκετόν, διὰ νὰ τυγχάνῃ τῆς ἐκτιμήσεως τοῦ Κωνσταντίνου (ἔμοι γε γὰρ φίλτατοι καὶ κύδιστοι ὄσοι Ἕλληνες).

Πρώτην μνείαν τῆς φιλίας τῶν δύο ἀνδρῶν εὐρίσκομεν εἰς τὴν ἀναφερθεῖσαν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν τοῦ Κυρίλλου πρὸς Νικόλαον τὸν Ρόδιον, τῆς 29ης Σεπτεμβρίου 1590. Ὅτι πάντως γνωρίζονται καὶ πρὸ τοῦ ἔτους τούτου δυνάμεθα νὰ τὸ διαπιστώσωμεν καὶ ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Λούκαριν γραφεῖσαν τὴν 19ην Ἰουνίου 1589: «πέπεικα γὰρ καὶ τὴν κυρίαν τὴν μητέρα τοῦ πατριωτάτου Λαυρεντίου ἐπιστεῖλαί τε τῶ νείει». Ὁ ἀναφερόμενος

Νεόφυτος Βενέριος ἴσως εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Μελετίου Πηγᾶ προσφωνούμενος, εἰς ἐπιστολὴν πρὸς Λαυρέντιον, Νεόφυτος ἱερομόναχος: «Πολλά σοι καὶ τῇ τιμῇ ἀδελφῆ Νεοφύτω [τε] ἱερομονάχῳ τῷ ἐμῷ υἱεῖ...»⁵⁸. Τῆς οἰκογενείας Βενέρη γνωρίζομεν πολλὰ μέλη ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1302⁵⁹. Νικολὸ καὶ Ἀντρέα Βενιέρ ἀπαντῶμεν καὶ ἐν τῇ διαθήκῃ τοῦ Ἀνδρέα Κορνάρου⁶⁰, ὁπὼ δὲ μέλη τῆς οἰκογενείας εὐρίσκονται μεταξὺ τῶν ἐν Κερκύρα καὶ Ζακύνθῳ Κρητῶν προσφύγων⁶¹. Λαυρέντιον Βενέριον, Κρηῖτα, εὐρίσκομεν εἰς τὰ Ἔθνη Ἐυλαβείας (Ἐνετία 1708), ἔνθα δημοσιεύεται ὑπ' αὐτοῦ ποιηθὲν «ἄσματιον ἑνδεκασύλλαβον εἰς ἓνα ἄμουσον ὁποῦ ἐλόγιαζε νὰ ψάλλῃ εὐμορφα»⁶².

2

Λαυρεντίῳ τῷ Μαρίνῳ τῷ ἐν τῇ Κρήτῃ ἱερομονάχῳ, καθηγουμένῳ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου τοῦ Βροισίου (sic).

(Legrand, Bidl. Hell... du XVIIIs., t. IV, σσ. 265 - 266, ἀρ. 89)

Inc. Λύπης ἦν ἔμπλεως ἡ σύντομος τῶν σῶν συμφορῶν ἀγγελία, ἦν ἐκ πρώτης ἀφειτηρίας τὰ σὰ πρὸς ἡμᾶς παρίστιανον γράμματα...

(Ἀλεξάνδρεια, 1 Ἀπριλίου 1611)

«Ἀπαντᾷ ὁ Κύριλλος εἰς ἐπιστολὴν τοῦ Λαυρεντίου, εἰς τὴν ὁποίαν περιέγραφεν οὗτος τὴν ἄφατον λύπην του ἐξ αἰτίας τοῦ θανάτου στενῶς συγγενικοῦ του προσώπου. Ὁ Κύριλλος διαβεβαιοῖ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ φίλου του προῦξένησε καὶ εἰς αὐτὸν πολλὴν θλίψιν, διότι εἰλικρινῶς ἀγαπᾷ οὗτος τὸν Λαυρέντιον. Ἐλυπήθη, διότι ὁ φίλος του ἀνεμιμνήσκετο θανάτου, τὸν ὁποῖον, ἂν καὶ εἶναι εἰς τὸ γένος, ἐν τούτοις ὁ Λαυρέντιος προετίμησε νὰ τὸν ὀνομάσῃ εἰς τὸν πληθυντικόν, ὑπενθυμίζων τοὺς πολλοὺς ἀδοκίμους θανάτους διαφόρων προσφιλῶν του συγγενῶν (διὰ τὸ διάφορον τῶν προσώπων τῶν σοι φιλιάτων συγγενῶν, ὧν ἐκεῖνος (ὁ θάνατος), φεῦ, μὴ φεισάμενος ὑσιτέρησέ σε καὶ τὰ καίρια ἐζημίωσε). Τοῦτο περισσότερον ἔθλιψε τὸν σαρκικὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν Κύριλλον. Καὶ θὰ ἐξετείνετο ἐπὶ πολὺ ἡ θλίψις του ἂν δὲν ἦρχετο βοηθὸς ἡ πνευματικὴ πρηγορία, ἡ ὁποία προέβαλε τὴν μοῖ-

⁵⁸) Ἰωάννου Σακκελίωτος, Μελετίου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας τοῦ Πηγᾶ ἐπιστολαί, ΔΙΕΕ, 1 (1883), σ. 57, ἀριθ. ΙΖ' (λς').

⁵⁹) Κ. Δ. Μέρτζιου, ἐν Κρητ. Χρον. Ε' (1951), σ. 433.

⁶⁰) Στέργ. Γ. Σπανάκη, Ἡ διαθήκη τοῦ Ἀντρέα Κορνάρου (1611), Κρητ. Χρον., Θ' (1955), σ. 451.

⁶¹) Κ. Δ. Μέρτζιου, ἐν Κρητ. Χρον., Ε' (1951), σσ. 13, 14, 15, 17, 18 19 καὶ 29.

⁶²) Κ. Σάθα, ΝΦ, σ. 298.

ραν τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἧς ἀπολαύουν οἱ ἀποθανόντες σαρκικῶς. Τὸ πρόσκαιρον λοιπὸν τῆς παρουσίας ζωῆς ἐνθυμούμενος ὁ Λαυρέντιος ἄς παύσῃ νὰ ἀθυμῇ καὶ ἄς μὴ ἐμποδίζεται ὑπὸ τῆς ἀθυμίας νὰ τοῦ γράφῃ».

Ποίου ἐκ τῶν συγγενικῶν τῷ Λαυρεντίῳ προσώπων τὸν θάνατον ὑπαινίσσεται ἡ παροῦσα ἐπιστολὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζωμεν. Ἐκ τῆς ἀναφερθείσης ἀνωτέρω ἐπιστολῆς τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου, γράφοντος ἐξ Ἑνετίας τὴν 19ην Ἰουνίου 1589 πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Λούκαριν, μανθάνομεν ὅτι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εὐρίσκονται ἐν ζωῇ ὁ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Λαυρεντίου: «Πέπεικα γὰρ καὶ τὴν κυρία τὴν μητέρα τοῦ πανιερωιάτου Λαυρεντίου ἐπιστεῖλαι τε τῷ υἱεῖ, καὶ τὸν πατέρα συσιῆσαι αὐτῷ...»⁶³.

Περὶ Εὐγενίας, ἀδελφῆς τοῦ Λαυρεντίου, μοναχῆς καὶ ἡγουμένης τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Μεσαμπελίτου⁶⁴, μανθάνομεν ἐξ ἐπιστολῶν Μελετίου τοῦ Πηγᾶ πρὸς τὸν Λαυρέντιον. Εἰς μίαν τούτων, γραφεῖσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν 4ην Μαΐου 1593, ἀναγιγνώσκομεν: «Πολλὰ σοι καὶ τῇ τιμῇ ἀδελφῆ... πολλὰς καὶ τὰς χάριτας οἶδαμεν» καὶ ἐπιλέγει «Ἐυγαίνοις μετὰ τῆς ἀγαθῆς Εὐγενίας τῆς θυγατρὸς ἡμῶν...»⁶⁵. Πρὸς τὴν αὐτὴν Εὐγενίαν ἀπευθύνει ἰδιαιτέραν ἐπιστολὴν ὁ Πηγᾶς ἐν ἔτει 1595, «Τῇ πανοσιωιάτῃ καθηγουμένη τοῦ μεγάλου Ἰωάννου, λεγομένου Μεσαμπελίτη, Εὐγενία τῇ Μαρινοπούλῃ»⁶⁶.

Ὁ πεπαιδευμένος ἡγούμενος τοῦ Βροντισίου εἶχεν ἀνεπτυγμένας σχέσεις καὶ συχνὴν ἀλληλογραφίαν μεθ' ἑτέρας μεγάλης προσωπικότητος τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, τὸν Κρητὰ Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας Μελέτιον τὸν Πηγᾶν, τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ὁποίου ὁ Λαυρέντιος Μαρίνος ἐχρίσθη καὶ Μέγας Πρωτοσύγκελλος⁶⁷.

Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Μελετίου Πηγᾶ πρὸς Λαυρέντιον Μαρίνον ἀναφέρονται κυρίως εἰς τὸν θάνατον τῆς μοναχῆς Εὐγενίας, ἀδελφῆς τοῦ

⁶³) Legend, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 180, ἀριθ. 4.

⁶⁴) Περὶ τῶν Μονῶν Μεσαμπελίτη ἐν Χάνδακι ἴδε Στ. Σπανάκη, Ἡ διαθήκη τοῦ Ἀντρέα Κορνάρου (1611), Κρητ. Χρον., Θ' (1955), σ. 462, σημ. 40.

⁶⁵) Ἰδε σημ. 58.

⁶⁶) Ι. Σακκελίωνοσ, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 64 - 65, ἀρ. ΚΔ' (ρκδ) Τὴν ἰδίαν ἐπιστολὴν ἴδε καὶ παρ' Ἀγαθαγγ. Νινολάκη, Ἡ πρὸς Κρητὰς ἀλληλογραφία Μελετίου τοῦ Πηγᾶ, Χανιά 1908, σ. 47, ἀρ. 20.

⁶⁷) Σχετικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μελετίου Πηγᾶ ἴδε παρ' Ι. Σακκελίωνι, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 57, ἀρ. ΙΖ' (λς) πρβλ. καὶ Μητροπολίτου Ἀθηναγόρα τοῦ ἀπὸ Μ. Πρωτοσυγκέλλων, Ὁ θεσμὸς τῶν Συγκέλλων ἐν τῷ Οἴκουμενικῷ Πατριαρχείῳ, ΕΕΒΣ, 9 (1932), σ. 246.

Μελετίου, εἰς τὴν κηδεῖαν τῆς ὁποίας παρέστησαν πολλοὶ Κρηῖτες ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες καθὼς καὶ ὁ Λαυρέντιος Μαρίνος μετὰ τῆς ἀδελφῆς του Εὐγενίας, ἡγουμένης⁶⁸. Ὁ Μελέτιος Πηγᾶς ἀπηύθυνε τότε πλῆθος ἐπιστολῶν πρὸς παρασταθέντας εἰς τὴν κηδεῖαν ἱερωμένους ἐκφράζων τὴν μεγάλην εὐγνωμοσύνην του πρὸς αὐτοὺς διὰ τὴν φιλικὴν φροντίδα, τὴν ὁποίαν ἔδειξαν ὅπως ἡ ἀδελφή του Εὐγενία ταφῆ «ἐν τιμῇ καὶ ὁσιότητι»⁶⁹. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται τοῦ Πηγᾶ ἔδημοσιεύθησαν, ὁμοῦ μετὰ πολλῶν ἄλλων, τὰς ὁποίας ἀπηύθυνεν ὁ ἀνὴρ πρὸς διαφόρους ἱεράρχας καὶ πνευματικούς ἄνδρας τῆς ἐποχῆς του, εἰς τὰς παλαιωθείσας ἐκδόσεις ἐπιστολικῶν κειμένων τοῦ Πηγᾶ⁷⁰ τῶν Ι. Σακκελίωνος καὶ Ἀγ. Νινολάκη. Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἡ συγκέντρωσις καὶ μεθοδικὴ ἔκδοσις, εἰς πλήρες Ἐπιστολάριον, τῶν πολυτίμων αὐτῶν, διὰ τὴν μελέτην τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνδρός, πηγῶν.

3. ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΤΟΥ ΠΗΓᾶ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΠΡΟΣ ΛΑΥΡΕΝΤΙΟΝ ΜΑΡΙΝΟΝ

1

Λαυρεντίω ἱερομονάχῳ [καὶ] ἡγουμένῳ [τῷ] Μαρίνῳ.

(Σακκελίωv, ΔΙΕΕ, 1 (1883), σ 57, ἀριθ. ΙΖ)

Inc. Πολλά σοι καὶ τῇ τιμίᾳ ἀδελφῇ Νεοφύτῳ [τε] ἱερομονάχῳ τῷ ἐμῷ νίῳ φιλανθρωπευσάμενοις, πολλὰς καὶ τὰς χάριτας οἶδαμεν.

(Ἐν Κωνσταντινουπόλει, [4 Μαΐου] 1593)

«Πολλὰς χάριτας ὀφείλει ὁ Μελέτιος εἰς τὸν Λαυρέντιον, τὴν ἀδελφὴν του Εὐγενίαν καὶ τὸν ἱερομόναχον Νεόφυτον διὰ τὰς πρὸς αὐτὸν ἐκδουλεύσεις των. Ἦλθεν ὅμως ὁ καιρὸς νὰ ἀμείψῃ αὐτούς. Αἱ διὰ τῆς παρουσίας ἐπιστολῆς διαμηνυόμεναι εὐχαριστίαι του εἶναι μία μικρὰ ἀρχὴ ἐκπληρώσεως τοῦ χρέους του πρὸς αὐτοὺς (ἀμυδρά τις ἐστὶν ἀπαρχή) θὰ γίνῃ δὲ μεγαλυτέρα, ἐὰν ὁ Θεὸς βοηθήσῃ. Διὰ τῆς παρουσίας ὁ Μελέτιος ἀγγέλλει εἰς τὸν Λαυρέντιον, ὅτι εἰσῆλθεν ὁ δεύ-

⁶⁸) Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Νικηφόρος ἡγούμενος Ἀρκαδίου καὶ Πρωτοσύγκελλος τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου Ἀλεξανδρείας, Κρητικὴ Ἔστια, 1 (1949), τεύχος 6, σσ. 6 - 7.

⁶⁹) Ἴδε τὰς σχετικὰς ἐπιστολάς Ι. Σακκελίωv ος, ἐνθ' ἄνωτ. σσ. 57 - 61 καὶ 62 - 63 ἀριθ. ΙΖ, ΙΘ, Κ, ΚΒ καὶ ΚΔ, καὶ Α. Νινολάκη, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 39, 41 - 45, ἀρ. 11, 14, 15, 17. Πρβλ. καὶ Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ πρὸς τὴν Ἱεράν Μονὴν τοῦ Γδερνέτιου, Κρητ. Χρον., Ε' (1951), σ. 267.

⁷⁰) Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ..., ἐνθ' ἄνωτ., σ. 264, ἐνθα δημοσιεύεται καὶ πλήρης βιβλιογραφία τῶν ἤδη ἐκδεδομένων ἐπιστολῶν τοῦ Πηγᾶ (σημ. 3 καὶ 4 αὐτόθι).

τερος εἰς τὴν ἱερὰν τάξιν τῶν πρωτοσυγκέλλων, διὰ τοῦτο πρέπει νὰ φέρῃ ὑπογονάτιον καὶ σκιαδίον μετὰ σταυροῦ καὶ νὰ ἔχῃ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν ἐξουσίαν, ἣ ὁποία ἀκολουθεῖ τὸ ἀξίωμα τοῦ Μεγάλου Πρωτοσυγκέλλου (... ἦς πέρ σου τὴν φιλοκαγαθίαν τῇ ἱερατῶν πρωτοσυγκέλλων τάξει τάδε τὰ γράμματα ἐγκεντρίζει, μέγαν πρωτοσύγκελλον καθιστάμενα, κεκοσμημένον ὑπογονατίῳ, σκιαδίῳ τε μετὰ σταυροῦ, καὶ τῆς ἀξίας καὶ ἐξουσίας τῆς τῶ ὀφφικίῳ ἐπακολουθούσης). Εὐχεται ἐν τέλει ὑγίαν εἰς τὸν Λαυρέντιον καὶ τὴν ἀδελφήν του Εὐγενίαν μοναχήν, ἣ ὁποία μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Πηγᾶ Εὐλογίας, ἀσθενούσης τότε, ἀποτελοῦν ζεῦγος ἀπολαῦον τῆς θείας χάριτος καὶ περιποιῶν τιμὴν εἰς ἀμφοτέρους».

Ἡ παροῦσα ἐπιστολή, γραφεῖσα ἐν ἔτει 1593, εἶναι τὸ πρῶτον, χρονολογικῶς, κείμενον, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει τὸν Λαυρέντιον ὡς ἡγούμενον ἐνῶ εἰς τὰς γραφεῖσας πρὸς αὐτὸν πρὸ τοῦ ἔτους 1593 ἐπιστολὰς προσαγορεύεται ἱερομόναχος μόνον. Ἐτέρα ἀξιόλογος πληροφορία, τὴν ὁποίαν ἀρνούμεθα ἐκ τῆς ἐπιστολῆς, εἶναι ἡ περὶ τῆς ἀναδείξεως τοῦ Λαυρεντίου εἰς τὴν τάξιν τῶν πρωτοσυγκέλλων ὑπὸ τοῦ Μελετίου, ὁ ὁποῖος σπεύδει νὰ γνωστοποιήσῃ τοῦτο εἰς τὸν Λαυρέντιον. Μανθάνομεν ἐπίσης ἐκ τῆς ἐπιστολῆς περὶ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Μελετίου Εὐγενίας⁷¹, βαρέως νοσοῦσης τότε, εἰς τὴν θεραπείαν τῆς ὁποίας ἀναφέρεται ἡ ἐπομένη ἐπιστολή.

2

Λαυρεντίῳ ἱερομονάχῳ

(Σακελίων, σ. 58, ἀρ. ΙΗ' (ογ) — Νινολάκης, σ. 39, ἀρ. 11)

Ιηρ. *Εὐλογίαν τὴν ἐμὴν ἀδελφὴν θανατηφόρῳ περιπεσοῦσαν νόσῳ παρεμυθήσω...*

(Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1594)

«Ὁ Μελέτιος εὐχαριστεῖ ἐνταῦθα τὸν Μαρίνον, διότι ἐπεσκέφθη οὗτος τὴν ἀδελφὴν τοῦ Μελετίου Εὐγενίαν, ὅταν εἶχε περιπέσει εἰς θανατηφόρον νόσον, καὶ ἐφρόντισε διὰ τὴν ἀποθεραπείαν της. Ὁ Μελέτιος παρακαλεῖ περαιτέρω τὸν Λαυρέντιον νὰ μὴ σταματήσῃ τὸ θεάρεστον ἔργον του, διότι ἡ θεραπευθεῖσα ἀδελφή του συναντᾷ δυσχερείας, καὶ ἔχει ἀνάγκας περισσοτέρας καὶ μεγαλυτέρας τῶν ὅσων εἶχε κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νόσου. Εὐχαριστεῖ ἐκ νέου ὁ Μελέτιος τὸν φί-

⁷¹) Τὰ κατὰ κόσμον ὀνόματα τῆς Εὐγενίας εἶναι Βενέτα (= Benedetta) καὶ Εὐλογία πρβλ. ἐπιστολὴν τοῦ Μελετίου «Τοῖς κατὰ πᾶσαν τὴν λαμπροτάτην Κρήτην εὐρισκομένοις» (Νινολάκης, σ. 46, ἀρ. 19).

λον του διαβεβαιῶν, ὅτι ἡ θεραπεία, ἡ ὁποία ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν βο-
 ῆθειαν τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ καὶ τῶν φιλοθέων ἀνδρῶν εἶναι «ἀξι-
 επαινεωτέρα πάσης ἄλλης καὶ γερῶν ἀθανάτων ἀνάπλευς»

Ἡ ἐπιστολὴ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ *Ι. Σακκελίω*νος ἄνευ χρονολογίας. Εἰς τὴν ἔκδοσιν ὅμως *Α. Νινολάκη* φέρει τὴν ἀνωτέρω τε θεῖσαν χρονολογίαν 1594. Τὴν χρονολογίαν αὐτὴν ἀποδεικνύει ὀρθτὴν ἕτερα ἐπιστολὴ τοῦ Μελετίου Πηγᾶ, τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1594, ἀναφερομένη καὶ αὕτη εἰς τὴν θεραπείαν τῆς Εὐγενίας καὶ ἀπευθυνομένη εἰς τὸν θεράποντα ἱατρὸν τῆς Ἡρακλῆ Κασιμάτην «*Ἡρακλεῖ τῷ σοφωτάτῳ ἐν ἱατροῖς καὶ φιλοσόφοις τῷ Κασιμάτῃ*»⁷². Ὁ Μελέτιος εὐχαριστεῖ τὸν εἰρημένον ἱατρὸν διὰ τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὴν θεραπείαν τῆς Εὐγενίας, κατὰ κόσμον Εὐλογίας, «*εἶρηκε γὰρ (ὁ Σωτὴρ) ὡς «οὐ μὴ σε ἀνῶ οὐδ' οὐ μὴ σε ἐγκαταλείψω» κ(αὶ) οὐ κατέλιπεν Εὐλογίαν θανατοφορομένην, ἀγγέλω σε χρησάμενος ὁ φιλάνθρωπος ζωηφόρος*» καὶ περαιτέρω «*τὸν γὰρ μισθὸν τῶν ἀμισθὶ ἐξηντημένων πόνων εἰς θεραπείαν τῆς ἐμῆς Εὐλογίας ἀποδώῃ σοι ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ὁ δίκαιος κριτής*» Πρώτην εἶδησιν περὶ τῆς Εὐλογίας ὡς νοσοῦσης εὐρίσκομεν εἰς τὴν προηγουμένην ἐπιστολὴν τοῦ Μελετίου, ἐνθα γράφει πρὸς τὸν Λαυρέντιον «*οἶδας, νομίζω, τὴν ἐμὴν ἀδελφὴν χειμαζομένην καὶ κινδυνεύουσαν*».

3

Ἰππολύτῳ τῷ πανιερωτάτῳ πρόῳν Χίου σὺν τοῖς πανοσιωιάτοις ἡγουμένοις τῶν σεβασμίων μοναστηρίων, Νικηφόρῳ Ἀρκαδίου, Λαυρεντίῳ Βρονησιῶν καὶ τοῖς εὐλαβεσιτάτοις ἱεροῦσιν, ἱεροδιακόνοις τε καὶ μοναχοῖς μετὰ πᾶσι τοῦ Χριστιανύμου λαοῦ, ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν τῆς Θεοφυλάκτου Κρήτης....

(*Σακκελίω*ν, σσ. 59 - 60 ἀρ. ΙΘ' (κζ')—*Νινολάκη*ς, σσ. 41-43, ἀρ. 14)

Ἰησ. Γνωσὴ μοι καὶ πρόῳν πολλαχόθεν....

(Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1596)

«Εἶναι γνωστὴ εἰς τὸν Μελέτιον ἡ εὐλαβὴς ἀγάπη πάντων τῶν ἀνωτέρω, τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὸς ἀνταποδίδει. Τοσαύτη ἦτο ἡ φιλανθρωπία τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν παρασταθέντων εἰς τὴν κηδεῖαν τῆς Εὐγενίας, ἀδελφῆς του μοναχῆς, ὥστε αἰσθάνεται οὗτος ἑαυτὸν ἀνίκανον νὰ εὐχαριστήσῃ καὶ ἀντιαμείψῃ αὐτούς, διότι ἡ Εὐγενία ἦτο δι' αὐτὸν ἡ μόνη ἀπομείνασα συγγενής. Στέλλει λοιπὸν πρὸς αὐτούς τὰς πατρικὰς

⁷²) Ἰδε *Νινολάκη*, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 38, ἀρ. 10 καὶ περὶ τοῦ ἱατροῦ Ἡρακλέους Κασιμάτου σημ. 1 αὐτόθι.

του εὐχὰς καὶ παρακαλεῖ νὰ λάβουν τὸν «ἐπάξιον μισθὸν» ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἄς εἶναι εἰς αὐτοὺς παράδειγμα ὁ θάνατος τῆς Εὐγενίας διὰ νὰ ἀντιληφθοῦν «τοῦ βίου τὸ εὐμάραντον καὶ ὀξύρροπον». Ὁμιλεῖ ἐκ νέου περὶ τῶν ἀρετῶν τῆς ἀποθανούσης καὶ τελειώνει μὲ εὐχὰς».

Τὴν χρονολογίαν τῆς ἐπιστολῆς 1596 εὐρίσκομεν μόνον εἰς τὴν ἔκδοσιν Νινολάκη. Ἐξ ἄλλων ἐπιστολῶν, αἱ ὁποῖαι ἐγράφησαν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ ἀναφέρονται εἰς τὸν καταλυπήσαντα τὸν Μελέτιον θάνατον τῆς Εὐγενίας πειθόμεθα ὅτι ἡ παρὰ Νινολάκη χρονολογία εἶναι ὀρθή. Οἱ ἀναφερόμενοι ἀνωτέρω ἱεράρχαι εἶναι πολλαχόθεν γνωστοί, ἰδίως δὲ ὁ Ἰππόλυτος Χίου, Κρής καὶ αὐτός⁷³.

4

Λαυρεντίω τῷ πανοσιωτάτῳ καθηγουμένῳ τοῦ μεγάλου Ἀντωνίου τοῦ Βροντισίου.

(Σακελίων, σσ. 60 - 61, ἀρ. Κ' (κη)—Νινολάκη, σσ. 43 - 44, ἀρ. 15)

Ἰnc. Ἐχάρην, εἰ μὴ πάνυ ἀλύπως, μαθὼν πρῶτον μὲν διὰ τῶν σῶν γραμμάτων.... τὴν ἐμὴν ἀδελφὴν καταλελοιπυῖαν τὰ τοῦ βίου.

(Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1596)

«Ἐχάρη, γράφει ὁ Μελέτιος, ὅταν ἐπληροφορήθη, ἐξ ἐπιστολῶν τοῦ Λαυρεντίου καὶ ἄλλων τιμίων ἀδελφῶν, ὅτι ἡ ἀδελφή του Εὐλογία ἐγκατέλειπε τὰ ἐγκόσμια, προτιμήσασα τὸν μονήρη βίον, καθὼς ἔχάρη ὅταν ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ θάνατος εὗρεν αὐτὴν ἐν ὁσιότητι καὶ εὐλαβείᾳ, ὡς ἀρμόζει νὰ ἀποθνήσκουν οἱ εὐλαβεῖς καὶ φιλόανθρωποι χριστιανοί. Εἰς τοῦτο συνετέλεσαν αἱ διδασκαί καὶ ἡ συμπαράστασις τοῦ Λαυρεντίου καὶ τῆς ἀδελφῆς του Εὐγενίας μοναχῆς, καθὼς ὁμολογεῖ ἡ ἰδία ἡ τρισμακάριος ἀδελφή τοῦ Μελετίου εἰς τὴν διαθήκην της, ἔνθα εὐεργετεῖ καὶ τὸν Λαυρέντιον καὶ τὴν ἀδελφὴν του διὰ τὰς πρὸς αὐτὴν ὑπηρεσίας των. Πάντα ταῦτα πληροφορηθεὶς ὁ Μελέτιος ἐδάκρυσε. Πῶς ἦτο δυνατόν, στερούμενος τριαύτης ἀδελφῆς, νὰ μὴν δακρύσῃ; Περαιτέρω παρακαλεῖ τὸν Λαυρέντιον νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν ἐπικύρωσιν τῆς διαθήκης τῆς θανούσης καὶ πληροφορεῖ, ὅτι συγχωρεῖ τὸν Ἰωάσαφ, τὸν ὁποῖον θεωρεῖ πρὸ πολλοῦ ἀθῶον. Παραγγέλλει τέλος νὰ τοῦ γράφῃ ὁ Λαυρέντιος καὶ νὰ εἶναι βέβαιος ὅτι πᾶσα δικαία αἵτησίς του θὰ τυγχάνῃ ὑποστηρίξεως, διότι ὁ Μελέτιος τὸν ἀγαπᾷ εὐλικρινῶς».

⁷³) Ἰδε Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἰππόλυτος Χίου ὁ Κρής, Κρητ. Χρον. Ζ' (1953), σσ. 36 - 54. Περὶ τοῦ Νικηφόρου ἡγουμένου τοῦ Ἀρχαδίου ἴδε τοῦ ἰδίου, Νικηφόρος ἡγούμενος Ἀρχαδίου, ἐνθ' ἄνωτ.

Χρονολογίαν καὶ εἰς τὴν παροῦσαν ἐπιστολὴν εὐρίσκομεν μόνον παρὰ Νινολάκη. Περὶ τῆς ἐπικυρώσεως τῆς ἀναφερομένης διαθήκης ἔγραψεν ὁ Μελέτιος δύο ἐπιστολάς κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος. Τὴν μίαν ἀπευθύνει «*τοῖς κατὰ πᾶσαν τὴν λαμπροτάτην Κρήτην εὐρισκομένοις*», ἔνθα εὐχαριστεῖ τοὺς παρευρεθέντας εἰς τὴν κηδεῖαν τῆς Εὐγενίας καὶ ἐπικυρώνει τὴν διαθήκην⁷⁴. Τὴν δ' ἑτέραν ἀπευθύνει «*τῇ πανοσιωτάτῃ καθηγουμένῃ τοῦ μεγάλου Ἰωάννου, λεγομένου Μεσαμπελίτη, Εὐγενία τῇ Μαρινοπούλῃ*», ἔνθα εὐχαριστεῖ καὶ πάλιν καὶ ἐπικυρώνει τὴν διαθήκην⁷⁵. Ὁ ἀναφερόμενος Ἰωάσαφ εἶναι ἀσφαλῶς ὁ Ἰωάσαφ Δορυανὸς ἢ Λαχνῆς, χρηματίσας καὶ διδάσκαλος τοῦ Μαργουνίου⁷⁶, γνωστὸς ὡς ἀνσμιχθεὶς εἰς τὸ ἐν Κρήτῃ προκῦψαν ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα περὶ δευτέρου γάμου τῶν ἱερέων, δι' ὃ καὶ ἐτιμωρήθη ὑπὸ τῆς ἐν Κων/πόλει συνόδου εἰς ἀργίαν⁷⁷. Τελικῶς ὅμως ἠθωώθη ὑπὸ τῆς ἐπὶ τούτῳ συνελθούσης πάλιν συνόδου καὶ συνεχωρήθη ὑπὸ τοῦ Μελετίου Πηγᾶ⁷⁸.

5

Λαυρεντίῳ Ἱερομονάχῳ.

(*Σακκελίων*, σσ. 62 - 63 ἀρ. ΚΒ' (ρ)—*Νινολάκης*, (σ. 45, ἀρ. 17 - 18

Inc. Γράφειν σοι, τυχόν, περιτιτὸν περὶ τῆς μακαρίας Εὐγενίας....

(Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1596)

«Πρέπει νὰ τιμηθῇ ἡ μακαρία Εὐγενία καὶ μετὰ θάνατον, ὡς ἐτιμήθη καὶ ἐν ζωῇ ὑπὸ τοῦ Λαυρεντίου καὶ τῆς ἀδελφῆς του. Διὰ τοῦτο ἄς λάβουν, μετὰ τῶν εὐχῶν τοῦ Μελετίου, ὅσα κληροδοτεῖ εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς διαθήκης. Ἄς λάβουν ἐπίσης καὶ ἄς χαράξουν εἰς αὐτοσχέδιον λίθον, ἐπὶ τοῦ μνήματος τῆς Εὐγενίας, τὸ ἀποστελλόμενον ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον συνέθεσε ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτῆς. Δὲν εἶναι μισθὸς τῶν κόπων τοῦ Λαυρεντίου ἢ διὰ τῆς διαθήκης τῆς Εὐγενίας εὐεργεσία. Ἀπλῶς εἶναι δεῖγμα τῆς μακαρίας ἐκείνης ψυχῆς, ἡ ὁποία πάντοτε διεκήρυττεν εὐγνωμόνως τὴν πρὸς αὐτὴν ἀγάπην τοῦ Λαυρεντίου. Τὴν

⁷⁴) Ἰδε *Νινολάκη*ν, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 46, ἀρ. 19.

⁷⁵) *Σακκελίωνος*, ἔνθ' ἄνωτ., σσ. 64 - 65, ἀρ. ΚΔ' καὶ *Νινολάκη*, σ. 47, ἀρ. 20.

⁷⁶) Πρβλ. *Νινολάκη*ν, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 33 καὶ ἐπιστολάς τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου πρὸς Ἰωάσαφ Δορυανὸν παρ' Astruc, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 229, ἀρ. 73 - 77.

⁷⁷) *Νινολάκη*, ἔνθ' ἄνωτ., σσ. 33 - 36, ἀρ. 7.

⁷⁸) Ἐπιστολὴν τοῦ Μελετίου πρὸς τὸν Ἰωάσαφ ἴδε παρὰ *Νινολάκη*, ἔνθ' ἄνωτ., σσ. 32 - 33, ἀρ. 6.

πραγματικὴν ἀμοιβὴν θὰ λάβῃ ὁ Λαυρέντιος ἀπὸ τὸν Θεόν». Ἀκολουθεῖ τὸ ἐπίγραμμα, ὅπερ φέρει τὸν τίτλον :

*Ἐπίγραμμα ἐντάφιον εἰς τὴν αὐτοῦ ἀδελφὴν Εὐγενίαν μοναχὴν,
ὅπερ ἐνεκόλασαν ἐπὶ τὸν τάφον αὐτῆς :*

*Οὐ θάνες, Εὐγενίη γ', οὐ κάτθανες, ἀλλὰ καθεύδεις,
Κουριδίη Χριστοῦ, οὐρανίοις θαλάμοις.*

*Τοῦνεκά σοι δακρῶν οὐ χεύομεν, ἀλλὰ λιτάων
λοιβάς, ὀλυμπίοις ἀρμοδίους χορείαις.*

5 *Δέρκεο ὄν πόθεες πανακηράτησιν ὀπωπαῖς,
Σαῖς τ' εὐχολῆσιν ἴλαον ἄμμι πόροισι*⁷⁹.

Τὸ ἐπίγραμμα ἐκδίδει ὁ Νινολάκης ἰδιαιτέρως, ἐνῶ ὁ Σακκελίω ἐν τῇ συνεχείᾳ τῆς ἐπιστολῆς. Εἶναι προφανές ὅτι ὁ Νινολάκης ἠστόχησε, διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ τοῦτο μεμονωμένον καὶ ἔξω τῆς ἐπιστολῆς, ἢ ὁποία ἐγράφη κυρίως ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἐπιγράμματος.

Αἱ ἄνωτέρω ἐπιστολαὶ τοῦ Μελετίου Πηγᾶ εἶναι ἐκ τῶν πλέον ἐντέχνων τοῦ πεπαιδευμένου ἀνδρός, τοῦ ὁποίου τὰ ἐπιστολικά κείμενα, σὺν τοῖς ἄλλοις, συμβάλλουν σπουδαίως εἰς τὴν ἐξιχνίασιν τῆς πλουσίας ἐκείνης εἰς πνευματικὰ ἔργα ἐποχῆς καὶ ρίπτουν πολὺ τὸ φῶς εἰς τὴν μελέτην τῆς προσωπικότητός του.

4. ΜΑΞΙΜΟΥ ΤΟΥ ΜΑΡΓΟΥΝΙΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΠΡΟΣ ΛΑΥΡΕΝΤΙΟΝ ΜΑΡΙΝΟΝ

Ἐπιστολαὶ πέντε πρὸς Λαυρέντιον Μαρίνον ἐγράφησαν καὶ ὑπὸ ἑτέρου ἐλλογίμου κρητὸς ἱεράρχου, τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου (1549 - 1602)⁸⁰, ἐπισκόπου Κυθήρων, μετὰ τοῦ ὁποίου ὁ

⁷⁹) Ἴδε Σακκελίω, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 62 - 63, ἀρ. ΚΒ' καὶ Νινολάκη, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 45, ἀρ. 18.

⁸⁰) Διεξοδικὴν βιβλιογραφίαν περὶ τοῦ ἀνδρός ἴδε ἐν Παναγ. Γ. Νικολοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ., ΕΕΒΣ, 20 (1950) σ. 332, σημ. 1 καὶ τοῦ ἰδίου, ἐν ΕΕΒΣ, 21 (1951), σ. 283, σημ. 5. Προσθετέα τούτοις καὶ τὰ ἑξῆς: Ἰωάννου Παπαδοπούλου, Μαξίμου Μαργουνίου ἐπισκόπου Κυθήρων ἐπιτάφιος λόγος εἰς Μελέτιον Πηγᾶν, π. Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. 7 (1911), σ. 407. E n a T e a, Saggio sulla storia religiosa di Candia dal 1590 al 1630, Atti del reale Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti, τ. LXXII (1912 - 1913) σ. 1388 καὶ αὐτοτελῶς Venezia 1913, σ. 30. Πρβλ. καὶ Στ. Ξανθοῦδίδου, Δύο νέα βιβλία... Χριστ. Κρήτη, 2 (1914), σ. 259. Κ. Ἀμάντου, Σιναϊτικὰ μνημεῖα ἀνέκδοτα, παράρτημα τῶν «Ἑλληνικῶν» ἀρ. 1, Ἀθήναι 1928, σσ. 23 - 27. Κ. Δ. Μέρτζιου, Θωμᾶς Φλαγγίνης καὶ ὁ μι-

Λαυρέντιος συνεδέετο δι' ἀρρήκτου φιλίας. Ἐκ τῶν πέντε αὐτῶν ἐπιστολῶν τοῦ Μαργουνίου, δύο ἔχουν δημοσιευθῆ ὀλόκληροι⁸¹ καὶ ἕξ ἐτέρας ἐπιστολῆς μικρὸν μόνον δίστιχον ἀπόσπασμα⁸². Κατωτέρω προβαίνομεν εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν τεσσάρων ἐκ τῶν πέντε αὐτῶν ἐπιστολῶν, παραλείποντες τὴν προσφάτως ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ Κ. Κούρκουλα, οὐδενὸς λόγου συντρέχοντος εἰς τὴν ἀναδημοσίευσίν της, καθ' ὅσον εἶναι λίαν προσιτὴ εἰς τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ μελετήσῃ διεξοδικώτερον τὰς σχέσεις τῶν δύο ἱεραρχῶν. Τὴν ἐν λόγω ἐπιστολὴν ἔγραψεν ὁ Μαργούνιος ἐν ἔτει 1587, εἰς ἀπάντησιν, ὡς φαίνεται, ἐπιστολῆς τοῦ Λαυρεντίου, ὁ ὁποῖος ἐζήτησε νὰ διδαχθῆ ὑπὸ τοῦ πεπαιδευμένου φίλου τοῦ «Περὶ τοῦ τρόπου διδαχῆς». Ἡ ἐπιστολὴ φέρει τὴν ἐπιγραφὴν «Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου, περὶ τοῦ τρόπου διδαχῆς, ἐν εἴδει ἐπιστολῆς πρὸς τὸν ἀλιήσαντα». Ἀκολουθεῖ ἡ προσφώνησις «Τῶ ὀσιωτάτῳ ἐν Ἱερομανάχοις καὶ ἐν Χριστιῶ ἀγαπητῶ ἀδελφῶ κυρίῳ Λαυρεντίῳ τῶ Μαρίνῳ Μάξιμος ὁ Μαργούνιος πνεύματος ἁγίου ἐπίδοσιν εἰς ἔργα σωτηριώδη»⁸³. Δίδονται ὀδηγίαι περὶ τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖον

κρὸς Ἑλληνομνήμων, ἐν Ἀθήναις 1939, σσ. 204, 207, 257 - 266. Χρυσόστομου Παπαδοπούλου, Ὁ Κύριλλος Λούκαρις (ἐκ τῶν καταλοίπων αὐτοῦ) ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 2 κέξ Βασ. Λαοῦρδα, Μάξιμος Μαργούνιος καὶ Φώτιος, π. «Ὁρθοδοξία», 26 (1951), σσ. 311 - 318. Νικολάου Γ. Κοντοσοπούλου, Τὰ ἐν Βενετίᾳ τυπογραφεῖα Ἑλληνικῶν βιβλίων κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, Ἀθηνᾶ, ΝΗ' (1954), σσ. 298 - 299 καὶ 317. Κ. Ι. Δυοβουνιώτου, Τὰ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Ξ. Α. Σιδερίδου κατάλοιπα αὐτοῦ, π. «Θεολογία», 28 (1957), σσ. 329 - 347 καὶ 493 - 508. Νικολάου Β. Τωμαδάκη, Βυζαντινὴ Ἐπιστολογραφία, ἐν Ἀθήναις 1955, σσ. 137 - 139, ἐνθα ἀναδημοσιεύονται δύο ἐπιστολαὶ τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου, ἡ μία «Γαβριὴλ τῶ Ροδίτῃ» καὶ ἡ ἑτέρα «Συμεῶνι τῶ Ἱεροδιακόνῳ». Κωνστ. Κούρκουλα, Μαξίμου Μαργουνίου «Περὶ τοῦ τρόπου τῆς διδαχῆς», π. «Ἐκκλησιαστικὸν Βῆμα», ἔτος 24ον, ἀρ. φύλ. 103 (Ὀκτώβριος 1957), σσ. 6 - 8. † Ἀγαθαγγέλου Ξηρουχάκη, Μάξιμος Μαργούνιος ἐπίσκοπος Κυθήρων (1549 - 1602), 16ος αἰὼν, περ. «Ἀναγέννησις» 1956 - 1957, σσ. 2163 - 5, 2180 - 2, 2197 - 200, 2211 - 13, 2227 - 9, 2244 - 6, 2260 - 2, 2276 - 8, 2292 - 4, 2307 - 10, 2324 - 7, 2339, 2341, 2355 - 8, 2372 - 4, 2387 - 8, 2404 - 5, 2420 - 21, 2435 - 6, 2451 - 2, 2467 - 8, 2483 - 4, 2499 - 2500, 2515 - 6, 2531 - 3, 2548 - 50, 2566 - 7, 2583 - 4, 2595 - 6, 2610 - 11, 2626, 2642 - 3.

⁸¹) Ἡ μία ὑπὸ Ματθ. Παρανίκα, Μαξίμου Μαργουνίου ἐπιστολαί, Σαββατιαία Ἐπιθεώρησις 1 (1878), σ. 315 ἀριθ. 2, πρβλ. Ch. Astruc, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 230, ἀριθ. 83. Ἡ ἑτέρα ὑπὸ Κωνστ. Κούρκουλα, Μαξίμου Μαργουνίου «Περὶ τοῦ τρόπου τῆς διδαχῆς», Ἐκκλησιαστικὸν Βῆμα, ἔτος 24ον, ἀριθ. φύλ. 103 (Ὀκτώβριος 1957), σσ. 6 - 8, πρβλ. É. Legrand, BH du XVI s, II σ. LXXV.

⁸²) Legrand, ἐνθ' ἄνωτ.

⁸³) Ἴδε Κ. Κούρκουλα, ἐνθ' ἄνωτ.

πρέπει νὰ διδάσκωνται «τὰ τοῦ πνεύματος», γίνονται πολλαὶ ἀναφοραὶ εἰς τὴν Γραφὴν καὶ σημειοῦται ἡ ἀξία τῶν ρητορικῶν σχημάτων, διὰ τῶν ὁποίων ὁ ὁμιλητὴς «εἰς τὸ εὐπρεπέστερον τὸν λόγον κατακαλλύνει»⁸⁴. Ἐν τέλει ὁ Μαργούνιος σημειώνει «Τοσαῦτα σοὶ παρ' ἡμῶν, ὦ φιλότις, ὑπὲρ οὗ παρ' ἡμῶν ἐξαιτῆσαι προείλου, κατὰ γε τὴν ἡμετέραν δύναμιν, ...οὐχ ὡς τῶν τοιούτων τὴν ἐπισιτήμην ἐπαγγελλόμενοι, ἄπαγε, ἀλλ' ἵνα μὴ καθήκοντος φιλικοῦ λιποτάκται τινες λογισθῆμεν»⁸⁵.

Αἱ κατωτέρω ἐκδιδόμεναι ἐπιστολαὶ τοῦ Μαργουνίου ἐγράφησαν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1590 καὶ 1591, εἰς περίοδον κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἐπίσκοπος Κυθήρων ὑφίστατο τὰς ἀδίκους ἐπιθέσεις Γυβριήλ τοῦ Σεβήρου, παρεξηγοῦντος τὰς εἰλικρινεῖς προσπάθειάς τοῦ Μαξίμου, ὅπως σμικρυνθῆ τὸ χάσμα τὸ χωρίζον τὰς δύο ἐκκλησίας, ὀρθόδοξον καὶ καθολικὴν. Ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1590 ὁ Μάξιμος Μαργούνιος, μὴ ὑπομένων πλέον τὸν πόλεμον τοῦ Σεβήρου, γράφει, κατὰ μῆνα «ἐλαφρηβολιῶνα», πρὸς τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίαν Β' καὶ πρὸς τὸν Μελέτιον Πηγᾶν, ζητῶν τὴν διὰ συγκροτήσεως συνοδικοῦ δικαστηρίου ἐκδίκασιν τῆς ὅλης ὑποθέσεως⁸⁶. Τὸν αὐτὸν μῆνα γράφει καὶ πρὸς «τὸν παροσιώτατον καὶ λογιώτατον κύριον Διονύσιον», κατηγορῶν τὸν Σεβῆρον, ὁ ὁποῖος δὲν ἐδέχετο τὰς συστάσεις τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν καὶ ἀπέρριπτε τὴν συνδιαλλαγὴν⁸⁷. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ μηνὸς αὐτοῦ ἔγραψεν ὁ Μαργούνιος καὶ τὴν κατωτέρω ἐκδιδομένην ἐπιστολὴν I πρὸς τὸν Λαυρέντιον Μαρίνον διαβεβαιῶν αὐτὸν κατ' ἀρχὰς, ὅτι «δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λησμονήσῃ τοιοῦτον φίλον, τὸν Λαυρέντιον, ὁ ὁποῖος ἀναγνωρίζεται ὑπὸ πάντων ὡς ὁ πλέον ἐπισιτήθιος φίλος τοῦ Μαξίμου. Γράφει λοιπὸν εἰς αὐτὸν νῦν, διὰ νὰ τὸν πληροφορήσῃ, ὅτι σωματικῶς μὲν ὑγιαίνει, αἱ ψυχικαὶ δ' ὅμως καὶ πνευματικαὶ του δυνάμεις, αἱ ἀναγκαῖαι διὰ νὰ ὑψοῦται ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὰ θεῖα, ἐξασθενοῦν ὀσημέραι, ἐξ αἰτίας τῶν δεινῶν, τὰ ὁποῖα προξενοῦν εἰς αὐτὸν αἱ συχναὶ καὶ εἰς μέγα πλῆθος ἐπιθέσεις τόσον τῶν οἰκείων ὅσον καὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν. Μὲ τὴν ψυχικὴν λοιπὸν αὐτὴν φθορὰν ἀνιεπιτίθεται καὶ αὐτὸς προβάλλων ὡς ἀσπίδα τὴν ἀρωγὴν τοῦ θεοῦ. Διὰ τοῦτο παρακαλεῖ τὸν Λαυρέντιον νὰ μεσολαβήσῃ, διὰ τῶν δεήσεών του πρὸς τὸ θεῖον, ὥστε καὶ αὐτὸς νὰ μένη ἄτρωτος καὶ τὰ ὅπλα τῶν ἐχθρῶν νὰ ἀποδεικνύωνται ἀνίσχυρα».

⁸⁴) Αὐτόθι.

⁸⁵) Αὐτόθι.

⁸⁶) Ἴδε Παν. Νικολοπούλου, Μαξίμου Μαργουνίου Ὁμιλία..., ἐνθ' ἄνωτ., σ. 284.

⁸⁷) Αὐτόθι σημ. 3.

Μετ' οὐ πολὺ ἐπετεύχθη ἡ ποθουμένη διαλλαγή μεταξὺ Μαξίμου Μαργουνίου καὶ Γαβριὴλ Σεβήρου, τοῦ πρώτου ἐκφωνήσαντος καὶ εἰδικὴν ὁμιλίαν «ἐπὶ διαλλαγῇ» κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα (7ῆ Ἀπριλίου) τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1590⁸⁸.

Ἡ διαλλαγή ὅμως, ἡ ὁποία πρὸς στιγμὴν ἀνεκούφισεν πολλοὺς φίλους τῶν δύο ἱεραρχῶν καὶ ἐπανέφερε τὴν τάξιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, δὲν ἐκράτησε πολὺ. Ἐνα μῆνα μετὰ τὴν δημοσίως γενομένην συμφιλίωσιν τῶν δύο ἀνδρῶν, ὁ Μαργούνιος γράφει πρὸς τὸν πατριάρχη Ἱερεμίαν Β', παραπονούμενος διὰ τὴν σκαιὰν συμπεριφορὰν τοῦ Γαβριὴλ Σεβήρου⁸⁹.

Εἰς τὴν περίοδον αὐτὴν τῆς ἐπαναλήψεως τῆς ἔριδος ἀνήκει ἡ δευτέρα τῶν ἐκδιδομένων κατωτέρω ἐπιστολῶν, ἀνέκδοτος μέχρι τοῦ νῦν, γραφεῖσα τὴν 27ην Ἰουλίου 1591. Εἰς τὰ νέα δεινὰ τῆς ἔριδος ἀναφέρεται ἀσφαλῶς ὁ Μάξιμος ὅταν λέγῃ «ὅτι ἔχει ἀποκάμει πλέον ἀπὸ τὰ δεινὰ, τὰς ἀθυμίας, καὶ τοὺς κινδύνους, διὰ τοῦτο ἔχει ἀνάγκην τῶν εὐχῶν τοῦ Λαυρεντίου, αἱ ὁποῖαι θὰ συντελέσουν εἰς παρηγορίαν του, καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ ἐκτείνῃ χεῖρας ἱκετηρίου πρὸς τὸν Θεόν, διὰ νὰ κατορθώσῃ οὗτος (ὁ Μάξιμος) νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸ πλῆθος τῶν δυσχερῶν του συνθηκῶν. Ὁ ἀγὼν εἶναι δεινός, οἱ ἐχθροὶ εἶναι πολλοὶ καὶ ἡ δύναμις τοῦ Μαξίμου μικρά, πηγάζουσα ἀπὸ ἀσθενικὸν σῶμα. Βεβαίως, κατὰ τὸν ψαλμόν, δὲν πρέπει νὰ φοβούμεθα κανένα, ἀφοῦ ἔχομεν ἀντιλήπτορα καὶ ὑπερασπιστὴν τῆς ζωῆς μας τὸν Κύριον. Ἄλλ' ὅμως ἔχει ἀνάγκην καὶ τῆς δεήσεως τοῦ Λαυρεντίου ὁ Μάξιμος, διὰ τοῦτο δι' ἔργων ἅς ἀποδεικνύῃ τὴν φιλίαν του, γενόμενος ἱκέτης ὑπὲρ τοῦ Μαξίμου πρὸς τὸν θεόν».

Τῆς αὐτῆς περιόδου (Αὐγούστου 1591) εἶναι καὶ ἡ ἐπομένη ἐπιστολή, ἀνέκδοτος καὶ αὕτη μέχρι τοῦδε⁹⁰. Εἶναι περίεργον ὅμως διατὶ οὐδὲν ἀναφέρει ὁ Μαργούνιος εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν περὶ τῆς ἔριδος, ὡς ἔπραξεν εἰς πλῆθος ἄλλων ἐπιστολῶν του τοῦ αὐτοῦ μηνός⁹¹. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν πληροφορεῖ τὸν Λαυρέντιον ὅτι «τοῦ ἀποστέλλει μικρὸν δῶρον, τὸ ὁποῖον ἐν τούτοις δὲν εἶναι τυχαῖον καὶ ἄνευ ἀξίας, διότι εἶναι ἔργον θεολογικόν, ἐκπονηθὲν ὑπὸ τοῦ κορυφαίου τῶν παρ' ἡμῖν θεολόγων. Τὸ δῶρον τοῦτο θὰ ἀποκτήσῃ μεγαλυτέραν ἀξίαν πλησίον τοῦ Λαυρεντίου, τοῦ φιλοῦντος τὸν Μάξιμον, διότι ἐκτὸς τοῦ

⁸⁸) Αὐτόθι σ. 285.

⁸⁹) Αὐτόθι σ. 286.

⁹⁰) Ἀπόσπασμα μόνον, ἐκ δύο στίχων, ἐδημοσίευσεν ὁ Legrand, ἴδε ἀνωτέρω σημ. 82.

⁹¹) Νικολοπούλου, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 287.

ὅτι περιλαμβάνει τὸ ὄνομα τοῦ Μαξίμου, περιλαμβάνει προσέτι καὶ ποιητικὸν ἔργον του, ἐξ ἐκείνων, τὰ ὅποια ἐποίησε παίζων καὶ ἐν παρέργῳ, ὅτε κατετρώχετο ὑπὸ δεινῆς νόσου. Ἐπραξε δὲ τοῦτο διὰ νὰ μὴ μείνη καὶ τότε ἀκόμη ἀργὸς ὁ νοῦς του (τὴν σημασίαν αὐτὴν ἔχει ἄλλωστε τὸ ὄνομά του). Ἐν τέλει προτρέπει τὸν Λαυρέντιον νὰ δεχθῆ τὸ δῶρον καὶ νὰ θεωρήσῃ τοῦτο ὡς δύναμιν παρακινουῦσαν αὐτοὺς εἰς ἀγάπην».

Ὀλίγον ἀργότερον, κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ κατὰ μῆνα μαιμακτηριῶνα, γράφει ἑτέραν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Λαυρέντιον ὁ Μάξιμος, ἀνέκδοτον καὶ αὐτὴν, εἰς τὴν ὁποίαν, ἐκτὸς ἀορίστων τινῶν ὑπαινιγμῶν, οὐδένα πάλιν ποιεῖται λόγον περὶ τῆς ἔριδος, ὡς ἔπρατε συνήθως εἰς πρὸς ἄλλους ἐπιστολάς του καὶ μάλιστα ὡς ἔπραξε τρεῖς ἡμέρας πρότερον, γράφων πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἱερεμίαν Β' διὰ τὴν ἀνελικρινῆ στάσιν τοῦ Σεβήρου⁹².

Εἰς τὴν πρὸς Λαυρέντιον ἐπιστολὴν ἀσχολεῖται διὰ μακρῶν μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς περὶ λιτότητος ἐν τῷ βίῳ θεωρίας του, πληροφορῶν «ὅτι ἡ ἰδική του τράπεζα δὲν γέμει πολυτελῶν φαγητῶν καὶ καρυκευμάτων, τὰ ὅποια γεννοῦν τὴν πονηρίαν, ἀλλ' εἶναι πενιχρὰ καὶ περιέχει ἐκ τοῦ ἡδέος φαγητοῦ, τόσον ὅσον ἀρκεῖ διὰ νὰ μὴν ἐκτρέπεται κανεὶς εἰς ἀγενεῖς τέρψεις. Ἡ ζήτησις τῆς ἡδονῆς ἀρομόζει μᾶλλον εἰς τὰ ἄλογα ζῶα παρὰ εἰς τὸν λογικὸν ἄνθρωπον. Πρὸς τὴν λιτότητα εἶναι ἐπιρροεπὴς ὁ ἴδιος ἐκ φύσεως καὶ συνάμα ἐραστὴς τῶν θείων μαθημάτων καὶ τῶν λόγων τῆς σοφίας. Τὰ δύο ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τὰ ἀποκτήσῃ αὐτὸς ἐὰν πρότερον δὲν ἐπιτύχῃ τὴν ψυχικὴν του κάθαρσιν. Ὁ ἀρεσκόμενος λοιπὸν εἰς πολυτελεῖ φαγητὰ καὶ εὐόσμους οἴνους δὲν θὰ φιλοξενηθῆ εἰς τὸ μέλλον ὑπὸ τοῦ Μαξίμου. Τὴν τοιαύτην δίαιταν προτιμᾷ οὗτος ὄχι φειδόμενος τῶν χρημάτων ἀλλ' ὑποψιαζόμενος φθορὰν τοῦ νοῦ, ἐὰν πράξῃ ἀντιθέτως. Καλεῖ λοιπὸν τὸν Λαυρέντιον νὰ ταχθῆ μὲ τὰς ἀπόψεις του αὐτὰς διὰ νὰ ἀποδείξῃ οὕτω τὴν πρὸς αὐτὸν φιλίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν σοφίαν του».

Προβαίνομεν νῦν εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου, ἡ ὁποία ἐπιχειρεῖται βάσει τῶν κειμένων, τὰ ὅποια παρέχει ὁ Parisinus Supplément grec 621 (ιη' αἰ.)⁹³ κατ' ἀντιπαροβολὴν πρὸς τὸν Parisinus Supplément grec 1310 (ιη' αἰ.)⁹⁴, τοὺς ὑπ'

⁹²) Ἡ πρὸς πατριάρχην Ἱερεμίαν Β' ἐπιστολὴ τοῦ Μαργουνίου ἀπεστάλη «Ἐνετίηθεν, μαιμακτηριῶνος ε' φθίνοντος, ἀφ' ἧς» ἢ δὲ πρὸς Λαυρέντιον Μαργουνίου «Ἐνετίηθεν μαιμακτηριῶνος δευτέρου φθίνοντος κατὰ τὸ ἀφ' ἧς ἔτος τὸ σωτήριον». Πρβλ. καὶ Νικολόπουλον, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 287 σημ. 2.

⁹³) Ch. Astruc, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 230 ἀρ. 83, 84, 85, 86.

⁹⁴) Αὐτόθι, σ. 211 κέξ.

ἀριθ. 79 (ιθ' αἰ.) καὶ 101 (ιη' αἰ.) κώδικας τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων⁹⁵ καὶ τὸν ὑπ' ἀριθ. 1126 κώδικα (ιη' αἰ.) τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης ἐν Ἀθήναις⁹⁶.

I

Parisinus Supplément grec 621 (ιη' αἰ.), σ. 136, ἀρ. 83.

Τῷ ὀσιωτάτῳ Λαυρεντίῳ, Μάξιμος.

Αὐθις δ' ἄρα τῶν γε παρ' ἡμῶν σιερωθήση, ἱερώτατε Λαυρέντιε;
 καὶ πῶς, ᾧ εἰ καὶ παρὰ πάντων συγκεχώρηται τὰ πρωτεῖα τῶν πρὸς
 εὐὲ φίλιων, καὶ τῶν παρ' ἐμοῦ πρὸς αὐτὸν ἀντισιρόφων, καὶ ἄλλως
 5 ἡμᾶς διὰ γραμμάτων προφθάσαντι; οὐκοῦν καὶ κάλαμον μεταχειριζό-
 μεθα, καὶ ὀπωσοῦν σου τῇ Ἱερᾷ κεφαλῇ τὰ τῆς ψυχῆς ἐνθυμήματα ἐν
 γράμμασιν ἐγχαράτιομεν, εἰ δ' ἦν ἄρα καὶ αὐτὴν ἅμα ἐναπεθέμεθα.
 Ἐρρώμεθα δὴ τὸν φθειρόμενον ἄν(θρωπ)ον, ᾧ φίλη καὶ ἱερά μοι ψυ-
 χή. Πιερορορεῖ δ' ἡμᾶς, φεῦ, ὁ πρὸς τὰ θεῖα φύσιν λαχῶν, καὶ ταῦτα
 10 συγγορῶ τοῖς πάθεσι βαρυνόμενος, τοῖς τε ἐξ ἡμῶν αὐτῶν ἐκάστοτε ἀ-
 ναφνομένοις, καὶ τοῖς ἔξωθεν ἀλλεπαλλήλως καὶ μετ' οὐδεμιᾶς φειδοῦς
 προσβάλλουσι. Καὶ ἴδοις ἂν ἐφ' ἡμῶν ἐμφύλιόν τε ἅμα καὶ ἐξ ἀλλοφύ-
 λων ἐγειρόμενον πόλεμον. Ἡμεῖς δ' οὕτως ἀπολεγόμεθα τὴν ψυχὴν,
 ἀντεμβάλλομεν δ' οἷον ταῖς ἐμβολαῖς, ὄση δύναμις, καὶ τοῦτο οὐκ εἰς
 15 ἄμυναν, μὴ γὰρ οὕτω ποτὲ μανείημεν, ἀλλ' εἰς τὸ μὴ τὰ καίρια ζη-
 μιῶσθαι, καὶ πολὺν καὶ παρ' ἄλλοις ὀφλισκάνειν τὸν γέλωτα. Ἀντ'
 ἄσπίδος δὲ πάσης τὴν θεόθεν ἐπικαλούμεθα καὶ προβαλλόμεθα ἄρω-

SIGLA

- A = ὁ ὑπ' ἀριθ. 79 κώδιξ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων.
 B = ὁ ὑπ' ἀριθ. 101 κώδιξ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων.
 C = ὁ ὑπ' ἀριθ. 1126 κώδιξ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης ἐν Ἀθήναις.
 D = ὁ ὑπ' ἀριθ. 621 Parisinus Supplément grec.
 E = ὁ ὑπ' ἀριθ. 1310 Parisinus Supplément grec.
 Π = ἡ ὑπὸ Ματθ. Παρῆνικα ἔκδοσις τῆς ἐπιστολῆς I, ἐν τῇ Σαββατῆσσι ἐπι-
 θεωρήσει, τ. I (1878), σ. 315, ἀρ. B'.

1 *Τῷ ὀσιωτάτῳ Λαυρεντίῳ Μάξιμος ὁ Μαργούνης* εὐ πράττειν Π 2 *γε* om. Π
 3 *ᾧ γε* Π εἰ om. Π 7 *ἐναπεθέμεθα* om. Π 9 *φύσιν* om. Π 10 *συγγορῶ* Π *συγ-*
γορῶν D *συγγορῶ* scripsi 12 *ἐφ' ἡμῶν* Π 14 *τοῦτό γ'* Π 15 *μανείοιμι* Π 16 *τὸν*
γέλωτα ὀφλισκάνειν Π.

⁹⁵) Σπ. Λάμπρου, ἐν NE, Δ, σ. 220 κέξ. καὶ σ. 513.

⁹⁶) I. Σακκελίωτος, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς EBE, 1892, σσ. 86, 204, 324.

γῆν. Ἴνα μέντοι μὴ ῥιψάσπιδές τινες ἐκόντιες εἶναι, τελευτῶντιες ἀναδει-
 χθῶμεν, καὶ σὸν ἄν εἴη τὸ παρεμβάλλεσθαι, ὡς ἄν καὶ ἡμεῖς ἄτρωτοι
 20 διαμένομεν καὶ αἱ παρὰ τῶν ἐκπολεμούντων ἡμᾶς ἐπήρειαι ἀνενέργη-
 τοι εἶεν. Πράττοις δ' ἄν τοῦτο ὑπερευχόμενος ἡμῶν πρὸς τὸ θεῖον, καὶ
 ταῖς πρὸς ἐκεῖνό σου εὐπροσδέκτοις δεήσεσιν ἡμᾶς τε ὑποστηρίζων, καὶ
 τὰ τῶν ἐχθρῶν ὄπλα ἀπελέγχων ἀνίσχυρα. Εὐδαιμονοίης μοι τοῦ λοι-
 ποῦ, ἄν(θρωπ)ε τοῦ θεοῦ, ὁ πάντων, ὧν ἐγὼ πεφίληκα, τὰ πρωτεῖα ἀ-
 25 ποφερόμενος. Ἐροωμένον σε διαφυλάττοι ὁ Κύριος ψυχῇ τε καὶ σώ-
 ματι.

Ἐνετίθηθεν, ἐλαφηβολιῶνος ἕκτη ἰσταμένου κατὰ τὸ ,αφῆ' ἔτος τὸ
 σωτήριον.

19 καὶ om. Π 20 διαμείνωμεν ἄτρωτοι 21 ὄσι Π εἶεν supplevi ἄν om.
 Π 22 ἐπιρρόωνύων Π 28 σωτήριον om. Π.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

4 - 5... καὶ ἄλλως ἡμᾶς διὰ γραμμάτων προφθάσαντι; Τὰς πρὸς Διονύσιον Κα-
 τηλιανόν, Κύριλλον Λούκαριν, Μελέτιον Πηγᾶν, Μάξιμον Μαργούνιον, Λέον-
 τιον Εὐσιράτιον⁹⁷ κ. ἄ. ἐπιστολάς τοῦ Λαυρεντίου Μαρίνου δὲν γνωρίζομεν.
 Εἶναι ἐπίσης βέβαιον ὅτι ὁ Λαυρέντιος ἐδέχθη ἐπιστολάς καὶ ἐξ ἐτέρων⁹⁸,
 πολλοὶ τῶν ὁποίων παραμένουν ἄγνωστοι.

12. Καὶ ἴδοις ἄν ἐφ' ἡμῶν ἐμφύλιόν τε... Σαφῆς ὑπαινιγμὸς περὶ τοῦ πολέ-
 μου τοῦ Γαβριήλ Σεβήρου. Μίαν ἡμέραν προτοῦ γραφῆ ἢ παροῦσα ἐπιστολή,
 ὁ Μαργούνιος ἀπευθυνόμενος «τῷ πανοσιωτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ κυρίῳ Διονυσίῳ,
 Ἐνετίθηθεν ἐλαφηβολιῶνος ε' ἰσταμένου κατὰ τὸ ,αφῆ' ἔτος τὸ σωτήριον» γράφει,
 ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἐγωῖστικὴν στάσιν τοῦ Σεβήρου: «Δεινὸν ἢ οἴησις, τὸ δὲ
 ἰσχυρογνώμον ἐν τοῖς κακῶς τισιν ἐγνωσμένοις καὶ ὄλως παγγάλεπον, ἀδελφῶν ἐν
 Χριστῷ πανοσιώτατε ἅμα καὶ λογιώτατε, καὶ οὐκ ἄν ραδίως τοῖς οὕτω διακειμέ-
 νοις ἀνθρωπίνῃ θεραπείᾳ τις ἐπιγένοιτο»⁹⁹. Ἡ πρὸς Διονύσιον, ὡς καὶ ἡ πρὸς
 Λαυρέντιον, ἐγράφη δύο μῆνας περίπου πρὸ τῆς πρώτης καὶ προσκαιροῦ διαλ-
 λαγῆς.

II

Parisinus Supplément grec 621 (τη' αἰ), σσ. 139 - 140, ἀρ. 86.

Λαυρεντίῳ τῷ Μαρίνῳ ὀσιωτάτῳ ἐν ἱερομονάχοις, Μάξιμος εὐ-
 πράτειν.

Ὁ δὲ ἱερός Λαυρέντιος, τὰ ἡμέτερα παιδικά, τὸ διηνεκὲς τῆς ἡμε-
 τέρας διανοίας μελέτημα, ἀπροσαγόρευτος ἡμᾶς παραδραμεῖται; ὅτι ἀ-

⁹⁷) Πρβλ. É m. Legrand, BH du XVII s, III, σ. 140 ἀρ. 11.

⁹⁸) Αὐτόθι, πρβλ. καὶ ἡμετέραν σημ. 63, ἀνωτέρω.

⁹⁹) Π. Νικολοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 284, σημ. 3.

- 5 θυμιῶν πλήθει κατηναλώμεθα; ὅτι ἐν τοῖς δεινοῖς ἀπειρήκαμεν; ὅτι ἐπικίνδυνοι σχεδόν που φερόμεθα; καὶ πόθεν, ὅπου γε ἐκεῖθεν ἡμῖν ἐξῆπται, καὶ τῆς ἐκείνου εὐχῆς ἐκκρέματα ὅ,τι ἂν ἡμῖν συντελοῖη εἰς μικρὸν γοῦν παραμύθιον; Οὐκοῦν καὶ προσαγορεύομεν τὴν ἱερὰν καὶ φίλην ἡμῖν κεφαλὴν, καὶ ὅση περίεσιν ἡμῖν δύναμις, ἰκειηροῦς χεῖ-
- 10 ρας αὐτὴν πρὸς θεὸν ὑπὲρ ἡμῶν αἴρειν τε ἅμα καὶ ἐκτείνειν προσλιπαροῦμεν διηνεκῶς, ὡς ἂν ἀνώτεροι τῶν περικυκλουσῶν ἡμᾶς γιγνοίμεθα ἀναγκῶν, ὡς ἂν μὴ λιποτάκται τινὲς ἀναφανείημεν ἐν οἷς στρατευόμεθα. Δεινὸς ὁ ἀγὼν, πολλοὶ οἱ πολέμιοι, ἢ δύναμις ἀμυδρά, καὶ τοσούτω μᾶλλον, ὅσῳ τῷ σαρκίῳ συνδέεται, πάσχειν μὲν πεφυκότι, ἀλλὰ
- 15 τοῦτο ἀπαναινομένῳ καὶ μάλιστα. Κύριος μέντοι φωτισμὸς μου καὶ σωτήρ μου, καὶ ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου, καὶ ἀντιλήπτωρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; Ἄλλὰ γὰρ μοι καὶ σοῦ τῆς πρὸς Ἐκεῖνον παρορησίας προσδεῖ· καὶ γὰρ εἰ καὶ προφθάνει τῷ φιλανθρώπῳ τὴν ἡμετέραν αἴτησιν, καὶ σώζει ἐπικαλούμενος, ἀλλ' ὑπερασπιῶ, φησι, τῆς πόλεως ταύτης δι' ἐμὲ καὶ διὰ Δαυὶδ τὸν δοῦλόν μου, καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἐν
- 20 ταῖς ἱεραῖς σελίσιν ἐμπεριείληπται· φιλεῖς οὖν καὶ τοῦτο καθ' ὑπερβολὴν. Οὐκοῦν καὶ ᾧπερ ἂν μᾶλλον τὸ περὶ ἐμὲ φίλτρον ἀποδεικνύοις, τοῖς ἔργοις ἐνσήμωσιν. Ἔσται δὲ τοῦτο, ὅπερ ἔφην, εἴπερ ἰκέτης ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς θεόν, καὶ θεῶ παριστάνοιο.
- 25 Ἔρρωσο, ἀδελφῶν ἐν Χριστῷ ἱερώτατε καὶ παμφίλιτατε, καὶ μου ἐπιτέλει τὰ καταθύμια.

Ἐνετίθηθεν μεταγεινιωῶνος τετάρτη φθίνοντος κατὰ τὸ ,αφῆραον' ἔτος τὸ σ(ωτήρ)ιον.

6 ἐπὶ κινδύνοις E ὅπου BC 16 καὶ ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου, καὶ ἀντιλήπτωρ μου om E.

Test.

15 Psalm. 26, 1: Κύριος φωτισμὸς μου καὶ σωτήρ μου· τίνα φοβηθήσομαι; Κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου· ἀπὸ τίνος δειλιάσω;

19 IV, Βασιλ. 19, 34: καὶ ὑπερασπιῶ ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης δι' ἐμὲ καὶ διὰ Δαυὶδ τὸν δοῦλόν μου.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

Ἡ ἐπιστολὴ εἰς τὸ χγφ., ἐκ τοῦ ὁποῖου ἐκδίδομεν (Paris Suppl. grec 621) εὔρηται τετάρτη κατὰ σειρὰν ἀκολουθοῦσα τὰς δύο ἐπομένας, τὰς γραφείσας «βοηδρομιῶνος ἐκτὴ ἐπὶ δεκάτῃ (16 Αὐγούστου 1591) καὶ μαιμακτηριῶνος δευτέρᾳ φθίνοντος (29 Σεπτεμβρίου 1591)»¹⁰⁰. Ἡ φυσικὴ ὁμως αὐτῆς θέσις εἶναι ἢ πρὸ τῶν δύο τούτων, δεδομένου ὅτι ἡ ἀποστολὴ τῆς προηγείται χρονικῶς (ἐγγραφή «μειταγεινιωῶνος τετάρτη φθίνοντος» (27 Ἰουλίου 1591).

Ἡ ἐπιστολὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν δευτέραν περίοδον τῆς ἔριδος, ὅτε ὁ Μαρ-

¹⁰⁰) Πρβλ. Ch. Astruc, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 230 ἀρ. 84, 85, 86.

γούνιος γράφει πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἱερεμίαν Β' «μετὰ γὰρ πρῶτον καὶ δεύ-
τερον καὶ τρίτον γράμμα συνοδικόν, προσαπειλοῦν αὐτῷ (τὸν Γαβριήλ Σεβήρον
ἐννοεῖ) τὰ χεῖρα, εἰμὴ μεταμάθοι, ἅπερ αὐτόθεν κακῶς μεμάθηκε, μετὰ παραινέ-
σεις τε καὶ προτροπὰς εἰς διαλλαγὴν, μετ' αὐτὰς διαλλαγὰς, μετὰ τὴν διὰ τῶν ἀ-
χράντων μυστηρίων γενομένην ἀγάπην, ὑπούλως καὶ αὐθις, ἵνα μὴ τᾶλλα λέγω,
τοῦμὸν ὑποδείκνυσι γράμμα (τὸ Ἐγχειρίδιον περὶ Ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύ-
ματος, συντεθὲν ἐν εἴδει ἐπιστολῆς) καὶ τὸν νοῦν, ὅπως καὶ πρότερον, διαστρέ-
φει πανούργως»¹⁰¹.

III

Parisinus Supplément grec 621 (ιη' αἰ.), σσ. 137 - 138, ἀρ. 84.

Τῷ ὀσιωτάτῳ Λαυρεντίῳ τῷ Μαρίνῳ, Μάξιμος.

Μικρὸν τὸ δῶρον, ὃ σοι κατὰ τὸ παρὸν πέμπομεν, ὁμολογῶ. Ἄλλ'
εἰ τοῦτο, οὐ μὴν καὶ τῶν τυχόντων, εἴπερ ἐνδότερον ἐναποκύψαι προ-
έλοιο. Θεολογία γὰρ τὸ περιεχόμενον, καὶ τῶν παρ' ἡμῖν θεολόγων τοῦ
5 ἀκροτάτου τὸ πόνημα, καὶ ἄρα καὶ μικρὸν καὶ μέγα (ἀλλὰ μὴ μου λο-
γικῆς ἄγνοιαν καταμέμψη, οὐ γὰρ κατὰ ταῦτό, καὶ ἅμα, καὶ τῇ αὐτῇ
ἀποβλέψῃ) τοῦτο εἰκότως ἐγὼ κατωνόμακα. Προσκήσεται δέ τι καὶ
μείζον τὸ μέγα παρὰ σοὶ γοῦν τῷ φιλοῦντι με, ὅτι μὴ τοῦμὸν ἐμπε-
ριεῖληφεν ὄνομα, καὶ μέτρον τι, οὕτω δόξαν τῷ ἐκτυπώσαντι, τῶν ἅπερ
10 ἡμεῖς ἤδη νόσω δεινῇ προσπαλαίοντες, ἵνα μηδὲ τότε ἀργὸς εἴη ὁ νοῦς,
τοῦτο γὰρ ἐμοὶ τὸ Μαργούνιος, εἰ καὶ ἄλλος τις περὶ τὴν ἐπίκλησιν ἐ-
ξηπάτηται, παρερμηνεύων ταύτην κατ' ἐπήρειαν πάρεργον, προσπεπαί-
χαμεν, ἧ, τολμῶ γὰρ καὶ τοῦτο εἰπεῖν, παρεσπουδάκαμεν. Δέξαι οὖν
προσηνῶς τὸ πεμπόμενον, φιλιότη μοι πασῶν καὶ ἱερὰ ψυχὴ Λαυρέν-
15 τιε, καὶ ὥσπερ τι ὑπέκκαυμα τῶν μεταξὺ νῶν παιδικῶν παρὰ σαυτῷ
κάτεχε, ἵνα καὶ βουλόμενος τοῦ σοῦ Μαξίμου μὴ ἐπιλανθάνοιο.

Ἐρρωσο, καὶ τὸν παναιδεσιμώτατον οἰκονόμον σὺν τοῖς λοιποῖς ἐν
Χ(ριστι)ῷ ἀδελφοῖς, καὶ πατράσιν ὡς ἀπ' ἐμοῦ, φιλικώτατε, πρόσειπε.

Ἐνετίηθεν βοηδρομιῶνος ἕκτη ἐπὶ δεκάτῃ κατὰ τὸ ,αφῆσον ἔτος τὸ
20 σωτήριον.

3 εἰ om. C τοῦτο om. E 8 γε ABC 9 καὶ μέρος τι ABCE 14 κεφαλή C
16 ἐπιλάθοιο C 19 ,αφῆβ' A.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

Ἄλλ' ὑπ' ἀριθ. 79 κῶδιξ (ιθ' αἰ.) τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλή-
νων παρέχει ὡς χρονολογίαν γραφῆς τῆς ἐπιστολῆς τὸ ἔτος 1592. Ἡ γραφὴ αὐ-
τὴ εἶναι μεμονωμένη προέρχεται δὲ ἀπὸ κώδικα, εἰς τὸν ὅποιον αἱ λανθασμέ-
ναι ἀναγραφαὶ χρονολογιῶν εἰς τὰ κείμενα εἶναι συνήθεις¹⁰².

¹⁰¹) Π. Νικολοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 287 σημ. 2.

¹⁰²) Πρβλ. Π. Νικολοπούλου, Μαξίμου Μαργουνίου ἐπιστολαὶ..., ΕΕΒΣ 20 (1950). σ. 335 καὶ σημ. 4.

4 - 5, «Θεολογία γὰρ τὸ περιεχόμενον, καὶ...τὸ πόνημα» καὶ 8 - 9 «ὅτι μὴ τοῦμὸν ἐμπεριείληφεν ὄνομα καὶ μέτρον τι». Τὸ ἀποσταλὲν ὑπὸ τοῦ Μαξίμου θεολογικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐκτὸς¹⁰³ τοῦ ὀνόματός του περιέχει καὶ ποιήσεις του, εἶναι ἀσφαλῶς τὸ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (1591) ἐκδοθὲν ὑπὸ Δαυὶδ Ἑσχελίου ἔργον τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, τὸ ὁποῖον φέρει τὸν πλήρη τίτλον :

*S. GREGORII Nazianzeni, Theologi, ARCANA; seu DE PRINCIPIIS versus CCCXCII. cum Paraphrasi Graeca...nunc primum publicata studio & opera Davidis Haeschelij, A. M. E BIBLIOTHECA REIPUBLICAE Augustanae. LUGDUNI BATAVORUM...apud Franciscum Raphelengium*¹⁰⁴.

Τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν ὁ Μαργούνιος ἀναφέρει καὶ εἰς ἐπιστολήν του πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἱερεμίαν Β΄ : «...ὁ τῆς θεολογίας γρηγόρος νοῦς, ὁ θεολογικώτατος Γρηγόριος ἀπεφάνητο»¹⁰⁵. Ἐν τῇ ἀπολογία του ἐπίσης «τῇ κατὰ Κωνσταντινούπολιν ἐν Χριστιῶ συναθροισθείσῃ ἱερῇ συνόδῳ» ὀνομάζει τὸν Γρηγόριον «ἓνα τῶν καθ' ἡμᾶς ἀγίων πατέρων καὶ διδασκάλων»¹⁰⁶. Ταῦτα ὡς πρὸς τὸ «τῶν παρ' ἡμῖν θεολόγων τοῦ ἀκροτάτου τὸ πόνημα» τῆς παρουσίας ἐπιστολῆς (στ. 4 - 5). Τὸ ἀνωτέρω βιβλίον περιέχει ἐκτὸς τοῦ θεολογικοῦ ἔργου τοῦ Γρηγορίου καὶ τρία ἐπιγράμματα τοῦ Μαργουνίου ἐν σσ. 104 - 106¹⁰⁷:

ΜΑΞΙΜΟΥ ΤΟΥ ΜΑΡΓΟΥΝΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΘΗΡΩΝ

εἰς τὸ εὐαγγελικὸν ῥητόν : «Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου διψήσει πάλιν, ὃς δὲ ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλὰ γενήσεται ἐν αὐτῷ ὕδωρ ἀλλόμενον εἰς ζωὴν αἰώνιον :

Μέχρι ἴνος καμάτοισιν ἀλιτροτάτοισι νόοιο,
θυμέ, ἀπαντήσεις ἀυαλέης πίδακος....

Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ

Εἰς τὴν εὐαγγελικὴν παραβολὴν τὴν λέγουσαν : «ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ σπείροντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ» :

Δεῦρ' ἄγε, παρολίησιν ἐφέσπεο δὴ σαοιῆρος,
θυμέ, ἀλαθείης ῥήματ' ἐρευγόμενος....

Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ¹⁰⁸

μετάφρασις διὰ στίχων τοῦ ρλβ' ψαλμοῦ :

Τίπιτε ἀδελφοσύνας πέλε φέριτερον; τίπιτε δὲ αὐθις
τερπνότερον γλυκερᾶς ἦεν ὁμοφροσύνας;....

ἽΟτι τοῦτο εἶναι τὸ βιβλίον, περὶ οὗ ὁμιλεῖ ὁ Μαργούνιος ἐν τῇ ἐπιστολῇ του οὐδεμία ἀμφιβολία, λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν στενῶν σχέσεων αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἐκδόσαντος τὸ βιβλίον Δαυὶδ Ἑσχελίου, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Ἐπίσκοπος Κυθήρων ἔστειλε πολλάκις ἔργα του καὶ συνειργάζετο μετ' αὐτοῦ εἰς ἐκδόσεις θεολογικῶν κ. ἄ. ἔργων¹⁰⁹.

¹⁰³) ἽΟτι μὴ... = ἐκτὸς τοῦ...πρβλ. ἽΗροδ. 1. 18, Θουκ. 4. 26 κ.λ.π.

¹⁰⁴) Ἐ. Legrand, BH du XVIs, 2 (1885), σ' 79.

¹⁰⁵) Αὐτόθι, σσ 67 - 69.

¹⁰⁶) Αὐτόθι, σ. 21.

¹⁰⁷) Αὐτόθι, σσ 79 - 81.

¹⁰⁸) Αὐτόθι, σ. 81.

¹⁰⁹) ἽΕπιστολὰς τοῦ Μαργουνίου τῷ Ἑσχελίῳ ἴδε πολλαχοῦ τῆς BH du XVIs. τοῦ Legrand. Πρβλ. καὶ Βασ. Λαοῦρδα, Μάξιμος Μαργούνιος καὶ Φώτιος, π. «Ὁρθοδοξία», τ. 26 (1951), σσ. 311 - 318.

10. «*ἡμεῖς ἤδη νόσῳ δεινῇ προσπαλαίοντες...*». Περὶ τῆς ἀσθενείας τοῦ Μαργουνίου, τῆς νεφρίτιδος, ἡ ὁποία, κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν τῆς ζωῆς του, ἐβασάνιζε τὸν ἄνδρα συχνάκις καὶ ἐπροκάλεσε τὸν πρώϊμον θάνατόν του (1602) γνωρίζομεν πολλά ¹¹⁰. Εἰς ἐπιστολὴν του πρὸς Μελέτιον τὸν Βλαστὸν γράφει σχετικῶς: «*Προσπαλαίωμεν γὰρ πολλοῦ ἤδη ἀνιάτω πάθει, τῇ πικρὰ τῶν ἀσκληπιαδῶν λεγομένῃ νεφρίτιδι, μόνον διὰ ζῶμεν ἡμῖν συγχωρούση· τὰ δ' ἄλλα οὕτως ἠτιώμεθα τῇ τῶν ἐγγιγνομένων ἡμῖν ὀδυνῶν ὑπερβολῇ, ὧ· μικρὸν οὐδὲν διαφέρειν νεκρῶν*» ¹¹¹.

10 - 11 «*...ἵνα μηδὲ τότε ἀργὸς εἶη ὁ νοῦς, τοῦτο γὰρ ἐμοὶ τὸ Μαργούνιος, εἰ καὶ ἄλλος...*». Ὁ Μαργούνιος ὑπαινίσσεται ἐνιαῦθα τὰ περὶ τὸ ἔτυμον τοῦ ὀνόματός του λεγόμενα καὶ γραφόμενα δεικτικῶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του, οἱ ὅποιοι διέδιδον ὅτι τὸ ὄνομα προέρχεται ἐκ τοῦ μάργος νοῦς ἢ ἀργὸς νοῦς ¹¹². Ὁ Γαβριὴλ Σεβῆρος γράφων ἐν ἔτει 1590 πρὸς τὸν Μαργούνιον, ἐπιστολὴν ἐπιθετικὴν, ἀναφέρεται εἰς τὴν προέλευσιν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ: «*Τοῖς ἀπὸ μάργου τὴν ἐπωνυμίαν φέρουσιν οὕτως γράφειν εἴθισται, αὐτὸς δὲ μαργούνης ὢν, οὐκ ἂν ἄλλως εἶχες ποιῆσαι ἢ τὴν ὄσην ἀναίδειαν ἐνδεδυμένος ἦς κατὰ τῶν εὐεργετησάντων σε πολλάκις ἐξεμέσαι*» ¹¹³.

Εἰς ἐπίγραμμα πάλιν ἐπιθετικὸν τοῦ Ἰωάννου Ματθαίου Καρυσφύλλη, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τοῦτο ὅτε ἐκυκλοφορήθη βιβλίον, περιέχον ἔργα ὀρθοδόξων ἱεραρχῶν, σχετικὰ μὲ τὸ σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν ¹¹⁴, εὐρίσκομεν τὸν γνωστὸν περὶ Μαργουνίου στίχον:

Νοῦς μάργος ἢ νοῦς ἀργὸς ἦν Μαργούνιος; ¹¹⁵

Ὁ Μαργούνιος ἀπαντῶν εἰς τὸν Γαβριὴλ Σεβῆρον τὸ αὐτὸ ἔτος γράφει περὶ τοῦ ὀνόματός του: «*Τυφλώτεις, ὡς ἔοικας, περὶ τὸ τοῦ ὀνόματος ἔτυμον οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ μάργου, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ μὴ ἀργοῦ νοῦς παρήχθη μοι τὸ ἐπώνυμον, καὶ συνίδει μου τούτω τὸ ἐπιτήδευμα, μὴ ψευδόμενον τὴν ἐπίκλησιν*» ¹¹⁶. Γράφων πάλιν, ἐξ Ἑνετίας τὴν 4 Σεπτεμβρίου 1590, πρὸς τὸν Θεοφάνη τὸν Καρύκην ἀναφέρεται εἰς τὴν περὶ τὸ ὄνομά του παρεξήγησιν «*πῶς ἂν ἡμεῖς τὸ μὴ ἀργὸν τοῦ νοῦς, κἂν ἄλλοι ἄλλως φθόνῳ τηκόμενον τὸ τοῦ Μαργουνίου διερμηνεύωσι ψευδῶς ἐπώνυμον, καὶ ἔργοις αὐτοῖς ἀποδεικνύοιμεν*» ¹¹⁷. Σχετικὸς τέλος εἶναι καὶ ὁ πρῶτος στίχος τοῦ ἐπιγράμματος, τὸ ὁποῖον φέρεται ὡς γραφὸν ἐπὶ τοῦ τάφου του ¹¹⁸:

Οὐ μάργος ἐνθάδ' ὕπνον ὕστατον δρέπει...

¹¹⁰) Legrand, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. LXIII - LXIV.

¹¹¹) Αὐτόθι, σ. LXIII.

¹¹²) Ἑτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος ἴδε παρὰ Φαίδ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν τινῶν ἐπιθέτων σημασία καὶ ὀρθογραφία, ΕΕΒΣ, 5 (1628), σ. 13. Περὶ τῶν γραφέντων σχετικῶς ὑπὸ τῶν συγχρόνων τοῦ Μαργουνίου ἴδε Legrand, ἐνθ' ἄνωτ., σ. LXIV. Πρὸβλ. καὶ Β. Α. Μυστακίδου, Ὁ ἱερός κληρὸς κατὰ τὸν ἰστ' αἰῶνα (Μάξιμος Μαργούνιος), ἐν Ἀθήναις 1892, σσ. 11 - 13 καίσημ. 2.

¹¹³) Β. Α. Μυστακίδου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 38

¹¹⁴) Legrand, BH du XVIIs., 1 (1894) σ. 238 κέξ. πρὸβλ. Ι. Σακκελίωτος, Μελετίου Πατριάρχου..., ἐνθ' ἄνωτ. σσ. 74 - 76.

¹¹⁵) Legrand, BH du XVIs., 2 (1885), σ. LXIV.

¹¹⁶) Μυστακίδου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 39.

¹¹⁷) Legrand, ἐνθ' ἄνωτ., σ. LXIV.

¹¹⁸) Αὐτόθι.

IV

Parisinus Supplément grec 621 (ιη' αἰ.), σσ. 138 - 139, ἀρ. 85.

Λαυρεντίῳ τῷ Μαρίνῳ ὀσιωτάτῳ ἐν ἱερομονάχοις, Μάξιμος εὖ
πράττειν.

Ἔμοι τράπεζα οὐ πολυτελείαις ὄψων, καὶ τὸν νοῦν γοητευούσαις
καρυκείαις καταβαρύνεται, ταῖς ἄσωτον ὠδινούσαις τὴν φιλοτιμίαν,
5 καὶ πολλὴν ἀπογεννώσαις τὴν φλεγμονήν, καὶ κόρον τὸν ὕβρεως αἷτιον,
ἀλλ' αὐτισχέδιος μᾶλλον ἴσταται αὕτη καὶ πενιχρά, καὶ τοσοῦτον ἔχου-
σα τροφῆς, ὅσον ἐξαρκεῖν πρὸς τὴν χρεῖαν τῆς φύσεως. Τοῦ δὲ ἠδέος,
ὅσον μὴ εἰς ἀγενεῖς τέρωπεις ἐκφέρεσθαι, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς καταμαλα-
κίζειν ἄρρενωπόν. Τὸ δὲ εἰς ἠδονὴν ἐκκεχεῖσθαι, καὶ μὴ ταῖς ἀπαι-
10 τήτοις καὶ μόναις τοῦ σώματος χρεῖαις ὑπέικειν, ἀλόγων μᾶλλον φύσει
τῶν τῷ πλήθει τῆς τροφῆς ἐπαγαλλομένων, ἢ περ ἀνθρώπων προσή-
κειν ἔμοιγε φαίνεται. Τοσοῦτῳ δὲ μᾶλλον πρὸς τὸ τοιοῦτον τῆς διαίτης
ἐπιρροπέστερος πέφυκα, ὅσῳ καὶ θείων μαθημάτων ἐρῶ, καὶ τοὺς τῆς
σοφίας λόγους ἀξιόλογόν τι χρῆμα, καὶ τοῖς πᾶσιν ἀξιοθαύμαστον, πά-
15 σης πανδαισίας λαμπροτέρους νενόμικα. Ὡν ἢ κτησίς ὅποιαοῦν, οὐκ
ἂν πάντως ἡμῖν προσγένοιτο, μὴ πρότερον πρὸς τῷ τῆς ψυχῆς, ὅσον
ἐξήκει ἀν(θρώπ)ινος λογισμός, καθαρῶ καὶ τὰς παραμβλυνούσας τὸν
ὀφθαλμὸν αὐτῆς ὕλας διακαθάρασι. Τοῦτο οὖν ἡμῖν ἔκ τε τῆς φύσεως
αὐτῆς ὠρμημένοις καὶ τοῦ ἐπιτηδεύματος δέδοκται. Εἰ δέ τις παχυτέ-
20 ρων ὑλῶν ἐπορέγεται, καὶ οἴνων τοῖς ἀνθοσμῖαις ἐκκέχηνε, καὶ παρὰ
τοῦτο τὰ τῆς ἡμετέρας τραπέζης μυσάττειται, τούτῳ οὐδ' ὑπανοίξομεν
θύρας φιλοξένους εἰς τοῦπιόν, οὐδ' εἴτε φιλοίη λοιπόν, οὐδ' εἴτε μι-
σοίη ἡμᾶς οὐδὲν ἐπιστραφησόμεθα. Οὐ γὰρ χρημάτων φειδοῖ χαριζό-
μενοι, ἀλλὰ νοῦ φθορὰν ὑποπιεύοντες, οὕτω διαιτᾶν τὰ καθ' ἡμᾶς διε-
25 γνώκαμεν. Καὶ αὐτὸς δὲ καὶ σοφίας ὢν ἐραστής, καὶ φίλα φρονεῖν ἡ-
μῖν ὑπισχνούμενος, ἢ σύμψηφος ἡμῖν τῶν δεδογμένων γενήσῃ, ἢ καὶ
σοφίας ἅμα καὶ φιλίας ἂν δίκας ὑπόσχοιο.

Ἐρρωμένος μοι διαφυλάτιο, ἀδελφὲ δμόψυχε ἐν Λ(οιστ)ῶ καὶ
παμφίλιταε.

30 Ἐνετίηθεν μαιμακτηριῶνος δευτέρῳ φθίνοντος κατὰ τὸ ,αφῆσον
ἔτος τὸ σωτήριον.

3 καρυκευούσαις A 5 τὸν τῆς ὕβρεως C 9 ἐκκεχύσθαι E 18 παρακαθάρασι
ABC 30 ,αφῆ' C.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

Τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1590 χρονολόγησιν τῆς ἐπιστολῆς, συμφώνως πρὸς τὸν
ὑπ' ἀριθ. 1126 κώδικα τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης ἐν Ἀθήναις, δέον νὰ ἀπο-
δώσωμεν εἰς ἀντιγραφικὸν σφάλμα, καθ' ὅσον αὕτη ἀπαντιᾶ ἅπαξ ἐν τοῖς χει-
ρογράφοις.

Πιραίνομεν τὰ περὶ Λαυρεντίου τοῦ Μαρίνου, ἀφοῦ ἀναγράψωμεν τὰς περὶ τοῦ ἀνδρὸς σχετικὰς εἰδήσεις, τὰς μὴ ἀναφερομένας εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν του.

Εἰς ἐπιστολὴν Μελετίου τοῦ Πηγᾶ, γραφεῖσαν ἐν ἔτει 1600, ἀναγιγνώσκωμεν, ὅτι ὁ Κρήτης Πατριάρχης τιμωρεῖ δι' ἀργίας τὸν παπᾶ Βησσαρίωνα «ἀτάκτως βιοῦντα, εἶτα δὲ παραγεγονότα μετὰ γραμμάτων καθηγουμένου Βροντησίου Λαυρεντίου»¹¹⁹.

Ἀποθνήσκων, ἐν ἔτει 1602, ὁ Μάξιμος Μαργούνιος δὲν λησμονεῖ εἰς τὴν διαθήκην του τὸ Βροντίσι: «...ἀφήνω τούτην τὴν κοντειζιὸν νὰ πάγη νὰ στέκη εἰς τὰ Σαββατιανὰ ἢ εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Βροντισίου»¹²⁰. Καὶ περὶ Λαυρεντίου Μαρίνου: «ὑπῆρχον μάρτυρες....ὁ πανοσιώτατος κῦρ Λαυρέντιος ὁ Μαρίνος, ἡγούμενος τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου τοῦ Βροντισίου (sic) Κρήτης»¹²¹.

Εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 2792 Ἀγιορειτικὸν κώδικα (118 τῆς μονῆς Δοχειαρίου) εὐρίσκωμεν κωδικογράφον *Μερκούριον Βενετζᾶν*, ἀποδεικνυόμενον, ἐξ ἄλλου κώδικος, κωδικογράφον, βιοῦντα ἐν τῇ Μονῇ Βροντισίου. Εἰς τὸν κώδικα ἀναγιγνώσκωμεν «,αχιδ' (=1614) Φεβρουαρίου κ' ἐγράφη τὸ παρὸν διὰ χειρὸς Μερκουρίου εὐτελοῦς ἱερομάχου τοῦ Βενετζᾶ»¹²². Διὰ χειρὸς τοῦ αὐτοῦ Μερκουρίου Βενετζᾶ σημειοῦνται εἰς τὸν αὐτὸν κώδικα δύο ἔργα τοῦ Λαυρεντίου Μαρίνου: «τοῦ πανοσιωτάτου καὶ λογιωτάτου κῦρ Λαυρεντίου πρωτοσυγκέλλου καὶ ἡγουμένου τοῦ Μαρίνου περὶ τοῦ ἁγίου Βαπίσματος» καὶ περαιτέρω «Ἐτερον ἀπολογία καὶ ἀνατροπὴ κατὰ τῶν λεγόντων κρείττονα τὸν γάμον τῆς παρθενίας καὶ κατὰ τῶν αὐτῶν ζητημάτων τῷ πεπαιδευμένῳ ἀνδρὶ κυρίῳ Μάρκῳ τῷ Μορεζήνῳ υἱῷ ἐν Χριστῷ Λαυρέντιος ὁ τοῦ Βροντησίου ταπεινὸς ἡγούμενος ὁ Μαρίνος εὐσέβειαν παρὰ Θεοῦ»¹²³.

¹¹⁹) Α. Νινολάκη, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 68, πρβλ. καὶ Ν. Β. Τωμαδάκη, Μελέτιος ὁ Πηγᾶς καὶ ἡ ἐξάρτησις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης ἐκ τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, ἀναμνηστικὸς τόμος χιλιετηρίδος Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἀλεξανδρείας, Alexandrie, σσ. 40 - 41.

¹²⁰) Κωνστ. Ἀμάντου, Σιναϊτικὰ μνημεῖα ἀνέκδοτα, παράρτημα τῶν «Ἑλληνικῶν» 1, ἐν Ἀθήναις [1928], σ. 25, στ. 60.

¹²¹) Αὐτόθι, πρβλ. καὶ τὸ παρὰ Legrand ἰταλικὸν κείμενον τῆς διαθήκης, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 393: «Io, Laurentio Marino, abbate del monasterio di S. Antonio di Vrondisi di Candia fui testimone...».

¹²²) Σπ. Λάμπρου, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἑλληνικῶν κωδίκων, τ. 1, ἐν Κονταβριγίᾳ 1895, σ. 252, κῶδιξ 2792, 118.

¹²³) Αὐτόθι, ἀριθ. 6 καὶ 7.

Ὁ φιλοπονήσας τὸν ἄνωτέρω κώδικα Μερκούριος Βενετζᾶς ἐφιλοπόνησε καὶ τὸν ὑπ' ἀριθ. 192 κώδικα τῆς κυρίως Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Ἱεροσολύμων, ἐν φ. 381β τοῦ ὁποίου ἀναγιγνώσκωμεν: «εἴληφε τέρμα τὸ παρὸν ἕως ὧδε ἔτους τῶν σωτηρίου ,αχίς' (= 1616) δεκεμβρίου ια' διὰ χειρὸς Μερκουρίου εὐτελοῦς ἱερομονάχου τοῦ πικλήν Βενετζά, ἐν τῇ μονῇ τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου τοῦ μεγάλου τοῦ ἐπονομαζομένου Βροντισίου, ἡγουμενεύοντος τοῦ πανοσιωτάτου καὶ σοφωτάτου πατρὸς ἡμῶν κυρίου Λαυρεντίου τοῦ Μαρίνου»¹²⁴.

Ἐτέρας, πέραν τοῦ ἔτους τούτου, περὶ Λαυρεντίου τοῦ Μαρίνου εἰδήσεις δὲν γνωρίζομεν. Ἄγνωστος παραμένει ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν εἰς τὸ Βροντίσι ἡγούμενος ὡς καὶ ἄγνωστος παραμένει ἡ χρονολογία τοῦ θανάτου τοῦ ἀνδρός.

Περὶ ἡγουμένου τῆς Μονῆς Βροντισίου, μὴ κατονομαζομένου ὅμως, ἀναφέρει Ἐνετικὸν ἔγγραφο τῆς 17ης Σεπτεμβρίου 1617¹²⁵, σχετικὸν μὲ τὴν ἐμφάνισιν ἑνὸς ξενοκινήτου ἐχθροῦ τῆς Ἐνετίας τῶν Οὐσκόκων¹²⁶. Εἰς τὸ ἔγγραφο ἀναφέρονται οἱ ἡγούμενοι τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης καὶ τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου τοῦ Βροντισίου, ὡς σημαντικῶς βοηθήσαντες εἰς τὴν ἀπόκρουσιν τῶν Οὐσκόκων: «*in poco tempo si raccolsero 5000 ducati, cooperando gli abbati dei monasteri, specie di S. Caterina e di S. Antonio Vrondisi, di cui scriveva il Venier: Ho veduto nei loro volti il desiderio dei cuori tanto desioso, tanto caldo e così ardente negli interessi della Repubblica che mi è impossibile con parole esprimerlo*»¹²⁷.

Τὸ διάστημα βεβαίως, τὸ ὁποῖον χωρίζει τὴν τελευταίαν σαφῆ περὶ Λαυρεντίου Μαρίνου εἴδησιν (11 Δεκεμβρίου 1616) μέχρι τῆς 17ης Σεπτεμβρίου 1617 τοῦ ἔγγραφου δὲν εἶναι μέγαν, ἀλλ' οὐδὲν ἕτερον

¹²⁴) Α Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, 1, ἐν Πιερουπόλει 1891, σ. 279, ἀρ. 192. Πρβλ. καὶ Νικ. Βέη, Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδικῶν..., ἐνθ' ἄνωτ., σ. 57.

¹²⁵) Eva Tea, Saggio sulla storia religiosa di Candia dal 1590 al 1630, Atti del reale Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti, 1912 - 1913, tomo LXXII, Venezia 1913, σ. 1408 (50). Πρβλ. Στ. Α. Ξανθοῦ Δίδου, Δύο νέα βιβλία περὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Κρήτης ἐπὶ Ἐνετοκρατίας, Χριστιαν. Κρήτη, 2 (1914), σ. 283.

¹²⁶) Οὐσκόκοι = Σέρβοι ἢ Σλάβοι ἐγκατεστημένοι εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀδριατικῆς καὶ χρησιμοποιούμενοι ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν ἐναντίον τῶν Ἐνετῶν καὶ τῶν Τούρκων. Περὶ τῶν πολέμων τῶν Οὐσκόκων μετὰ τῶν Ἐνετῶν ἴδε Le Comte Daru, Histoire de la république de Venise, Bruxelles 1840, τ. 5, σσ. 210 - 211, 243 καὶ τ. 6, σσ. 48 - 69.

¹²⁷) Eva Tea, ἐνθ' ἄνωτ.

ὑπάρχει, διὰ νὰ βασίσωμεν ταυτισμὸν τοῦ μὴ κατονομαζομένου ἡγου-
γουμένου τοῦ Βροντισίου, εἰς τὸ Ἑνετικὸν ἔγγραφον, μετὰ τοῦ Λαυ-
ρεντίου Μαρίνου. Ἐκ τῆς περὶ Βροντισίου εἰδήσεως τοῦ Ἑνετικοῦ
ἔγγραφου δυνάμεθα ἀπλῶς νὰ διαπιστώσωμεν τὴν μεγάλην ὑλικὴν
ἰσχὺν τῆς Μονῆς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὡς ἄλλῶς τε ἐκ τῆς ἀλ-
ληλογραφίας τοῦ ἡγουμένου αὐτῆς Λαυρεντίου τοῦ Μαρίνου καὶ ἐκ
τῶν ἀναφεροθῆσαι ἐνθυμήσεων εἰς κώδικας, δυνάμεθα νὰ διαπιστώ-
σωμεν τὴν πνευματικὴν ἀκμὴν τῆς, εἰς χρόνους ἀναζωπυρώσεως τοῦ
μοναχισμοῦ καὶ ἀναδείξεως οὐκ ὀλίγων πνευματικῶν προσωπικουτήτων
ἐν τῇ νήσῳ.

Γ'

ΟΙ ΗΓΟΥΜΕΝΟΙ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΒΡΟΝΤΙΣΙΟΥ

ΜΗΤΡΟΦΑΝΗΣ Ο ΠΛΩΤΙΝΟΣ-ΜΗΤΡΟΦΑΝΗΣ ΚΑΙ ΣΙΛΒΕΣΤΡΟΣ
ΟΙ ΔΕΣΟΙ-ΚΑΛΛΙΣΤΟΣ ΓΡΗΓΟΡΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ Ο ΚΩΔΙΞ
ΥΠ' ΑΡΙΘ. 85 ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ¹²⁸

3. Μητροφάνης ὁ Πλωτῖνος 1635.

Γνωστὸς τυγχάνει μόνον ἐξ ἐνθυμήσεως εἰς τὸν εἰρημένον κώδικα,
ἐν φ. 79β τοῦ ὁποίου ἀναγιγνώσκομεν :

5 ,αχλε' (= 1635) Δεκεμβρίου λ', ἡμέρα δ' ταῖς κγ' ὥραις : ἐρεφου-
δάρησε τὸ κάρικο τοῦ μοναστηρίου, τοῦ μεγάλου Ἀντωνίου τοῦ βρον-
τησίου, ὁ πανοσιώτι(α)τι(ο)ς, καὶ αἰδεσιμώτι(α)τος π(ατ)ήρ, Κύριος, ἡ-
γούμενος Μ(ητ)ροφά(νη)ς ὁ Πλωτῖνος τοῦ καὶ παναιδεσιμωτάτου, καὶ
ἐν τιμοῖς ἀρρήστου καὶ υἱοῦ κατὰ πν(εῦμ)α Κυρίου Μ(ητ)ροφάνους τοῦ
δέσου καὶ ἡγουμένου, καὶ ἐδιαλέκτηκεν ὁ πανοσιώτι(α)τι(ο)ς κὺρ μ(ητ)ρο-
φάνης ὁ δέσος...

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ :

1. Ὁ Δ. Πάλλας δημοσιεύει ,αχλζ' (= 1635)¹²⁹. Τὸ λανθασμένον τῆς χρο-
νολογίας αὐτῆς ἐλέγχει καὶ ἡ ἐν τέλει τῆς παρουσίας ἐνθυμήσεως σημειουμένη
χρονολογία : ,αχλε' (= 1635) δεκεμβρίου λα. Περισσότερον ὁμως ἐλέγχει τοῦτο ἡ
εἰς ἑτέραν ἐνθύμησιν τοῦ αὐτοῦ κώδικος παρεχομένη χρονολογία, ὑπὸ τοῦ δω-
ρήσαντος τὸν κώδικα εἰς τὸν διάδοχον τοῦ Μητροφάνους Πλωτίνου, Μητροφά-
νην Δέσον : «Ταύτην τὴν ἱερὰν βίβλον, φιλί(ας), μνημοσύνης καὶ πολλῶν εὐεργε-

¹²⁸) Περιγραφή τοῦ κώδικος ἐγένετο ὑπὸ Δ η μ. Πά λ λ α, εἰς Byzanti-
nisch - Neugriechische Jahrbücher, τ. 11 (1934/5), σ. 337ζ' = Πρακτικὰ τῆς
ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, περίοδ. Γ', τ. 2 (1936),
σ. ζ'. Τὰς σχετικὰς μὲ τὸ Βροντίσι ἐνθυμήσεις ὁ Πάλλας ἀνέγνωσε πολλάκις
ἐσφαλμένως.

¹²⁹) Αὐτόθι, σ. κ'.

σιῶν ἐνεκα τοῦ πανοσιωτάτου, κ(αι) παναιδεσιμωτάτου καθηγουμένου Κυρίου μητροφάνους τοῦ Δέσου, τῷ καιρῷ τ(ῆς) αὐτοῦ ἡγουμενίας ἥτις κατὰ τὸ τ(ῆς) θεανθροπογονίας) ἀχλε' (1635) ἔτος τὰ τοῦ μεγάλου ἀντωνίου ἐσπέρια γέγον(ε), ἐξ ὅλης τ(ῆς) ψυχῆς ἐδω(κα) Βεν(έ)δικτος Ἱερο(μό)ναχος Ἱεροσολυμίτης ὁ τ(ῆς) μεγ(ά)λλ(ης) ἐκκ(λη)σί(ας) μέγ(ας) ἀρχιμανδρίτης | κ(αι) διδάσκαλος, κ(αι) τ(ῆς) βασιλικῆς μεγάλης λαύρ(ας) τοῦ βατοπεδίου προηγούμενος».

1. Ἐρεφονδάρησε = ἐγκατέλειψε, παρητήθη.

2. Κάρικο = βάρος, προϋπολογισμός, φορτίον, αἰτία.

2 - 3. Δ. Πάλλας ἀναγιγνώσκει: τοῦ βροντοχίου. Ἡ ἀνάγνωσις αὕτη ἀποδεικνύεται ἐσφαλμένη τόσο ἐκ τοῦ ὅλου περιεχομένου τῶν ἐνθυμήσεων τοῦ κώδικος ὅσον καὶ ἐξ ἐνθυμήσεων τοῦ ὑπ' ἀριθ. 6 κώδικος τῆς ἐν Ἀροανείᾳ μονῆς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, ἐνθα ἀναφέρεται ὁ Σιλβεστρος Δέσος ἡγούμενος Βροντισίου, ἑτέρα δ' ἐν αὐτῷ ἐνθύμησις ἀναφέρει κληροδοτήσιν περιουσίας εἰς τὴν μονὴν Βροντισίου¹⁸⁰. Ὁ Δ. Πάλλας προφανῶς συγχέει τὸ Βροντίσι μὲ τὴν ἐν Πελοποννήσῳ μονὴν Βροντοχίου¹⁸¹.

6. Ὁ Δ. Πάλλας ἀναγιγνώσκει κατὰ διαφόρους τρόπους τὸ ὄνομα τῶν Δέσων. Ἄλλοτε δημοσιεύει: «δέου»¹⁸², ἄλλοτε «δέθου»¹⁸³ καὶ ἄλλοτε «δέπου»¹⁸⁴. «Τοῦ δέπω» παρέχει ὁ κώδιξ ὑπ' ἀριθ. 6 τῆς ἐν Ἀροανείᾳ μονῆς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων¹⁸⁵. Ὁ τύπος αὐτὸς ἀπαντῶν εἰς ἀμφοτέρους τοὺς κώδικας ἐλέγχει τοὺς ὑπὸ Πάλλα ἀναγινωσκομένους τύπους: δέου καὶ δέθου, ὡς ἐσφαλμένους¹⁸⁶. Ἐν τούτοις καὶ ὁ τύπος Δέπος εἶναι ὑποπιος, καθ' ὅσον εἶναι ἀσυνήθης. Παλαιογραφικῶς τοῦλάχιστον εἶναι δυνατὸν νὰ δημιουργηθῇ σύγχυσις μεταξὺ τοῦ Δέσος καὶ Δέπος. Ὑπὲρ τοῦ πρώτου συνηγορεῖ ἡ συχνότης, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπαντᾷ, ἀναφέρεται δὲ ὡς ἐπώνυμον μοναχοῦ τινος τῆς πλησιοχώρου μονῆς Ἁγίου Φανουρίου τοῦ Βαλαμονέρου. Εἰς ἐπιγραφικὸν χάραγμα, εὑρεθὲν αὐτόθι¹⁸⁷, ἀναγιγνώσκομεν: «...Μηχελῆς Δέσος 8η Ἰανουαρίου 1616».

«Νεῖλον Δέσον» εὑρίσκομεν καὶ εἰς κτητορικὴν ἐπιγραφὴν ἐκκλησιδίου τοῦ χωρίου Πισκοπή, ἀναγνωσθεῖσαν ὑπὸ Στεφάνου Ξανθουδίδου¹⁸⁸.

¹⁸⁰) Νικ. Α. Βέη, Κατάλογος τῆς ἐν Ἀροανείᾳ μονῆς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός, Ἐπετηρίς, ἔτος 9 (1906), σ. 58 καὶ 59.

¹⁸¹) Ἰδε Μητροπολίτου Παραμυθίας καὶ Πάργας Ἀθηναγόρα, Ὁ θεσμός τῶν συγκέλλων ἐν τῷ Οἴκουμενικῷ Πατριαρχείῳ, ΕΕΒΣ, 5 (1928), σ. 183.

¹⁸²) Δ. Ι. Πάλλα, ἐνθ' ἄνωτ., σ. ζ'.

¹⁸³) Αὐτόθι, σ. κ'.

¹⁸⁴) Αὐτόθι.

¹⁸⁵) Νικ. Βέη, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 58: *Σιλβέστρον Ἱερ(ο)μο(νάχ)ου τοῦ δέπω*.

¹⁸⁶) Πρβλ. καὶ Μ. Ι. Μανούσακα, Δυὸ ἄγνωστα ἔργα τοῦ Γερασίμου Βλάχου εἰς Ἁγιορείτικον κώδικα, Κρητ. Χρον. Η' (1954) σσ. 59 καὶ 60, ἐνθα ὁ κωδικογράφος, ὁ φιλοπονήσας τὸν ὑπ' ἀριθ. 6 κώδικα τῆς ἐν Ἀροανείᾳ μονῆς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, γράφεται, κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν Βέη: Ἑμμανουὴλ Δέπος.

¹⁸⁷) Στ. Ξανθουδίδου. Ἀθηνᾶ, 15 (1903), σσ. 142.

¹⁸⁸) † Στ. Ξανθουδίδου, Ἀρχαιολογικὰ σημειώματα, Κρητ. Χρον., Β' (1948), σ. 530.

4. Μητροφάνης ὁ Δέσος 1635 - 1647.

Γνωστὸς καὶ αὐτὸς ἐκ τῆς συνεχείας τῆς ἐνθυμήσεως εἰς ἣν ἡ περὶ Μητροφάνους Πλωτίνου πληροφορία :

(Φ. 79β τοῦ κώδικος 85 τοῦ Βυζ. Μουσ. Ἀθηνῶν)

...καὶ ἐδιαλέκτηκεν ὁ πανοσιώτ(α)τ(ος) κὺρ μ(ητ)ροφάνης ὁ δέσος ἀπὸ τὴν ἐν Χ(ριστ)ῶ ἡμῶν ἀδελφώτητα τοῦ ἀγίου μονασι(η)ρ(ίου), καὶ ἀπὸ τοῦς περιφνυμοὺς ἐπιτρόπους κύριον, κ(αὶ) νιοτόρε τὸν Χαρονίτα, καὶ ἀουρέλιον σεκρετάριον προκαιζιάντε καὶ κύριον ἰω(άννην) τὸν λο-
 5 ράντιον ὀμπροσιὰς εἰς τὸν λαμπηρότατον, καὶ ἀδοροδόκητον δοῦκα, κύριον τζαμπαιήσιαν γρημμάνην καὶ ἔδοκεν του τὸ ποσέσιτο τοῦ Μονασιηρίου Κ(ύριος) ὁ Γρημά(νης).

«,αχλε' (= 1635) δεκεύβριου λα'».

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ :

3. μαρονίτα ἀναγιγνώσκει ὁ Δ. Πάλλας. Τὸ ἐπώνυμον τοῦτο τυγχάνει ἄγνωστον ἐν Κρήτῃ. Ἀπενυντίας τὸ ἐπώνυμον Χαρωνίτης εἶναι συχνότατον καὶ διασφύζεται μέχρι σήμερον. Ἀπαντῶμεν τοῦτο ἤδη ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης τοῦ Καλλέργη μετὰ τῶν Ἐνετῶν (1299): *Leos Caroniti olim villanus de pseudo*¹³⁹. Ἐν τῇ ἀπογραφῇ τοῦ Τρίναν (1644) εὐρίσκομεν Χαρωνίτας: *Gharoniti Cittadini di Candia*¹⁴⁰ ἐν δὲ τοῖς καταλόγοις τῶν εἰς Κέρκυραν καὶ Ζάκυνθον Κρητῶν προσφύγων: *Caronita Anesina*¹⁴¹.

4. χοράντιον ἀναγιγνώσκει ὁ Δ. Πάλλας. Εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 6 κώδικα τῆς ἐν Ἀροανείᾳ μονῆς τῶν Ἀγίων Θεοδώρων ἐν φ. 219α εὐρίσκομεν ἐνθύμησιν ἀναφέρουσιν νιοτόρ λουραντι(ο) ἐν ἔτει 1648: *τζῆ 1648 ἰανουαρίου ἔ ἐρησιτράρισ(α) εἰς τὴν γκαιζελαρεί(αν) τοῦ δουκὸς τὸν νταρε τζέβερε τοῦ ἀφέντι(η) νιοτορ λουραντι(ο) ὀπον ἦκαμ(ε) ἀφέντι(ης) καπετα...*¹⁴².

Ἰωάννην Λοράνδον, Κρητὰ ἰατρόν, εὐρίσκομεν ἐγγεγραμμένον ἐν ἔτει 1713 μετὰ τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Φλαγγινιανοῦ νοσοκομείου ἐν Ἐνετίᾳ¹⁴³. Ἐν τῇ (κατ' ἔτος 1644) ἀπογραφῇ τοῦ Τρίναν εὐρίσκομεν: *Lorando Cittadini di Candia*¹⁴⁴. Μετὰ τῶν ἐν Κερκύρα Κρητῶν προσφύγων γνωστὴ εἶναι ἡ Caterina Lurandopula¹⁴⁵.

6. Χρημμάνην παρέχει ὁ Δ. Πάλλας. Τὸν ὀρθὸν τύπον Γρημά(νης) εὐρίσκομεν ἐν τῇ συνεχείᾳ τῆς ἐνθυμήσεως. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀναγραφῆς τῆς ἐν-

¹³⁹) Κ. Δ. Μέρτζιου, Ἡ συνθήκη Ἐνετῶν Καλλέργη καὶ οἱ συνοδεύοντες αὐτὴν κατάλογοι, Κρητ. Χρον., Γ' (1949), σ. 275.

¹⁴⁰) Μ. Ι. Μανούσακα, Ἡ παρὰ Τρίναν ἀπογραφὴ..., ἐνθ' ἄνωτ. σ. 50.

¹⁴¹) Κ. Δ. Μέρτζιου, Δύο κατάλογοι..., Κρητ. Χρον. Ε' (1951), σ. 22.

¹⁴²) Νικ. Βέη, Κατάλογος τῆς ἐν Ἀροανείᾳ..., ἐνθ' ἄνωτ., σ. 59.

¹⁴³) Κ. Δ. Μέρτζιου, Θωμᾶς Φλαγγίνης..., ἐνθ' ἄνωτ. σ. 129.

¹⁴⁴) Μ. Ι. Μανούσακα, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 50.

¹⁴⁵) Κ. Δ. Μέρτζιου, Δυὸ κατάλογοι..., Κρητ. Χρον., Ε' (1951) σ. 13.

θυμήσεως δούκας τῆς Κρήτης ἦτο ὁ Giambattista Grimmani¹⁴⁶. Τὸ ἐπίθετον ἄλλωστε εἶναι γνωστὸν ἐν Κρήτῃ¹⁴⁷.

6. Ποσέτο ἀναγιγνώσκεται ὑπὸ Δ. Πάλλα. Ποσέτο τὸ ὀρθώτερον, προεργόχόμενον ἐκ τοῦ potesto = potestà = κυριότης.

Σχετικὴ μὲ τὸν θάνατον τοῦ Μητροφάνους Δέσου εἶναι ἡ ἀκόλουθος ἐν τῷ ἰδίῳ κώδικι (φ. 79β) ἐνθύμησις:

5 ,αχμζ' (= 1647) μαρτίου ιθ' ἡμέρο(α) παρασ(κευ)ῆ ὥρα αη τῆ; ἡμέρο(α) Ἐκοιμήθ(η) ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Μ(ητ)ροφάνης ἱερομόναχος (ὁ Δέσος καὶ ἡγούμενος τοῦ μεγάλου Ἀντωνίου τοῦ) βροντησίου, καὶ ἐνταφιά(σ)θ(η) εἰς τὸν σι(αυ)ρομ(έ)ν(ο) εἰς τὰ [στα(ν)η(;)] εἰς τὸ μετόχι τοῦ αὐτοῦ μονασ(η)ρ(ίου), καὶ ὁ πολνεύσπλαχνος Θε(ε)ὸς νὰ τὸν ἀναπαύσ(η) εἰς τὴν βασιλεί(αν) τῶν οὐ(ρα)νῶν¹⁴⁸.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

3. ὁ Δ. Πάλλας ἀντὶ βροντησίου ἀναγιγνώσκει καὶ πάλι Βροντοχίου.

4. σι(αυ)ρομ(ι)χ(αήλ;) ἀναγιγνώσκεται ὑπὸ Δ. Πάλλα. Πρόκειται καὶ πάλιν περὶ συγχύσεως, τὴν ὁποίαν ὑποψιάζεται καὶ ὁ ἀναγνώσας τὸν κώδικα. Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς μονῆς γνωστὸν εἶναι τὸ μετόχιον αὐτῆς Σταυρωμένος¹⁴⁹. Ἡ γραφὴ ἄλλως τε τοῦ κώδικος ἐπιτρέπει νὰ ἀναγνώσωμεν σι(αυ)ρομ(έ)ν(ο) ἀντὶ τοῦ σι(αυ)ρομ(ι)χ(αήλ), τὸ ὁποῖον καὶ εἶναι ἄνευ νοήματος.

4. Ἡ λέξις στα(ν)η εἶναι δυσξύμβλητος εἰς τὸν κώδικα.

5. Σίλβεστρος ὁ Δέσος Μάρτιος 1647(;) - 1650, Ὀκτωβρίου 7.

Τοῦ Σιλβέστρου Δέσου γνωστὴ μόνον τυγχάνει ἡ χρονολογία θανάτου, πιστοποιουμένη ἐξ ἐνθυμήσεων εἰς τοὺς κώδικας ὑπ' ἀριθ. 85 τοῦ Βυζ. Μουσ. Ἀθηνῶν καὶ ὑπ' ἀριθ. 6 τῆς Μονῆς Ἀγίων Θεοδώρων. Τοῦ δευτέρου κώδικος γραφεὺς εἶναι ὁ Ἐμμανουήλ Δέσος, ὁ ὁποῖος προφανῶς σημειώνει, ἐν φ. 217β τοῦ κώδικος, τὸν θάνατον τοῦ Σιλβέστρου, ὃν ἀποκαλεῖ ἀδελφόν του:

Ἐτελειώθ(η) τὸ παρ(ὸν) βιβλίον διὰ χειρὸς ἔμμα | νουήλ τὸ ἐπικλειν δέπος ,αχκα' (1621) Ἰαννουαρίου ζη | Οἱ (δὲ) ἀναγιγνώσκοντες εὔχεσθαι διὰ τῶν πο | λλῶν μοι σφαλμάτων.

¹⁴⁶) Ἰδε προχείρως Hippolyte Noiret, Documents Inédits κλπ. Paris 1892, p. 555.

¹⁴⁷) Ἰδε προχείρως Κ. Δ. Μέρτζιου, Δύο κατάλογοι..., Κρητ. Χρον., Ε' (1951), σ. 15, ἐνθα ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν Κρητῶν ἐν Κερκύρα προσφύγων: Grimani Paramichiel.

¹⁴⁸) Δ. Πάλλα, ἐνθ' ἀνωτ., σ. κ'.

¹⁴⁹) Πρβλ. καὶ Μ. Χατζηδάκη, Τοιχογραφίες στὴν Κρήτη, Κρητ. Χρον. Γ' (1952), σ. 75.

Καὶ ἐν τῇ κάτω ὄρα τοῦ φ. 217β :

[16]50 ὀκτωβρίου εἰς τὰς 7 εἰς σιὰ 6 ὁρες τῆς νυκτὸς ἡμερα Β' Ἐκνυμήθη ὁ Παμφίλιαιος καὶ ἀκριβός μου ἀδελφός σιλβεστρος Ἱερομόναχος καὶ ἡγούμενος καὶ ὁ Θ(εὸς) νὰ...¹⁵⁰.

Εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 85 κώδικα τοῦ Βυζ. Μουσείου ἐν φφ. 79β-80α ἀναγιγνώσκωμεν :

ἄχιν' (= 1650) ὀκτωβρίου ζ' ὄρα) 5' τῆς νυκτὸς Εκοιμήθη(η) ὁ δοῦλος τοῦ Θ(εο)ῦ σίλβεστρος Ἱερομόναχος ὁ δέσος καὶ ἡγούμενος τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου καὶ ἐνταφιάστη εἰς τὸν ἅγιον Κωνσταντῖ(νον) ἐδῶ εἰς τὸ κάστρο ὀμπροστὰς εἰς τὴν εἰκό(να) τοῦ ἀγίου εἰς τὸν τύχο ὀποῦ
5 εἶναι τὸ παράθυρο) καὶ ὁ πολνεῦσπλαγχνος Θ(εὸς) νὰ τὸν ἀναπαύσ(η) εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐ(ρα)νῶν¹⁵¹.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ :

2. Ὑπὸ Δ. Πάλλα ἀναγιγνώσκεται δέσος.

6. Κάλλιστος Γρηγορόπουλος¹⁵².

Δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστὸς παρὰ ὡς ὁ ἀμεσώτερος μετὰ τὸν Μητροφάνην Δέσον († 1647) κάτοχος τοῦ ὑπ' ἀριθ. 85 κώδικος τοῦ Βυζ. Μουσείου Ἀθηνῶν. Τὰ σχετικὰ σημειώματα εἶναι τὰ ἑξῆς :

Φ, 2β ἐν τῇ κάτω ὄρα :

μ(η)τροφάνους Ἱερομονάχου δέσου τοῦ κρητὸς

καὶ παραπλεύρως δι' ἑτέρας χειρός :

τὰ νῦν δὲ Καλλίστου Ἱερομο(νά)χ(ου) τοῦ Γλυγοροπούλου καὶ ἡγουμένου¹⁵³.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΚΩΔΙΚΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 85 ΤΟΥ ΒΥΖ. ΜΟΥΣ. ΑΘΗΝΩΝ

Αἱ ἐνθυμήσεις, αἱ ἀναφέρουσαι τοὺς ἐκάστοτε κτήτορας τοῦ κώδικος, εὔρηται διεσπαρμέναι ἐντὸς αὐτοῦ καὶ οὕτω δυσχεραίνεται ἡ ἐκ πρώτης ἀναγνώσεως παρακολούθησις τῆς ἱστορίας του.

¹⁵⁰) Ν. Βέη, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 56 καὶ 58.

¹⁵¹) Δ. Πάλλα, ἐνθ' ἄνωτ., σ. κ'.

¹⁵²) Ἰδε καὶ Μαν. Ι. Μανούσακα, Ἡ ἀλληλογραφία τῶν Γρηγοροπούλων χρονολογουμένη, Ἐπετηρὶς Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου Ἀκ. Ἀθηνῶν, 6 (1957), σ. 161, σημ. 5.

¹⁵³) Δ. Πάλλα, ἐνθ' ἄνωτ., σ. ζ'.

Γραφεὺς τοῦ κώδικος εἶναι Ἱερομόναχός τις Ἄνθιμος, φιλοπονήσας αὐτὸν ἐν ἔτει 1634, καθὼς σημειοῦται ἐν φ. 79α :

«Ἡ παροῦσα μυσταγωγία ἐγράφη ὑπὸ εὐτελοῦς ἀνθίμου ἱερομονάχου· καὶ οἱ ἀναγινόμενοι δέομαι τὴν ἡμετέραν ἀγάπην εὐχεσθαι καὶ μὴ καταράσθε διὰ τὰ σφαλέντα μοι : ἐπὶ ἔτους ζομβ' (= 1634)¹⁵⁴.

Ἐν ἔτει 1635 ὁ κώδιξ χαρίζεται φιλικῶς εἰς τὸν Μητροφάνη τὸν Δέσον ὑπὸ τοῦ Βενεδίκτου ἱερομονάχου Ἱεροσολυμίτου καὶ προηγούμενου τῆς βασιλικῆς μεγάλης λαύρας τοῦ Βατοπεδίου, τοῦ ὁποίου τὸ σχετικὸν ἀφιερωματικὸν σημείωμα, τὸ γεγραμμένον ἐν φ. 80α, ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω.

Κατὰ τὴν σημείωσιν ἐν φ. 2β τοῦ ἰδίου κώδικος ἐκ τῶν κτητόρων αὐτοῦ ὁ ἀμεσώτερος ἴσως, μετὰ τὸν Μητροφάνη Δέσον, μετὰ τὸ ἔτος 1647, εἶναι ὁ ἠγούμενος Κάλλιστος Γρηγορόπουλος¹⁵⁵. Ἐκ τοῦ Καλλίστου Γρηγοροπούλου ἐκληρονόμησε τὸν κώδικα ἡ Λωγρέτζια (Λουκρητία) Γρηγοροπούλα, ἡ ὁποία ἐν ἔτει 1752 φέρεται δωρίζουσα αὐτόν, ὡς ἐμφαίνεται εἰς ἕτερον σημείωμα ἐν φ. 83β :

«Ἡ παροῦσα βίβλος ἐπαράδόθη εἰς τὰς χεῖρας ἐμοῦ κάτωθεν ὑπογεγραμμένου ἀπὸ τὰς χεῖρας τῆς κυρίας λουγρέτζιας γληγοροπούλας διὰ χάριν φιλίας, κατὰ τὸ σωτίριον ἔτος ,αψνβ' (= 1752) ἐν μηνὶ μαρτίῳ α' : κ(αὶ) ὁ θεὸς νὰ τῆς τὸ πλερώσῃ. Νικόλαος ἀναγνώστης Καλούτζης»¹⁵⁶.

Ἄγνωστον ἀπὸ ποῖον ἀγοράζει τὸν κώδικα ὁ Θεόκλητος ἱερομόναχος Δράκος ἐν ἔτει 1789 κατὰ σχετικὴν σημείωσιν ἐν φ. 83α τοῦ κώδικος :

«1789 ἀπριλίου 28 : ἡ παροῦσα θεία λειτουργία ἀγοράστη παρεμοῦ Θεοκλήτου ἱερομονάχου Δράκου, διὰ γροσία : 5 : ἦτι γρ. πέντε κ(αὶ) ὅποις ἤθελε τὴν πάρι χωρὶς τὸ θέλημά μου ἢ κ(αὶ) μὲ τὸ θέλημα μου κ(αὶ) δὲν τὴν φέρι ὁπρῶσω ἄς εἶναι <ἀφωρισμένος> συγχωρημένος»¹⁵⁷.

Ἴσως ὁ ἱερομόναχος Θεόκλητος Δράκος ἔλαβε τὸν κώδικα ἐκ τινος Κωνσταντίνου μοναχοῦ, ὁ ὁποῖος σημειοῦται ἐν φ. 2α κάτοχος αὐτοῦ : «νῦν δὲ κωνσταντίνου μοναχοῦ» καὶ ἀμέσως κατωτέρω ἀκολουθεῖ : «ἐκ τῶν τοῦ Θεοκλήτου Δράκου ἀγοράστη γρ. 5».

Ἄγνωστον εἶναι μέχρι πότε παρέμεινε κάτοχος τοῦ κώδικος ὁ

¹⁵⁴) Αὐτόθι.

¹⁵⁵) Πρβλ. καὶ Μανούσακων, ἐνθ' ἀνωτ.

¹⁵⁶) Δ. Πάλλα, αὐτόθι.

¹⁵⁷) Δ. Πάλλα, αὐτόθι σ. ζ'.

¹⁵⁸) Αὐτόθι, σ. κ'.

Θεόκλητος Δράκος. Ἔτερος πάντως κτήτωρ σημειοῦται ἐν φ. 84β ὁ Παπᾶ Νεόφυτος: «ε τοῦτη ἡ φυλάδα ἐνε τοῦ παπανεοφυτου κ(αὶ) οποις τη παρι να εχι τη καταρα της παναγης κ(αὶ) του αγιου Ιωανου τοῦ θεολόγου»¹⁵⁸. Τελευταῖος κτήτωρ τοῦ κώδικος ὑπῆρξεν ὁ πολιτευτὴς Ναυπλίας Θεόδωρος Φαρμακόπουλος, ὁ ὁποῖος ἐδώρησε αὐτὸν εἰς τὸ Βυζ. Μουσεῖον Ἀθηνῶν¹⁵⁹.

Τὸν ἀναφερθέντα ἐπίσης κώδικα ὑπ' ἀριθ. 6 τῆς ἐν Ἀροανεία μονῆς τῶν Ἀγίων Θεοδώρων ἔγραψεν, ὡς ἀνεφέρθη ἀνωτέρω, ὁ Ἐμμανουὴλ Δέσος ἐν ἔτει 1621. Κτήτωρ τοῦ κώδικος αὐτοῦ ἀναφέρεται, ἐν τῇ ἄνω ὡς τοῦ φ. 5α¹⁶⁰, ὁ ἡγούμενος, καὶ ἀδελφὸς τοῦ κωδικογράφου Ἐμμανουήλ, ὁ Σίλβεστρος Δέσος († 1650). Ἔτερος κτήτωρ ἀναγράφεται, διὰ χειρὸς τοῦ ιη' αἰ., ἐν φ. 229α:

«Δαμηανοῦ Ἱερομονάχου»¹⁶¹.

Εἰς τὰ ἀναφερθέντα, τέλος, σημειώματα τοῦ κώδικος, τὰ σχετικὰ μὲ τὴν μονὴν Βροντισίου, προσθετέα καὶ τὰ ἐξῆς, γεγραμμένα ἐν φ. 218α:

«1648 μαΐου 22 ἡμερ(α) βα' ὠρ(αις) 4 τῆς ἡμερ(ας) ἐκοιμηθ(η) ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ γεώργιος Ἱερέ(ας) ὁ δέπος ἀξάδελφος μου πρῶτος κ(αὶ) ἐνταφιάστηκ(ε) εἰς τὴν χώραν εἰς τὴν μπαναγίαν τὴν φανερωμένην) Κ(ύριος) ὁ Θε(ὸς) νὰ τὸν ἀναπαύ(ση) ἔνθα οἱ δίκαιοι ἀναπάβονται...»¹⁶².

καὶ ἐν φ. 219α:

«1648 αὐγουστ(ου) 12 ἡμερ(α) Καβάτ(ο) διὸ ὄρες νὰ ξημερωση ἐκοιμηθ(η) ὁ <γεώργης> ὁ Κωνσταντι(ῆ)ς Πελεκάνος κ(αὶ) [ἄ]φήκ(ε) τὸ κάρτο του ταμα σὶ τὸ μοναστ(η)ρ(ι) τὸ βροντήσι»¹⁶³.

Εἰς τὰς περὶ Βροντισίου εἰδήσεις τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς Ἐνετοκρατίας ἐν τῇ νήσῳ δέον νὰ περιληφθῇ ἐπιγραφικὸν χάραγμα, τὸ μόνον ἐν τῇ μονῇ Βροντισίου διασφθέν¹⁶⁴:

[Ἐκ βάθρ]ων γῆς ὠκοδόμη.....ωτης...(Α)ΧΛ.....Ἰουλίῳ Η

Ἡ φθορὰ τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ἐπιτρέπει νὰ γνωρίζωμεν ἂν ἀναφέρεται ἔτος 1630 ἢ ἓνα τῶν ἐτῶν τῆς δεκαετίας 1630 - 1639.

¹⁵⁹) Αὐτόθι, σ. θ'.

¹⁶⁰) Ν. Βέη, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 58.

¹⁶¹) Αὐτόθι, σ. 59.

¹⁶²) Αὐτόθι.

¹⁶³) Αὐτόθι.

¹⁶⁴) Στ. Ξανθοῦ δίδου, ἐνθ' ἀνωτ., Ἀθηνᾶ, 15 (1903) σσ. 142 - 143.

Ἐτέρα ἐνδιαφέρουσα εἶδησις περὶ Βροντισίου εἶναι ἡ λαμβανομένη ἐκ τῆς δευτέρας διαθήκης (1640 - 1644) τοῦ μεγάλου εὐεργέτου τῆς Ἑλληνικῆς παροικίας εἰς Ἑνετίαν Θωμᾶ Φλαγγίνη († 1648) :

«Εἰς τὸ Μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου τοῦ Βροντισίου εἰς τὴν Κρήτην, χρεωσιῶ, ἀπὸ παλαιούς λογαριασμούς πὸν κρατῶ, δουκάτα τριακόσια, τὰ ὅποια θέλω νὰ δοθῶν ἀπὸ τὰ ἔσοδά μου ἐντὸς πέντε ἔτων, ἀνὰ τόσα κατ' ἔτος»¹⁶⁵.

Σημειωτέον ὅτι τὸ χρέος τοῦτο τοῦ Θωμᾶ Φλαγγίνη πρὸς τὸ Βροντίσι δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν πρώτην του διαθήκην (1611), οὐδ' εἰς δύο κωδικέλλους τοῦ ἔτους 1614.

Τελευταία εἶδησις περὶ τῆς Μονῆς, κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν, εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Μαρίνου Ζάνε Μπουνιαλῆ παρεχομένη εἰς τὸν «Κρητικὸν Πόλεμον», ἔνθα μετὰ τὴν ἀφήγησιν τῆς ἐρημώσεως τοῦ Ἀρκαδίου προστίθεται, ὅτι ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς μετὰ τῶν μοναχῶν κατέφυγον εἰς τὸ Βροντίσι :

*«Κι' ὁ ἡγούμενος ἐμίσεισε κι' οἱ καλογέροι ἐφύγα»
μὲ τὰ κοπάδια κι' ἦλθασι, σιὲς Μεσαρὲς ἐπῆγαν.
Μαζὶ κι' ἱερομόναχοι πᾶσι καὶ διακόνοι,
καὶ σιὸ Βροντίσι μπαίνουσι, σιὸν Ἁγιον Ἀντώνη»¹⁶⁶.*

Δ'

ΤΑ ΠΕΡΙ ΒΡΟΝΤΙΣΙΟΥ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Λίαν ἐνδιαφερούσα; περὶ Βροντισίου εἰδήσεις εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὸ ἐν Ἡρακλείῳ Τουρκικὸν Ἀρχεῖον, ἔνθα φυλάσσονται οἱ κώδικες τοῦ Ἱεροδικείου Κρήτης. Τὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια λαμβάνομεν ἐκ δύο κυρίως ἐγγράφων τοῦ Ἀρχείου, δεικνύουν τὴν καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν συνέχισιν τῆς ἀκμῆς τῆς μονῆς, ἀμφότερα δὲ παρουσιάζουν καὶ γενικώτερον ἐνδιαφέρον, διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, ἀφοῦ δεικνύεται ἐν αὐτοῖς ἡ θέσις, τὴν ὁποίαν οἱ κατακτηταὶ ἔλαβον ἀπέναντι τῆς θρησκείας τῶν δουλωθέντων.

Ἦδη ἔχει διαπιστωθῆ καὶ σημειωθῆ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Τοῦρκοι

¹⁶⁵) Κ. Δ. Μέρτζιου, Θωμᾶς Φλαγγίνης..., ἐνθ' ὄνωτ. σ. 32.

¹⁶⁶) † Ἀρχιμ. Ἀγαθαγγέλου Ξηρουχάκη, Ὁ Κρητικὸς Πόλεμος (1645 - 1669) ἢ συλλογὴ τῶν Ἑλληνικῶν ποιημάτων Ἀνθίμου Διακρούση - Μαρίνου Ζάνε, ἐν Τεργέστη 1908, σ. 235, στ. 7 - 10. Πρβλ. Τιμοθέου Βενέρη, Τὸ Ἀρκάδι διὰ τῶν αἰώνων, Ἀθῆναι 1938, σσ. 88, 89.

καταλαβόντες τὴν νῆσον ἐπροστάτευσαν τὴν θρησκείαν καὶ τὸν κλῆρον τῶν ὑποδούλων, ἀνεσύστησαν τὴν Μητρόπολιν καὶ ἐνίσχυσαν τὰς Μονὰς¹⁶⁷. Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τοὺς λόγους τῆς πολιτικῆς σκοπιμότητος, οἱ ὅποιοι ἐπέβαλον εἰς τοὺς κατακτητὰς τὴν τακτικὴν αὐτὴν ἔναντι τῶν δουλωθέντων. Ἀπλῶς διαπιστοῦμεν, βάσει τῶν παρεχομένων στοιχείων, τὸ γεγονὸς τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων προστασίας καὶ ἐνισχύσεως πολλῶν μονῶν, μία τῶν ὁποίων ὑπῆρξε καὶ ἡ μονὴ Βροντισίου.

Κατωτέρω ἐκδίδομεν τέσσερα ἔγγραφα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον ἀναφέρεται εἰς ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς μονήν, παραθέτομεν ὅμως τοῦτο διὰ τὸ γενικώτερον ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει, ἀλλὰ καὶ διότι βοηθεῖ νὰ ἐννοήσωμεν τὰς γενομένας πρὸς τὸ Βροντίσι παραχωρήσεις ὑπὸ τοῦ πορθητοῦ τοῦ Χάνδακος Φαζήλ Ἀχμέτ Πασᾶ Κιοπροουλῆ. Εἰς τὴν μονὴν Βροντισίου ἀναφέρονται τὰ δύο ἀκολουθοῦντα τοῦτο ἔγγραφα, περὶ τῶν ὁποίων ὀλίγα ἔχουν σημειωθῆ ὑπὸ τοῦ Ν. Σταυρινίδου εἰς τὰ ἐκδρομικά του σημειώματα τοῦ ἔτους 1937¹⁶⁸, ἐδημοσιεύθησαν δὲ ὑπ' αὐτοῦ καὶ μικρὰ τούτων ἀποσπάσματα. Τοῦτο βεβαίως οὐδὲν ἀφαιρεῖ ἐκ τῆς ἀξίας τῶν ἐγγράφων, τὰ ὁποῖα μεθ' ἑτέρων τριῶν βοηθοῦν ἡμᾶς εἰς σημείωσιν τεσσάρων ἡγουμένων τῆς μονῆς, ἀγνώστων ἄλλοθεν.

I

Τ.Α.Η., τόμος 1ος σελ. 148 (ἀριθμ. μεταφρ. 174).

[Αὐστηροτάτη διαταγὴ τοῦ Ἀρχιστρατήγου Ταουκτζῆ Μουσταφᾶ Πασᾶ, ἀπαγορεύουσα τὴν ἐπέμβασιν εἰς Μοναστηριακὴν περιουσίαν].

«Πρὸς τὸν ἐξοχώτατον Ἰμπραήμ Πασᾶν, πρὸς τὸν Ἱεροδίκην Ρεθύμνης, ἀξηθείη ἡ σοφία του, καὶ πρὸς τὸν εἰδήμονα περὶ τὰ τοιαῦτα Μουσᾶ Ἀγᾶ.

Τὰ διαφιλονικούμενα μέρη εἶναι καταγεγραμμένα εἰς τοὺς τίτλους ἰδιοκτησίας τῶν Μονῶν. Εἶναι μέρη τοῦ Δημοσίου. Ἀπὸ τῆς ἀλώσεως καὶ ἐντεῦθεν δὲν ἠνωχλήθησαν. Τὸν εἰρημένον Ὀσμὰν καλέσατε εἰς τὸ Ἱεροδικεῖον καὶ εἶπατέ του, ὅτι τὸ φέουδόν του εἶναι καλόν. Ἄς ἀρκεσθῆ μὲ αὐτό. Συστήσατέ του αὐστηρῶς, νὰ μὴν ἐνοχλῆ τὴν Μονὴν καὶ τοὺς μοναχοὺς. Ἀντιβαίνει τὸν Ἱερὸν Νόμον. Ἄλλως ἀφοῦ τιμωρηθῆ αὐστηρότατα, θὰ τοῦ ἀφαιρεθῆ ἀπὸ τὰς χεῖρας του τὸ φέουδόν του καὶ

¹⁶⁷) Ν. Β. Τωμαδάκη, Τὸ τραγούδι τοῦ Ἀληδάκη (1714), περ. Ὁ Αἰώνας μας, ἀρ. 4 [Ἰούνιος 1948] σ. 108 (= Νεοελληνικά, Ἀθῆναι 1953, σ. 85).

¹⁶⁸) Νικ. Σταυρινίδης, εἰς τὴν ὑποσημείωσιν I ἄνωτέρω.

τότε ἄς ἔχη αὐτὸς τὴν εὐθύνην τῶν συμβησομένων (ἄς εἶναι τὸ κρῖμα σὺν τῷ λαιμῷ του).

Χρονολ. 1658 μ. Χ.».

II

Τ.Α.Η., τόμος 3ος, σελ. 156 (ἀριθμ. μεταφράσεως 525, σ. 131).

[Παπᾶ Τίτος ἡγούμενος μονῆς Σαντριβανλῆ ἐπαρχίας Καινούργιου]

Ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ Ἱεροῦ τούτου Συμβουλίου ὁ Παπᾶ Τίτος, υἱὸς Παπᾶ Γεωργίου, ἡγούμενος τῆς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Καινούργιου, τμήματος Χάνδακος, μονῆς Σαντριβανλῆ καὶ κατέθεσεν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Παπᾶ Νικολοῦ, υἱοῦ Μιχάλη, τὰ ἀκόλουθα :

- 5 «Μολονότι ἡ ἐν τῷ χωρίῳ Βρέλι τῆς ἐπαρχίας Καινούργιου ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου ὑπάγεται ἐκ παλαιοτάτων ἐτῶν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς μονῆς Σαντριβανλῆ, ἧς τυγχάνω ἡγούμενος καὶ διὰ τὴν ὁποίαν, ὅταν δι' αἰτήσεώς μου ἀνεφέρθη πρὸς τὸν Μέγαν Βεζύρη καὶ ἐξοχώτατον Ἀρχιστράτηγον Ἀχμέτ Πασᾶν, ἠυδόκησεν οὗτος νὰ
- 10 μοὶ χορηγήσῃ ἱερὰν διαταγὴν, ὅπως οὐδεὶς ἐπεμβαίη εἰς τὰς ὑποθέσεις ταύτης, ἄνευ τῆς ἀδείας μου, ἐν τούτοις ὅμως ὁ Παπᾶ Νικολός, παρὰ νόμῳ ἐπεμβαίνων οἰκειοποιεῖται τὰ προσφερόμενα ἀφιερῶματα καὶ τὰς ἐλεημοσύνας. Αἰτοῦμαι ὅπως ἐρωτηθῆ ὁ οὗτος καὶ διαταχθῆ, ὅπως παύσῃ νὰ ἀναμιγνύεται εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς ἄνευ ἀδείας μου».
- 15 Ταῦτα εἰπὼν ἐπέδειξεν τὴν ἱερὰν διαταγὴν, τὴν ὁποίαν παρατηρήσαντες εἶδομεν νὰ ἀναφέρῃ ὅτι «συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τῆς σαθοῦς τῶν θρησκείας νὰ διορίζῃ οἰουσδήποτε ἱερεῖς θέλει καὶ οὐδεὶς, παρὰ τὸν Ἱερὸν Νόμον, νὰ ἀναμιγνύεται εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς καὶ προσβάλλῃ ταύτην».
- 20 Κατόπιν τούτου ἠρωτήσαμεν τὸν ρηθέντα Παπᾶ Νικολόν, ὅστις ὡμολόγησεν, ὅτι ἡ ὑπόθεσις ἔχει ἀκριβῶς καθ' ὃν τρόπον ἐξετέθη αὕτη ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου Παπᾶ Τίτου. Διατάξαντες ὅθεν, συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ὑψηλῆς ταύτης Διαταγῆς, τὸν Παπᾶ Νικολόν, ὅπως μὴ ἐπεμβαίη εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς ἐν λόγῳ Ἐκκλησίας, ἄνευ τῆς ἀδείας
- 25 καὶ γνώμης τοῦ ρηθέντος ἡγουμένου, κατεχωρήσαμεν εἴτα τῇ αἰτήσει τὴν προᾶξιν ταύτην ὧδε τῇ δεκάτῃ τρίτῃ Ζηλχιζὲ τοῦ ἔτους χίλια ὀγδοήκοντα δύο (1671 μ. Χ.).

Οἱ μάρτυρες : Ρεϊζὲπ Βέης υἱὸς Ἀλῆ, Γιουσοῦφ Λιπεσὲ υἱὸς Ἀβδουλλὰχ διαγγελεύς, Ἀλῆ Τσελεμπῆ υἱὸς Ἀβδουλλὰχ ἀρχικλητήρ, Χουσεῖν υἱὸς Μουσταφᾶ κλητήρ κ.λ.π.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

1. Παπᾶ Τίτος. Ὁ εἰρημένος ἡγούμενος τῆς μονῆς Βροντισίου ἀναφέρεται

καὶ εἰς ἕτερον, ἄσχετον μὲ τὴν μονήν, ἔγγραφον τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1671 τοῦ Τ. Α.Η. (τ. 3ος, σ. 156, ἀρ. μεταφρ. 526 σ. 132): «... τῆς πληροξουσιότητος ταύτης, πιστοποιηθείσης διὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ παπᾶ Τίτου υἱοῦ παπᾶ Γεωργίου, ἡγουμένου τῆς μονῆς Σαντριβανλῆ ἐπαρχίας Καινουρίου....».

Τὸ ἀναφερόμενον ἀπολεσθὲν μερᾶτι (πουγιουρουλντι) ἀνεξαρτησίας τῆς μονῆς Βροντισίου παρεχωρήθη ὑπὸ τοῦ Ἀχμέτ Πασᾶ Κιοπρουλῆ δισρκούσης τῆς πολιορκίας τοῦ Χάνδακος¹⁶⁹, διὰ τοῦτο δέον νὰ θέσωμεν τὴν ἀρχὴν τῆς ἡγουμενίας τοῦ Παπᾶ Τίτου εἰς τοὺς πρὸ τῆς ἀλώσεως χρόνους.

3. Σαντριβανλῆ <περσ. σαντριβάν (= πίδαξ - ἀναβρυτήριον). Σαντριβανλῆ Μοναστήρ ὠνομάσθη ἢ μονὴ Βροντισίου ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐξ αἰτίας τῆς ἐν τῷ προαυλίῳ ταύτης εὕρισκομένης μεγαλοπρεποῦς κρήνης¹⁷⁰.

4. Παπᾶ Νικολοῦ υἱοῦ Μιχάλη. Δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστὸς ὁ ἱερομόναχος αὐτός.

5. Βρέλι: Γνωστὸν καὶ σήμερον χωρίον πλησίον τῆς Ἀγίας Βαρβάρας Μονοφατισίου.

10. Ἡ ἱερὰ διαταγὴ τοῦ Ἀχμέτ Πασᾶ Κιοπρουλῆ ἀπωλέσθη. Περὶ τῆς ἐκδόσεως τῆς διαταγῆς αὐτῆς πληροφοροῦμεθα μόνον ἐκ τοῦ παρόντος ἔγγραφου καὶ τοῦ ἐπομένου.

III

Τ.Α.Η., τόμος 3ος, σελ. 85 (ἀριθ. μεταφρ. 577, σ. 169).

[Μητροπολίτης Κρήτης Νεόφυτος. Ὑπαγωγὴ τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωρίου Βρέλι εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Μητροπολίτου].

Ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ Ἱεροῦ τούτου Συμβουλίου ὁ Παπᾶ Τίτος, υἱὸς Παπᾶ Γεώργη, φόρου ὑποτελής, Ἡγούμενος τῆς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Καινούργιου, τμήματος Χάνδακος, ὑπαγομένης μονῆς Σαντριβανλῆ καὶ καιέθεσεν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Μητροπολίτου Κρήτης Νεοφύτου, φόρου ὑποτελοῦς, τὰ ἀκόλουθα:

«Ὅταν ὁ ἐνδοξότατος καὶ εὐδαίμων Μέγας Βεζύρης, περινούσιαι-
 5 τος καὶ ἐξοχώτατος Ἀχμέτ Παπᾶς, ἦτο ἐν Κρήτῃ, ηὐδόκησε νὰ μοὶ χορηγήσῃ ἱερὰν διαταγὴν, ὅπως οὐδεὶς ἀναμιγνύεται εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς ἐν τῷ χωρίῳ Βρέλι τῆς ρηθείσης ἐπαρχίας κειμένης ἐκκλησίας τοῦ
 10 Ἀγίου Ἀντωνίου, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ διορίζω ἐγώ, συμφώνως πρὸς τὰς σαθράς μας θρησκευτικὰς διατάξεις, οἷονδῆποτε ἱερέα θελήσω. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἱερᾶς ταύτης διαταγῆς, τοῦ Μητροπολίτου μὴ ἀναμιγνυομένου εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, διατελεῖ αὕτη ἐν τῇ κατο-

¹⁶⁹) Νικ. Σταυρινίδη, ἐνθ' ἄνωτ. φ. 1510, 30 Μαΐου 1937.

¹⁷⁰) Τὸ σημείωμα ἐτέθη ὑπὸ τοῦ μεταφραστοῦ τοῦ ἔγγραφου ἐν σ. 131, ἀριθ. μεταφρ. 525 τοῦ Τ.Α.Η. Πρβλ. καὶ Νικ. Σταυρινίδην, ἐνθ' ἄνωτ., φ. 1500, 19 Μαΐου 1937. Περὶ τῆς κρήνης ἴδε καὶ ἡμετέραν ἄνωτ. σημείωσιν ἀρ. 23.

- χῆ μου, καὶ τὴν διαχειρίζομαι ἐν πνεύματι πλήρους ἀνεξαρτησίας.
- 15 Νῦν ὁμως δηλῶ, ὅτι ὑπεσχέθην οἰκειοθελῶς καὶ ἀπαραβιάσιως, νὰ δίδω εἰς τὸν Μητροπολίτην, διὰ τὴν ἀναφεροθεῖσαν ἐκκλησίαν ταύτην, ἕξ ὀκάδας κηροῦ κατ' ἔτος. Αἰτοῦμαι δέ, ὅπως, παραιτηροῦντες τὴν ἀνὰ χειρᾶς μου διαταγὴν, καταγράψητε εἶτα συμφώνως πρὸς τὰ εἰωθότα τὴν ὑπόσχεσίν μου ταύτην».
- 20 Ταῦτα εἰπὼν ἐπέδειξεν ἡμῖν τὴν ἱερὰν διαταγὴν, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον εὔρομεν σύμφωνον πρὸς τὴν ὁμολογίαν του. Βεβαιώσαντος δὲ καὶ τοῦ ρηθέντος Νεοφύτου, ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἔχει ἀκριβῶς ὡς ἐξετέθη καὶ ἐπικυρώσαντος τὰ λεγόμενα τοῦ Παπᾶ Τίτου, καιεχωρίσθη τῇ αἰτήσει ἡ προᾶξις αὕτη ὧδε τῇ πρώτῃ Ζαφῆρ τοῦ αἰσίου τοῦ ἔτους
- 25 χίλια ὀγδοήκοντα τρία (1672 μ. Χ.).

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

4. *Μητροπολίτου Κρήτης Νεοφύτου*. Πρόκειται περὶ τοῦ Μητροπολίτου Νεοφύτου Πατελάρου, τοῦ βαλλομένου τότε ὑπὸ τῶν πανισχύρων Σιναϊτῶν τοῦ Χάνδακος¹⁷¹. Ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Βροντισίου Παπᾶ Τίτος εἶναι ἐκ τῶν πρώτων ὑποστηριζάντων τὸν Μητροπολίτην Νεόφυτον¹⁷².

7 - 19. Ὁλόκληρον τὸ μέρος τοῦτο τοῦ ἐγγράφου περιέγραψε καὶ ἐν μέρει ἐξέδωκεν ὁ Ν. Σταυρινίδης¹⁷³.

IV

Τ.Α.Η., τόμος 4ος, σελ. 395 (ἀριθμ. μετφρ. 835).

(Περιληπτικὴ μετάφρασις)

- Ὁ ἐν Σαντριβανλῆ Μοναστηρ (μονὴ Βροντισίου) τῆς ἐπαρχίας Καινούργιου, τμήματος Χάνδακος, κατοικῶν ἡγούμενος Φιλόθεος, υἱὸς Κωνσταντίνου καὶ οἱ Μακάριος, υἱὸς Στεφανῆ, Ἀθανάσιος, υἱὸς Γιάννη καὶ Ἱερεμίας, υἱὸς Ἀνδρέα, κληρικοί, ἐμφανισθέντες ἐνώπιον τοῦ
- 5 Ἱεροδικείου ἐπώλησαν ἀντὶ εἴκοσι πέντε ἀσλανίων γροσίων εἰς τὸν Ἀβδουρραχμάν, υἱὸν Ἀβδουλλάχ ἕνα ἐπίκοινον ἕξ ἀδιανεμήτου ἀγρόν των ἐκτάσεως ἐπὶ ντονονιμίων μεθ' ἐνὸς μονοδωματίου νερομύλου μετὰ ποταμοῦ ἐν αὐτῷ, κειμένου ἐν τῷ χωρίῳ Ἀμπελοῦζος τῆς ἰδίας ἐπαρχίας καὶ συνορευόντος μὲ ποταμὸν ἐκ δύο μερῶν, μὲ ἀγρόν Χου-
- 10 σεῖν καὶ μὲ τὴν δημοσίαν ὁδόν.

Χρονολογία 1684.

¹⁷¹) Ἰδε ἐνδεικτικῶς Τιμοθέου Βενέρη, Νεόφυτος ὁ Πατελάρος, ὁ πρῶτος μητροπολίτης Κρήτης μετὰ τὴν κατάκτησιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων, ΕΕΚΣ, 1, (1938), σσ. 2 - 14. Ν. Β. Τομαδάκη, Ἐλεγχος τῶν ἐν Κρήτῃ ἀρχιερατευσάντων ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1645 - 1898), ΕΕΚΣ, 3 (1940) σσ. 118 - 119.

¹⁷²) Νικ. Σταυρινίδου, ἔνθ' ἄνωτ., φ. 1510.

¹⁷³) Αὐτόθι.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

2. Ἡγούμενος Φιλόθεος. Ἄγνωστος ἄλλοθεν τυγχάνει καὶ ὁ ἡγούμενος οὗτος.

8. Ἀμπελοῦζος: γνωστὸν καὶ σήμερον χωρίον τῆς Μεσσαράς, πλησίον τοῦ ὁποίου διατηρεῖ ἔτι κτήματα ἢ μονὴ Βροντισίου.

Ἐκτὸς τῶν δύο εἰρημένων ἡγουμένων τῆς μονῆς Βροντισίου Παπᾶ Τίτου, (1671, 1672) καὶ Φιλοθέου (1684) εὐρίσκωμεν εἰς ἕτερα δύο ἔγγραφα τοῦ Τ.Α.Η. ἐν ἔτει 1705, ἡγούμενον πιθανῶς τῆς Μονῆς, τὸν Πάτρι Βεφάνη καὶ ἐν ἔτει 1749 τὸν ἡγούμενον Γρηγόριον:

Τ.Α.Η., κῶδιξ 2, σ. 392 ἀριθ. μετφ. 1713 καὶ 1715 (περιλ. μετάφρασις).

«Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τῆς καταληφθείσης περιουσίας τοῦ Ἀβδουραχμὰν Ἀγᾶ υἱοῦ Ἀβδουλλὰχ ἐκ τοῦ χωρίου Ἀμπελοῦζος τῆς ἐπαρχίας Καινούργιου ἀναφέρεται ὁ Πάτρι Βεφάνης¹⁷⁴, ἱερομόναχος τῆς μονῆς Βροντισίου, μεθ' ὧν τῶν μοναχῶν ἀλληλεγγύως χρεώστης διὰ γρόσια ἀσλάνια 530. (Χρονολ. 1705 μ. Χ.).

Τ.Α.Η. κῶδιξ 87, σ. 197 (περιλ. μετφρ.

«Ὁθωμανὶς ἐνάγει τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς Βροντισίου Γληγόριον υἱὸν Ἰωάννου διὰ διαφορὰν αὐτῆς μετ' αὐτοῦ ἐπὶ ἐλαιομύλου εἰς θέσιν Ρουμπιανὰ Ζαροῦ τῆς ἐπαρχίας Καινούργιου». (Χρονολ. 1749)

Ἐτέρους ἡγουμένους τῆς μονῆς Βροντισίου κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκακρατίας δὲν γνωρίζομεν. Τῆς περιόδου αὐτῆς ἔχομεν σποραδικὰς μόνον καὶ μεμονωμένας εἰδήσεις περὶ τῆς Μονῆς, ἐνδιαφερούσας ὅμως ἀφοῦ ἐξ αὐτῶν λαμβάνομεν στοιχεῖα περὶ τῆς ἐν αὐτῇ ζωῆς, περὶ τῶν κτηματικῶν τῆς ζητημάτων καὶ τῆς δραστηριότητος τῶν μοναχῶν τῆς.

Εἰς τὸ Glossarium Inf. Graecitatis τοῦ Ducange, ἐκδοθὲν ἐν ἔτει 1688, ἀναφέρεται ἐν λέξει «Ράμπλιον» κῶδιξ, ὁ ὁποῖος ἀνῆκε εἰς τὴν μονὴν Βροντισίου¹⁷⁵: «Ῥάμπλιον Libellus astronomicus seu Mathematicus Persarum cuius in Cod. Greg. est hic titulus: Ἀρχὴ σὺν θεῶ ἀγίῳ τῆς ἐκθέσεως τῆς Περσικῆς Τέχνης τοῦ Ῥαμπλίου.... Ἐτέρα ἔκθεσις τοῦ Ραμπλίου, ἣν ἔλαβον ἀπὸ τὸ βιβλίον Γενναδίου Πατριάρχου....». Ὁμιλεῖ περὶ Γενναδίου Σχολαρίου ὡς ἀνθιπωτικοῦ κ.λ. καὶ προσθέτει: «hoc loco per πάρεργον attexans ex

¹⁷⁴) Ἴσως πρόκειται περὶ τοῦ ὀνόματος «Θεοφάνης».

¹⁷⁵) Ducange, Glossarium mediae et infimae Graecitatis, Lugduni 1688, σ. 1281.

Cod. Ms. v. c. ac Doctissimi Eusebis Renaudoti ubi describuntur qui τῆς μονῆς Βροντισίου fuisse in ipso libri limine notatur»¹⁷⁶.

Εἰς ἕτερον σημείωμα ἐν φ. 188 τοῦ κώδικος I.F. 15 τῆς Biblioteca Nazionale τοῦ Palermo, γραφέντος ἐν ἔτει 1689 «ὑπὸ Ἱεροδιακόνου Γερασίμου τοῦ Κυπρίου»¹⁷⁷, ἀναγιγνώσκομεν:

«ἠπάρχη το παρὸν ἰωαννικίου ἱερομονάχου ἐκ νίσου κρήτης ἐκ τῆς μονῆς τοῦ βροντισίου ἀπο κασίλη προίτισα δια γγσι, 7 το ἤλαβα» καὶ κατωτέρω λατινιστί: «*Praesens est Joannicii Sacrae Monachi Insulae Cretae de Monasterio Brondisi, e Castello Priotica Tarenis (vel unciis) Septem accepi*»¹⁷⁸.

Περὶ Μονῆς εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἰδης ὁμιλεῖ ἀορίστως ὁ Tournefort χωρὶς νὰ κατονομάζη αὐτήν¹⁷⁹. Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ τῆς μονῆς Βροντισίου, ἀκμαζούσης ἔτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς περιηγήσεως τοῦ Tournefort καὶ μόνης διατηρουμένης εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἰδης.

Ἐπάρχει περαιτέρω ἡ ἀναγραφή τοῦ Βροντισίου ὑπὸ Flaminius Cornelius ἐν Creta Sacra:

«*Monasterium Sancti Antonii Abbatis de Vrondissi*»¹⁸⁰.

Τὸ Βροντίσι εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὰ «Κανονικὰ πεσκέσια» τοῦ Μητροπολίτου Κρήτης ἐν ἔτει 1786:

«εἰς τον Ἰγουμενον τοῦ βροντίσου 1 ζευγάρι μέστοπάπουτζον» καὶ «ἀπὸ τὸ μοναστήριον βροντήσιν 1 καλάθι ἐλιές μαύρες 1 κουρουπάκη μέλη 1 πρόβατον 4 μουζούρια ἀλεύρι 10 ὀκάδες λάδι»¹⁸¹.

¹⁷⁶) Ὁ κώδιξ, ἐκ τῶν αὐτογράφων τοῦ Γεωργίου Σχολαρίου, ἀπωλέσθη, πρβλ. καὶ καταγραφὴν τοῦ λόγου ἐν Oeuvres completes de Georges Scholarios, Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου ἅπαντα τὰ εὐρισκόμενα, publiées pour la première fois par ἰ Mgr. Luis Petit, X. A. Siderides, Martin Jugie, τ. 1, Paris 1928, σσ. XXXIV - XXXVI.

¹⁷⁷) E. Martini, Catalogo di manoscritti greci esistenti nelle biblioteche italiane. vol. I, parte I, Milano 1893, σ. 72.

¹⁷⁸) Αὐτόθι. Ἡ ἀναφερομένη «προίτισα» εἶναι ἡ ἐπαρχία Πυργιωτίσσης, συνορεύουσα ἐξ ἀνατολῶν μετὰ τῆς ἐπαρχίας Καινούργιου εἰς τὴν περιοχὴν ἀκριβῶς, ἐνθα εἶναι ἰδρυμένη ἡ μονὴ Βροντισίου.

¹⁷⁹) Pitton de Tournefort, Relation d' un voyage du Levant, t. 1, à Paris, 1717, σ. 51.

¹⁸⁰) Creta Sacra, τ. 1, Venetiis 1755, σ. 222, δημοσιεύεται Vrondisti, ὅπερ διορθωτέον εἰς Vrondissi· πρβλ. αὐτόθι Vraghasti ἀντὶ Vraghassi, Βραχάσι.

¹⁸¹) Στ. Α. Ξανθοουδίδου, Κανονικὰ Πεσκέσια Μητροπολίτου Κρήτης, Χριστ. Κρήτη, 2 (1913), σ. 78α, ἀρ. 227. Πρβλ. καὶ Νικ. Σταυρινίδην, ἐνθ' ἄνωτ., φ. 1510.

Σχετικὸν μὲ τὰς εἰκόνας τοῦ Μιχ. Δαμασκηνοῦ¹⁸², αἱ ὁποῖαι μετεφέρθησαν ἐκ Βροντισίου καὶ ἀφιερώθησαν εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ ἐν Ἡρακλείῳ, εἶναι τὸ σημεῖωμα :

«...1800, ἔτι ἀφιέρωσεν ἡ αὐτοῦ πανιερότης (ἅγιος Κρήτης κύριος κύριος Γεράσιμος) πέντε εἰκόνας τοῦ Βροντισίου μεγάλας, δηλαδὴ τὴν προσκύνησιν τῶν μάγων, τὴν Ἁγίαν Βάτον, τὸ μὴ μοῦ ἄπιου, τὴν θείαν λειτουργίαν, τὴν Σύνοδον τῶν πατέρων καὶ ἕκτιν τὴν δευτέραν παρουσίαν»¹⁸³.

Ἐν ἔτει 1801 ἐγράφη πρόχειρον συμφωνητικὸν : «πακτώσεως τῆς μονῆς Βροντισίου καὶ τοῦ μετοχίου αὐτῆς Ἁγίας Παρασκευῆς εἰς τὸν Ὅριτᾶν τοῦ Κήρκ ἰκί (Αὔγουστος 1801)»¹⁸⁴. Τὸ συμφωνητικὸν τοῦτο ἐγράφη ἐπὶ φύλλων συνοδικοῦ γράμματος τοῦ ἔτους 1797, εἰς τὴν πρώτην σελίδα τοῦ ὁποίου σημειοῦται :

«στρωθεὶς κἂν τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χ(ριστο)ῦ μεγάλης ἐκκλησίας, εἰς διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν.

Ἐν Μηνὶ Ἰουλίῳ Ἰνδικτιῶνος ἰδη ,αψ'ζω (ἔπονται τὰ ὀνόματα τῶν μελῶν τῆς συνόδου).

Τοῦ 19ου αἰ. εἰδήσεις περὶ Βροντισίου εὐρίσκομεν εἰς ὁδοιπορικὰ σημειώματα κυρίως καὶ χωρογραφίας¹⁸⁵, ἐξ ὧν διαπιστοῦμεν, ὅτι κατὰ διαστήματα διακόπτει τὴν λειτουργίαν τῆς ἡ Μονῆ, λόγῳ τῶν ἀνωμάτων περιστάσεων κατὰ τὰς ἐπαναστάσεις, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐπανιδρύεται καὶ ἀνακαινίζεται.

Ἐν ἔτει 1866 ὑφίσταται τὰς ὁμότητας τῶν Τούρκων καὶ καταστρέφεται :

«Ἡ ἐκκλησία Ἁγίου Ἀντωνίου μετὰ 10 κελλίων βεβηλωθεῖσα κατεκάη, δύο χιλιάδες κοιλὰ γεννήματα ἐπυροπολήθησαν, 300 ἐλαιόδενδρα

¹⁸²) Ἴδε περὶ τῶν εἰκόνων Μ. Χατζηδάκη, Ὁ Δομήνικος Θεοτοκόπουλος καὶ ἡ Κρητικὴ ζωγραφικὴ, Κρητ. Χρον., Δ' (1950) σσ. 390 - 398.

¹⁸³) Εὐμενίου Κρήτης, Οἱ Ἀφιερωταὶ τοῦ ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Μηνᾶ (1737 - 1839) ἐκ τινος ἀρχαίου κώδικος τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, π. Κρητικὸς Λαός, 1 (1909) σ. 84.

¹⁸⁴) Εὐμενίου Φανουράκη, Ἀνέκδοτα ἐκκλησιαστικὰ ἐγγράφα, Κρητ. Χρον., Γ' (1952), σσ. 340 - 341, ἀρ. 122.

¹⁸⁵) Μ. Χουρμούζη - Βυζαντίου. Κρητικά, Ἀθήναι 1842, σ. 17. Νικ. Σταυράκη, Στατιστικὴ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης, Ἀθήνησι 1890, σ. 203. Νικοστράτου Θ. Καλομενοπούλου, Κρητικά, ἐν Ἀθήναις 1894, σ. 178, ἀρ. 9.

κατεκάησαν....». Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρονται τέσσαρες φόνοι εἰς τὴν Μονήν ¹⁸⁶.

Ἐν ἔτει 1877 ἀναφέρεται πάκτωσις αὐτῆς εἰς τὸν Σαδὶκ Ἀγᾶ, κατοικὸν Ζαροῦ τῆς ἐπαρχίας Καινούργιου ¹⁸⁷, ἐν δ' ἔτει 1890 εὔρηται διαλελυμένη ¹⁸⁸. Λήγοντος ὅμως τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἡ Μονὴ Βροντισίου ἐπαναλειτοργεῖ καὶ ἀνακαινίζεται ¹⁸⁹ διατηρουμένη μέχρι σήμερον.

EMMAN. I. DOULGERAKIS

Ἀθῆναι Σεπτέμβριος — Ἡράκλειον Δεκέμβριος 1958

¹⁸⁶) Κατίνας Τσατσαρωνάκη, Μία ἐκθesis ὁμοιήτων τοῦ 1866, Κρητ. Χρον., Η' (1954), σσ. 20 - 21.

¹⁸⁷) Νικ. Σταυρινίδου, ἐνθ' ἄνωτ. φ. 1506, 26 Μαΐου 1937.

¹⁸⁸) Νικ. Σταυράκη, ἐνθ' ἄνωτ.

¹⁸⁹) Νικοστρ. Καλομενοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ. Πρβλ. καὶ Νικ. Σταυρινίδην, ἐνθ' ἄνωτ., φ. 1511, 1ης Ἰουνίου 1937.